

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

POLITICA

1

-ASPECTE ALE TRANZIȚIEI POST-COMUNISTE-

Editorial Office: Gh. Bilașcu no. 24, 3400 Cluj-Napoca ♦ Phone: 064-40.53.52

SUMAR - CONTENTS - SOMMAIRE

Ileana PETRAȘ-VOICU

Theoretical Aspects of Post-Communist Modernization_____ 3

SZÁSZ Alpár Zoltán

Ideology in the Post-Communist Era. Theoretical Aspects ♦ *Ideologia
în epoca post-comunistă. Aspecte teoretice*_____ 25

KANTOR Irina Ana

"Noua cale a ideilor" și o altă filosofie politică ♦ *"New Way of Ideas"
and a New Political Philosophy*_____ 39

Romana CAREJA

What Makes Citizens Participate?_____ 63

Cosmin MARIAN

Aranjamente instituționale: reinventarea participării. Problema reformei locului de muncă ♦ *Institutional Design: Reinventing Participation. Policy of Work Place Reform* _____ 93

Emil BOC

Atribuirea mandatelor parlamentare pentru organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale care nu au obținut în alegeri cel puțin un mandat de deputat sau de senator ♦ *Specific Issues of National Minorities Representation in Romanian Parliament* _____ 105

Cynthia Carmen CURT

Perspectivă comparativă asupra Consiliului Superior al Magistraturii ♦ *Comparative Perspective on Superior Council of Justice* _____ 113

THEORETICAL ASPECTS OF POST – COMMUNIST MODERNIZATION

ILEANA PETRAȘ-VOICU

ABSTRACT. This paper tries to identify problems and reviews the main debates on the hot theme of post-communist transition. Until we elucidate, until we bring light upon what post - communist transition means and until we answer to the question: transition to what and how, it is senseless to talk about “post-transition.” The post-communist transition is perceived most often and by most peoples as a transition to liberal democracy and capitalism. This paper reaches the following conclusions. The heritage of the past strongly presses on transition. The political crisis and the underdevelopment of the political system obstruct the reform. There are no recipes or models for a successful guaranteed transition. Alternative solutions should be adapted to the particular conditions of each country. Democratization is only an aspect of modernization. In order to be a viable solution, the Liberalism must be shaped according to the needs of large indite system transitions.

THE ACTUALITY OF THE MATTER

It is hard to decide, for a political analyst, what is more dangerous: the disastrous economic situation, the political disorder, or the governants' lack of Epolitical vision. In Romania, the democratic euphoria of 1989 repeated, at the same proportions, after the elections of 1996.

It was spoken about “a change of the political system.” Then, another avalanche of more then optimistic diagnoses of the type of those launched by the president Constantinescu: concepts as “post-transition”, “clear reform.”

Without pretending to come up with solutions, we'll try to identify problems and review the main debates on the hot theme of post-communist transition. We are aware that is an introductory study and we are dealing with an extreme complex question.

The main characteristic, a novelty of the East European type of revolution is surprised by Clauss Offe like this: “is a revolution without a

historical model and a revolution without a revolutionary theory. Its most conspicuous distinguishing characteristic is indeed the lack of any elaborated theoretical assumptions and normative arguments addressing the questions who is to carry out which actions under which circumstances and with what aims, which dilemmas are to be expected along the road and how the new synthesis of post-revolutionary order ought to be constituted and what meaning should be assigned to the notion of progress.”ⁱ

In the revolutions of the last two centuries there was an answer to this type of questions, even if many of them turned out to be wrong. These answers, independent formulated by revolutionary theorists, were known by the participant agents. The unique “a-theoretical” character of East European revolutions still continues after 8 years. Claus Offe salutes “the silence” of scientist and thinks - an opinion we don’t fully share that: “In the absence of any *ex ante* prescriptive revolutionary theory or actually any other theory, the task of the social scientist is to understand retrospectively what actually had happened.”ⁱⁱ I think that more to be done is needed. After 8 years, time has come to have a theoretical approach and has theoretic answers from intellectuals about what is going to be and what has to be, about how; otherwise the time is dangerously occupied with false concepts and political visions. Assuming this effort and theoretic risk it is imperious necessary as more as Offe’s diagnoses are as correct as they can be: “The rapid flow of events not only broke out unexpectedly; it is also not guided by any premeditated sequence, nor by proven principles and interests about which the participants would be clear. Instead of concepts, strategies, collective actors, and normative principles, they are acting persons, their discoveries of the moment with their deliberately opaque semantic content”.ⁱⁱⁱ

TRANSITION TO WHAT?

Until we elucidate, until we bring light upon what post - communist transition means and until we answer to the question: transition to what and how, it is senseless to talk about “post-transition.”

I must quote on this chapter Kenneth Jowitt with his warning: The Latin America has been in transition for 150 years.”

In theoretical debates about post-transition the “de facto” finality of transition has to be: 1) capitalism and market economy; 2) open society; 3) a third issue between capitalism and socialism.

Ralph Dahrendorf is the most fiery supporter of the open society option. He rejects the idea of systems and the understanding of the events in

the light of a battle between systems. He dearly states: “Central and East European countries did not get rid of the communist system in order to embrace the capitalist one (whatever that is); they got rid of a close system to create an open society, *the open society*, to be more specific, because many systems may exist, but there is only one open society.” If a belief came out as a winner in the events of 1989 that is the idea that “we all set out in a trip to an uncertain future and we have to operate through trying and errors within institutions that allow us to accomplish the change without bloodshed.”^{iv}

On his turn, François Furet remarked with accuracy that for the first time in 150 years, if not more, not even one total alternative vision of society is offered in intellectual and political world battles.

Ralph Dahrendorf’s conclusion is fineable for more reasons: a) the concept of open society is much too light and undetermined to serve as a program to follow such a huge historical change; b) the categorical rejection of concepts and systems policy situates him among the supporters of a “third issue” between socialism and capitalism.

He is categorical on this subject; that is why I reproduce a longer quotation: “The path to freedom does not lead from a system to another; but it is one that leads to the open spaces of the non-finite possible futures, from which some compete with the others. Their competition makes the history. And to clearly name things: if we take the capitalism as a system, then the fight against it has to be as hard as the one against communism. All systems mean slavery, including “the natural” system of a total order of the market in which no one tries to do otherwise but to keep certain rules of the game discovered by a mysterious sect of economist counselors.”^v

From the quotation above results that the options for an open society excludes the understanding of the post-communist transition as a system transition. But it is obvious that only conceived like this it may successfully develop. The real changes of Central European countries clearly show that only a systemic transition may be successful and may lead to open society. Any other approach integrates in the category of experiments of which historical curse pressed so hard during the communist period.

Being no other alternative, the capitalism and liberal democracy constitutes in strategic visions and models to be followed. But, even in this case the success is possible only under the circumstances of a great compromise: The Big Trade Off, as it was called and which consists in permanent reconciliation between a strategic vision, model to be followed and the contingency of social mechanisms.

Yet, at some point, Dahrendorf is completely right and that is that post-communist countries cannot and must not copy any capitalist model. It is clearly that we speak about an original society, irreversible marked by communism, about a 'syncretic' society, to use Casal's formula, a hybrid society with an evolution hard to be predicted.

The post-communist transition is perceived most often and by most peoples as a transition to democracy. The name of Francis Fukuyama became symptomatic and emblematic for the great historical illusions, for a final belief of history and a democratic euphoria.

The great illusions from which we have to awake as soon as possible are: that of the communism necessary followed by democratic forms of political and social organization and exaggerate illusions about what the adoption of Western values means.^{vi}

To dangerous illusions from governants' discourse we oppose the pertinacious observation made by Vladimir Tismaneanu: "Actually, what took place in these countries means less the installation of entire democratic systems - such an accomplishment would be sociological impossible after all those years of dictatorship - but the gradual reconstruction of political space."^{vii}

Also, a great illusion turned out to be - contradicted by reality - that, because of the general disappointment brought by Leninist ideology and because of the exposure of this nations to the deprivations of Leninist dictatorship, they would have become immune to new authoritative temptations. The reality confirmed the prediction of Zbigniew Brzezinski made in 1989, who said that "the nationalistic phase of post-communist transition may be seen in the majority of the cases, as a compulsory stage in the decomposition of Marxist Leninist system."^{viii}

In same direction subscribes Kenneth Jowitt whit his analysis about the Leninist inheritance; within the absence of the joint between public and private interests which are characteristics for procedural democracies, the public area will be affected for a long time by forms of authoritative behavior. Even if it was made in 1990, his observation proofs to be of great and sad actuality: "the Leninist inheritance understood as an impact between party's organizations, practice and ethos, on one side and ethical opposition, at the beginning charismatic, on the other side, encouraged a way of being authoritative and not a liberal capitalist one the obstacles in front of the latest being not only how to privatize the economy, to create a market economy or to organize an election, but how to institutionalize public virtues."^{ix}

Without entering in a more detailed debate, is worth to mention the complete analysis made by Clauss Offe to the difficulties of post-communist democratization. Democracies are born trough non-democratic or a-democratic

acts, and their survival depends on the fulfillment of some conditions, far from being natural for human society. Claus Offe enumerates and analyses these conditions, trying to answer the following questions: which of them are imperious necessary to the survival of democracy and what is the quality of democracy that will be able to face the challenges and the problems of contemporary world.

The first context terms regard the attitude and the organization of the choices: 1) internal sovereignty; 2) external sovereignty; 3) oligarchy control; 4) choices consensus; 5) significant options. The second series of terms refer to the rational, lucid behavior, enumerating the pre-modern prejudices but also the post-modern behaviors which distort so often the face but also the substance of democratic regimes.*

Because the post-communist transition is understood as an option for capitalism and liberal democracy, it will be the center of attention further more. Let us see then the option for the “third issue.” This is a problem that pollutes the debate upon democratization in Europe. It is of great actuality as a result of the recent “velvet restorations” from various Central East European countries. “It has rather strange names, but all try to describe a compromise between two realities which used to be the East and the West. Some are talking about ‘middle issue’, others about ‘a third issue’, but all of them agree that it would be wrong to get rid of the accomplishments of forty years of socialism and to assimilate the capitalism totally with all its parts, good or bad.”^{xi}

In Dahrendorf’s visions, “in constitutional words there are but two issues: the systems or the open society.”^{xii} He incorporates the third issues also as a system and, therefore, I absolutely reject it. Moreover, he thinks that “the social-democracy is tired.” His solution: “the constitutional liberalism and social reform has to create a new alliance.”^{xiii}

Vaclav Klaus, the former Prime Minister of Czech Republic bitingly specified: “a third issue” between capitalism and socialism can only lead to the third world. Romania, which has been testing for 6 years such an issue may serve to illustrate for such a truth. Not less exemplary is the case of Slovak Republic where, again, the ethnocratic tendencies and the option for “a third issue” are combined and strong.

The Prime Minister of Slovak Republic, Vladimir Meciar stated: “We refused the socialism. We also refused last century idea of capitalism. In November 1989 we rejected a bad system. We have to separate the past from the present.”^{xiv}

CONCLUSIONS ABOUT TRANSITION

Of course we are aware of the great complexity of the problem. However, some observations are necessary and cannot be avoid. The first conclusion would be: "None can trace out marks for transition. It does not exist an infallible scheme to assure a gentle progress of these changes."^{xv} Moreover, not even one country passed to the post-transition phase. The recent malfunction of the model, political troubles through which Czech Republic had passed are a clear warning that we cannot speak about a case of "irreversible transition." In order for transition to progress successfully and to lead to the appearance of open societies, some factors are indispensable. First, the appearance of a pluralist political space with true political parties. Second, the re-defining the relationship between opposition and power trough the understanding of the fact that the existence of a strong, dynamic opposition is essential for a healthy run of democracy. Third, the formation of a choice which, despite all natural contradictions, is able to understand the major values specific to an open society, including the role of market, one's protection and the indispensable guarantees for the minorities."^{xvi}

The warning of Françoise Thom about post-communism is as relevant and of present interest for us as it can be: "The Westerns usually think of post-communism problems in the light of economical reform, as if, with the disappearance of the party, political matter also caused to exists. Yet, the difficulties of post-communism countries are, above all, political ones. To concentrate only on economical reform means to condemn yourself to non-understanding the causes of these difficulties. The technocratic approach stipulated by the Westerns, their certainty about real circumstances of ex-communist world, became one more problem for Eastern - Europeans."^{xvii}

The heritage of the past strongly presses on transition. From all things, very serious and numerous, the most full of consequences is the lack of law. This shows the following symptoms:

- laws are not applied;
- laws are not applied to some categories that break them;
- justice is not applied but to some narrow fields of social existence (totalitarian systems ignore civil law, administrative law, commercial law).^{xviii}

Despite the official proclamation of "the state of law," all these symptoms will be feel in all post-communist systems. The situation is aggravated by the fact that the post-communism is lead by "the fury of legalizing and passion of programs," to quote Françoise Thom again: "Nowhere on the face of the Earth there is more legalization than in post-communism countries."^{xix} The time that is not devoted to laws is used to build programs and reforms. Vice-president Rutkoi stated that in only a few

months he elaborated 90 programs “founded from the economic and technical point of view, permitting the improvement of agriculture.”^{xx}

The conclusion is clear: “The disappearance of the Communist Party did not bring about the revival of the civil society all of a sudden, as long as its cohesion, its right did not exist, the democracy functioned in anarchy and generalized theft. The socialist state that had come out of communism continued to life on robbery namely law infringement and could become neither a legislation nor a law guarantor.”^{xxi}

Under the given conditions of chaos and lack of “social justice” there could not be and there still cannot exist a “clean reform.” No sooner had president Constantinescu introduced the term that some reports of the Police leaders spoke about the intrusion of the Establishment by a Mafia network, that is state corruption.

The situation of the democratic state and of the social justice comes out clearly from the following numbers given by Mr. Ioan Bogdan, the President of the Audit Office: frauds of 7,000 billion lei in 4 years out of which there has been recovered only 300 billion lei; fiscal evasion of 24,000 billion lei, black market economy 90,000 billion lei, 600 cases submitted to the prosecutor’s office out of which almost none were sorted out.^{xxii} If we add to this the 500 million dollars “loss” made during Vacaroiu’s governing in the field of oil refineries and which are all sustained by the population from its own pocket, we have a somber picture of what “the clean reform” meant.

Under the given conditions the population was subjected to new “curves of sacrifice.” The government declared serenely that he had no possibility from where to make 500 billion lei to increase the salary of the medical personnel and Daianu, the former Minister of Finance, has proposed “a tax of solidarity” with the reform. The reform costs, especially the structural reform. As a consequence, if the population wishes to fulfill the reform of the sanitary systems then they should give a tax of solidarity. If the population wishes a structural reform then they should pay some other tax.

There is not even hope that the situation will direct towards a normal way in a short or medium time once the legislative vacuum is filled up. The great scandal from Czeck Republic in which a great part of the political class, headed by the Prime Minister Vaclav Klaus, was involved (that took place after 8 years of reform) shows us obviously that it is Utopian to speak about “the clean reform.” Practically there hasn’t been existed a post-communist country in which a so called “clean” reform was carried out in the spirit of social justice. Our situation is even more dramatic than in the Central European countries who have covered a great part from the reform calendar. We are at the beginning of our way and our perspectives promise to be more

and more somber. For the budget of 1998, the Minister of Finance is confronted with a deficit of 7 percents compared to the last year. As Thom remarked too well: "As the Marxists should say, the Mafia's have an objective interest in maintaining the socialism and the Eurasian empire: a clarification of the relations of property would be fatal to them." In the East and West nourishes the illusion that once the *apparatchiki*, the rascals and the gangsters have enriched themselves with privatized parts from the socialist state, they will think about guaranteeing their property by establishing the law and bringing about its protection. It is thought that "private vices could become public advantages" as it was stated in the 18th century. For the moment nothing justifies this hope.^{xxiii}

The political crisis and the underdevelopment of the political system in our country practically obstruct the reform. Even more, as in other post-communist countries, we assist at an increase of the difference between the political class preoccupied by solving the Leninist problem of the power, beyond any constitutional way and a population absorbed by its difficult attempt of adapting itself to the new conditions of life. The neo-communist tide that we have remarked in numerous states coming out from the former Soviet block is not explained by a return to the Marxist theory, but by the fact that society turns its back to the politics: the skeleton of the old structures, never divided up into parts, comes to light.^{xxiv}

The political and general crisis we pass through confirms one more time Tocqueville's remark, namely "Democracy led to its last limits is noxious for the advance of the art of governing. It suits better to a nation living no experience in business."^{xxv}

The post-communist difficulties, the Czech, Romanian political crisis, the recent crisis from Bulgaria and Albania as well as the difficulties of the transformations in Eastern Germany, have all proved a thing: namely, the democratic euphoria of the year 1989 has continued in fact. The Fukuyama illusion was dominant. Not only the sense of the change was lived by many people in the East and West as being ensured but also the strategy was tacitly accepted as being the only one. Consequently a kind of anesthesia, a reduction or even a break in the systematic analysis was created. The enthusiasm of the journalism, propagandistic discourses of the power and mass-media performance replaced the precise conceptualizations. The systematic approach - even unperfected - is imposed as imperative of the present. Otherwise the dangerous combination between a philosophy of history ending of the Fukuyama type and the groping in the current empiricism risks to lead to an obvious failure and a paralysis not only of the reform but also of the society on the whole.

The creative political thought misses to a great extent exactly when it is mostly needed. There are no recipes or models for a successful guaranteed transition. It is necessary to find some alternative strategies that should be adapted to the particular conditions of each country. Neither the shock therapy from Poland, nor the gradual reforms from Hungary and Czech Republic prove to be successful guaranteed “recipes.”

We need to be creative in our conception and adaptability, the more we have accumulated negative effects of creativity both before 1989 and after. A series of essential things have been forgotten. First of all, it has been forgotten that democratization is only an aspect, indeed an essential one, of modernization. Then, everything has been practically and largely reduced to two elements, namely the political democratization and the economic reform. Secondly, the society’s systems and its constraints have been disregarded. “The shock therapy” is achieved within some concrete systems. And a system that is not thoughtfully and systematically taken into consideration practically imposes itself through perverse effects.

The first and great urgency is to rethink the idea of reform and place it within the largest frameworks of modernization. We cannot realistically hope for a viable reform without a sound theory of post-communist modernization as a new species of modernization. So far the essential errors in the strategy consisted in the thoughtless and sectorial character of the reforms; or, it is known that the thoughtfulness (the consciously assumed character of options) and the multidimensionality are the fundamental features, indictable to any successful process of modernization.

Not less pernicious proved to be the illusion that a simple establishment of a free initiative and of copying the accidental democratic institutions will simply lead to substantial transformations similar, in a way, to the principle of the spill-over. Even its results are, after all, determined by the economic and organizational efficiency and the safety of the regulations. It was an extremely naive vision to believe that the market economy with its “invisible hand” is alone capable of causing and adjusting the overall transformations. This reductive vision has omitted the fact the transition from communism to capitalism and democracy is a transition of system, a fundamental and extensive transition and not a certain reform.

A new and appropriate strategy of modernization must take into consideration the fact that the performances of the subsystems do not arise causally one from another: the economic efficiency is not necessarily the result of the private initiative; the social security is not the inevitable outcome of the economic efficiency; the improvement of the institutions does not necessarily results from the declaration of the free initiative.^{xxvi}

First of all, the Eastern Central Europe requires political solutions and a strategic vision. Obviously this cannot be but a liberal solution, as liberalism is a product and a premise of the modern world. Its history overlaps the history of this world to a great extent.

If we consider the post communist modernization as a specific type of modernization, a third wave following the organic capitalist type and the miscarriage communist one, it comes as natural that a true liberal revolution is required so that liberalism should be the real post-communist political solution.

Similarly to its history, adapting to the initial phase of capitalism, then to that of the state monopolist capitalism - based on a substantial nationalizing intervention - liberalism has to be shaped according to the needs of large indite system transitions.

To elaborate a new alternative strategy to the trite and vulgar “reform on bread” (the well-know caricature used by the former Prime Minister Victor Ciorbea) one should start on some theoretical aspects:

- 1) considering the reform, the post-communist transformations, according to a new theory of modernization;
- 2) working out the theory of modernization to avoid the deceptive variant of copying and transposing the western patterns - which would cast out the existing 40 years of communism;
- 3) taking into account the manifold economic, social, cultural reforms;
- 4) considering the post communist society as specific and particular within the modern complex systems.

There are such themes and conclusions deriving from the vast literature on the analysis of modernization as: 1) among the other projects on civilization, modernization is the most reflexive, it does not impose itself as *de facto*;^{xviii} 2) the irrationality of the entire social level becomes at a certain moment the condition of the rationality of each isolated unit; 3) the rationality on one level does not bring about a similar rationality on a different level; 4) modernization is a complex all-pervasive process which sooner or later influence all the other spheres - a successful modernization is not the one achieved only in certain spheres; 5) the cultural and institutional modernization is dependent in its dynamics on the economic development, but it follows its own logic and it is not an instrument or a consequence of the economic development.

A successful transition is the one in which the systemic and the social integration are achieved simultaneously and are well balanced. David Lockwood made this distinction. The social integration refers to the standard and value conflicts among the individuals, the social classes and their

solutions whereas the systemic integration deals with the difficulties or the good results of the reproduction of the society. Despite a quite high social integration, the systemic problems can bring about chaos within the society.^{xxviii} The systemic integration is endangered by the diversity of the actual crisis. The gravity of the crisis in Romania is given by the coincidental malfunctioning within both types of integration.

Therefore, I also consider the concept of “active society” used by A. Etzioni as relevant for the methodology of analyzing the post-communist societies.^{xxix} It distinguishes between the controlling mechanisms and the institutions that create the necessary concord and adds the problem of governing the society to that of integration. Both these mechanisms must function so that we could speak about a lasting stable society.

SHORT CONSIDERATIONS ON THE MACROSTRUCTURAL MODERNIZATION

The most important moment of the modernization of the macrostructure was the gradual separation of the functional spheres of society.^{xxx} The reorganization of the political sphere, namely its consolidation within organized parties and its symbiosis with the ideological field starting with the 20th century gave rise to a functional specialization of the political status that had previously been diffuse. Then, even though separation suggested by Max Weber between the class of professional politicians and the bureaucracy, the neutrally political administration was not fulfilled clearly and univocally; the relation between the two was regulated within the advanced democracies; the relationship between the state politics and the administration was formalized restricted by some mechanisms and channels. The requirements remained pure desiderate for the post-communist societies. Here, the power is confused and nonfunctional and the state bureaucracy is the one which, to the largest extent, holds the power and hinders any real progress. It is a Leviathan, a real Moloch which is hardly neuter and which, moreover, is the only field that disseminates and prospers.

Restoring the principle of change and transformation within the spheres of the society is the second major aspect of the process of modernization. But this process can be fulfilled only if the functional separation of the spheres has previously been done. Each sphere (law, politics, ideology, economy) builds its own innovative mechanisms within their general development and these will be decisively correlated with the fields of science which is by excellence the most mobile sphere. In other words the scientific knowledge on the move can penetrate the other spheres only with the help of the innovative mechanisms specific to the respective fields.

The functional separation during the process of modernization means that the spheres close more and more in relation to each other in what concerns their specific processes which follows the internal logic of the respective sphere (for example the economy only through the maximizing of its productivity and of the market demands; the science only by complying with the rules of the objective verified truth). During the modernization the spheres closed in relation to one another are connected only as a whole, as structures relatively closed one in relation to the other, so that they should not damage their internal logic.

Thirdly, the separated and specialized subsystems are connected to each other by specialized mechanisms and canals, namely by mediations (Talcott Parsons was the first to raise this problem). Such a medium for all the spheres is money while for science it is the reputation of the men of science. "While reproduction in a broad sense depended before on the economic sphere, currently the new social type based on the reciprocal action of the different subsystems has gained more and more ground."^{xxxi} Within the contemporary world the economic achievements are more and more dependent on the quality of the educational and science system, respectively the other connected spheres. As a consequence the restriction of the reforms only to the economy or mainly to the economy brings about only minimal, unstable results thus the process of reform being liable to slowing down, shutting off or even embezzlement. It is a very dangerous illusion to think that this restriction of the reforms will inevitably gain a more and more accelerated rhythm and that it will definitely bring about substantial transformations within all the spheres as a side effect. It is enough to mention China and the Asian dragons to see that the economic and politic, spheres can develop into different directions and that the correction does not occur naturally.

The effect of the macrostructural modernization and through an inverted connection, one of its conditioning is the sphere of modern individuality based on autonomy, responsibility and creativity. The concepts of modernization that push on a secondary level, the negation or neglecting of the microstructural reorganization and the individual autonomy will inevitably reach a deadlock.

For a given social subsystem, all the others are not equally neuter. Each subsystem is more responsive for a definite subsystem. For example, the law sphere is more responsive to the political programs - mainly those of the party or of the governmental coalition - than to the changes in the art or economic sphere. Furthermore a concatenation of subsystems may occur - such as political - law - economic or political - law - education, - which can become the favorable basis for the other subsystem.

For us, in Central - Eastern Europe, the main obligation is a generalization of distinct rationalizing within the different social spheres, passing from the direct involvement of the state to the ruling through legislation, and followed by the rethinking and reorganization of the system of social and systemic coordination and integration with the aim of setting the whole society on new grounds of standard and solidarity. The complexity of these unavoidable objectives within a systemic transition increases the role of the state inside the systemic transformation. But “the increasing of the state’s role must mean firstly the increasing of the role of administration separated from the political sphere.”^{xxxii}

It should be made clear that certain specific market rationality must function together with the internal logic and the specific established mechanisms. Only the combined action of the two types of mechanisms ensures some possibilities of organization for science, arts, sport, etc.

We are living a time of reforms. During the last 25 years the previous classical theses that glorified the radical changes and the revolutionary breaking have slowly but definitely been crowded.^{xxxiii} To effectively and efficiently accomplish the general reform and the one on subsystems we must have a precise knowledge of the real complexity of the sphere’s mechanism that is to be reformed. In this respect the approach of the group “A Future for Romania” is illustrative: The Romanian society functions only on the system of inter-individual relationships - among those with a certain influence and as any project it must take into account this occult mechanism. The strategy of the group is to join a network that can penetrate this system defined by them as a “Balkan” system and to gather and manipulate as much influence as possible. The difference between them and the rest of the political class (almost all the members) which practices this style - consists on the better knowledge of using the influence.^{xxxiv}

Although the diagnosis established by the above group is correct, their tactical mistake is definitely big; our suspicion, division and Balkanism are too strong and chronic to allow an efficient influence by organized groups.

Otherwise, its strategy is contradicting the diagnosis: the system of personal relations between influential people.. In this network you can enter only individually and the only realistic chance of reforming is to have the possibility of influencing from the shadow the “open - minded despots.”

Social sciences, particularly the sociology and the political theory, should have the leading role. These, besides the description and the explanation of a desirable ideal made, must emphasize specific mechanisms of transition, especially regarding the political system, which in the post - communist transition conditions all the others. Neglecting is delaying the

reform of the other subsystems, and the tensions caused from this could determine social outbursts, all these being consistent with the theory stated.

At the same time, political reform is necessary for the successful institutionalization in all the fields; in other words, for the safety of the functional differentiation of the society where the social structures are abstractly stabilizing themselves, beyond and no matter the persons involved. *The mark of a democratic and stable system is that the institutions, the operative procedures and the mechanisms prevail the individuals or the individual actors.*

Where if the state is only restating or self-destructing, in this way it is not possible to provide the strong basis for the self-organizing of civil society and of the entire society. For the success of such historical process whole, the essential step to be made is the implementation of concrete reforms according the rationality, the code, the mechanism, and the specific logic to each of social subsystems.

The core of the conception regarding the political reform is the concepts of political pluralism. But what does political pluralism mean?

In a synthetically manner:

1. Acceptance of the idea that its existence could be different from the present function of social mechanisms.

2. To build up such institutionalized mechanisms that obtain the passing to an alternative functioning without incidents.

3. Social structures formed this way, *ab initio* are grounded on the principle of change.

In other words, it is about the *contingency of social mechanisms* (Miklas Luhmann: state politics valid until the future elections, scientifically truths valid until the contrary proof, marriages valid until the divorce). “The essence of the problem - rightly emphasize G. Schoflin - was that modernization under communism was partial and distorted, and the complexity and the mutability so characteristic of western societies had been blocked by the communist power. The configuration of values and social groups remain oddly old-fashioned and static by western criteria.”^{xxxv} Social groups were isolated one from each other. Among individuals rose the big wall of suspicion. Atomization reached the extreme limits: “One of the central legacies of the Soviet-type system was the atomization of society into individuals and the consequent destruction of the basic bound of community trough distrust, in particular, the relationship between individual and the state was badly distorted in this way.”^{xxxvi}

POLICY AND BUREAUCRACY

The problem of modernization is of a great actuality for the post - socialist, post - totalitarian and the third world countries so that for the majority of the countries. From all projects of civilizing, of historical organization of the known mankind, modernization is the most reflexive. "Modernization, alike rationalization which constitute its profound essence, is, above anything else, an option; this suppose, in addition of these, as an organic prolongation, engagement and action."^{xxxvii}

Thinking about obstacles which appear in the process of modernization, E. Lovinescu correctly stated that: "the real reaction against the revolutionary action is neither of a political nature neither economical: it emerges from the inertial force of human soul."^{xxxviii} Therefore, in his pertinent view, the process of modernization requires a strong preliminary action of shaping, through a sustained critic, of a responsive state of mind to the necessity and the advantage of modernization. In social European dynamic "ideological revolution" come before "economical revolution." The ideas have a greater power of penetration, not having need of any strong economical conditions. The development from "form" to "substance" is normal.

In this chapter, it is imposed the observation that if in other post - socialist countries, especially in Poland, Hungary and the Czech Republic, the political class, as well as the intellectual elite and the mass - media, massively implied in the thoroughful debate of the problems and, through all means of influencing, pursued the creation of a pro - reform and pro - modernization state of mind, in our country none of these category of actors fulfilled in a sufficient amount their mission on this main way of the transition. If with the occasion of the first modernization, the capitalist one, and then the socialist modernization, the intellectuals had a center role, presently the cultural implication of the modernizing intellectual movement lacks almost entirely.

The modernization is liable to adjustments, adaptations, and improvements. It is what is happening presently, that is it is being tested the passing from the socialist type of modernization to the democratic capitalist one, which is a new phenomenon in history. To understand the difficulties of the passing from one modernizing paradigm to another, we have to briefly analyze the characteristics of the socialist type of modernization. We specify that the modernization is a comprehensive systemic phenomenon; it can not develop itself on slices or to cover only certain spheres of society. But with this occasion, I will stress only those aspects concerning the political modernization. The socialist development seen from the point of view of comprehensive modernizing strategy is a dead-end, a deadlock of

modernization. If over the centuries Europeanization followed the direction of rationalization, the setting of the entire socialist life on rational bases - technical and instrumental rationalization in the economic life, a communicative one in institutions, the socialist Stalinist type of modernization is an absurd, distorted and artificial process, being the opponent of rationalization. As Alain de Besançon acutely presented in his *Anatomy of a Spectrum*,^{xxxix} the only oasis of rationality restricted themselves to techniques of achievement and maintaining of the political power and to the military and prestige production, but besides these, being the absurdity of the fictitious plans, the institutionalized lie, the omnipotence of the ideological principle of destruction of all that proceeded from capitalism, so it was a whirling ocean, imposed by the force of inefficiency and irrationality.

The socialist development - from the point of view of the comprehensive modernization may be, and it is considered a dead-end, a failure of modernization. If, over the centuries, the European modernization followed the way of the different social spheres autonomization, then, the socialist - Stalinist one, limited to a fast and forced industrialization, followed quite the opposite course: it destroyed any autonomy and rationality. Even if a development to a certain point was possible - as are the cases of China, South Korea, Hong Kong and Singapore - and without a profound reform of the political system, an organic development without a substantial modernization of the political system and of the state cannot be thoroughly accomplished.

Analyzing the phenomenon, Max Weber specifies that the essence of the political modernization is the building of the modern, rational, autonomous, and specialized bureaucracy and the restriction to institutionalized and settled channels of communication concerning the relationship between the political and the administrative. He wrote that: "As beginning with the Middle Age, the development towards capitalism was unanimously considered the measure of economic modernization, so the building of the state's administrative bureaucratic apparatus - based on living, wage, pension, advancing, specialization training and work division, well delimited sphere of competencies, activity based on written documents, hierarchical structure of the functions - is considered the measure of the state's political modernization."^{xl} Max Weber considered that from the point of view of the social sciences, the modern state viewed in its essence could be considered a "plant" as well as a modern factory. They are both characterized, besides the hierarchical structure, by separating of the employees from the means of production. Simultaneously, there takes place the concentration of the means of productions, and the modern administrative apparatus represents the institutional form of this concentration. Of these means, in the both cases,

disposes the governing power, to which this bureaucratic apparatus (judges, clerks, officers, managers, employees) directly submits to or, by request, they make themselves available. Today increasing socialization leads to an increase of bureaucracy, even to bureaucratism, build upon "the steel carcass of obedience."

The criterion of political modernization - described by the great sociologist - still remains a task to be accomplished in post-socialist countries, where the bureaucracy in no way means rationality and efficiency, but an important factor in breaking the development and the reform. The conflict of the spheres of competence, the parallelism and overlapping, the corruption, the reference to material means of redistribution and decision as if they were something belonging to the bureaucracy, the clientelistic practices, the immediate encroachments of some political factors in the going of administration, the lack of the real autonomy of judicial authorities - are some of the characteristics of the oversized post - communist administration, which make it an outstanding factor in breaking the modernizing reform and development. The interweaving of the political elite's interests with those of civil servants gives corruption an unprecedented scope.

For example, in Poland, banks are 80 percents controlled by the former nomenclature and they credit and lend especially to their former partners, in this way having the covering for transferring money to themselves and to the management of the bank, after they declare bankrupt. Such bankrupts - though defalcations and threatening to banking system - are not considered crimes and they are tolerated by the authorities. In the same way, states enterprises, dominated or owned by nomenclature can be bankrupt on their benefit. In Hungary such corporations are even considered legitimate basis for a capitalist economy. The scandal of corruption proofs that similar phenomena with Poland and Hungary take place in our country, with the difference that the law of bankruptcy being non-functional yet, the nomenclature resorts to an important trickling of resources from the state sector toward the private one, for its own benefit and without being kept accountable. The nomenklaturist clique, together with the newcomers to the political power take over national wealth through Mafiosi arrangements and like this they become the new economic choice of the country. New Mafia structure takes the "state in state" shape, capable to control its own existence.

"The result - writes Josef Darski - is not a democratic capitalism, but post - communism, comparable with the situation of Latin - American states, which maintain an non-efficient economic system and social divisions. It is similar with Italy where corruption and Mafia are the basis of power. The

resulting system seems to be a democracy with a market economy, but the important decisions are taken outside the Parliament, in centers of power beyond the public control. There is no public opinion.”^{xii}

INSTEAD OF CONCLUSIONS

Theories of modernization are grouped around the question: is there an universal theory of modernization, that is the existence of common features that over a certain level of development are inevitable or may only exist different subjects and specific tendencies.

In order to establish a consensus we have to delimit the problems. It is a distinct problem the fact that a certain level of development requires some structural features, their absence excluding further development, and a total different is problem that of how are, on what specific historical ways, these features in different societies as cultural structure or level of development. The more complex a society becomes the more problems of functionality have to be solved, such as, in a way or another, being reached a level to be stabilized.

If there is not only one strategy of modernization, but also more, and irreducible ones from the others, then the concept of post - communism modernization is imposed; the theorization is one of the biggest urgencies and challenges to socio-human scientists.

A great deal of studies made so far, dedicated to modernization dealt with the phenomenon, generally without insisting on specific problems raised by the passing, by the leaps from an incomplete and deformed practice accomplished paradigm to another paradigm and strategy of development. Not less damaging is the lack of systematic recent studies regarding the thesis of the possibility of post - communist modernization and the reactions brought by it: the development neurosis complex of inferiority/superiority materialized in nationalist ideology.

The attempts of rapid and forced modernization by the technological grafting of the model and western institutions in the third world, imposed the truth of Levi - Strauss conception that *only the society in which we live can be successfully modernized and only according to a proper cultural logic*.

Karl von Voyns shares this conception: “The conclusion according to which the result of political development has to be some sort of a species of the western system is essentially pernicious. The existing formulas of modernization might correspond to some political systems in western world surely because they were native and, in a peculiar way, adjusted to western world. They can be non-adaptable, or worst, unachievable within the original world of the new independent states.”^{xiii}

Seymour Martin Lipset establishes a very tight correlation between economic development and the progress of democracy, indifferent of the considered countries: "General wealth of a nation makes it more open to democratic ideas. The more a country is poor, the more is export to nepotism, to a regime of recommendations and favors, and then it will be difficult to have an efficient administration, indispensable in modern democratic states."^{xliii}

The remarks above are valid and of great actuality also for post - communist countries. Lacking substantial economic reforms and neutral and efficient administration, the democratic institutions work without any results, they remain only as a beautiful, non-functional, unsteady facade.

Modernization is accomplished in successive and contradictory historical series, in leaps from an irreducible strategy of modernization to another. Post-communist states passed from a bourgeois modernization, more or less incipient, to one of a communist type - cumulating deformations, new hybrid structures that mark out and limit the new take off to a capitalist-democratic modernization. The success of the new form of modernization depends in a decisive way on the measure and means in which the *development crisis* - that affects the entire society when it is passing from a political system to another - are overcome.

The development crisis implies crises of identity, of legitimacy of institutions, of penetrating the social activities, of participation, integration and distribution of resources.^{xliv}

In the other words, it makes sense to talk about modernization only if the changes and transformations that are introduced generate renewing mechanisms, capable to generate development and progression various levels.

So, we'll conclude saying: it must not be spoken about modernization or about modernity as general categories of interpretation, but about multiple and contradictory definitions of modernity forms, irreducible one to the other, as various as the report of the forces and conflicts between social groups specific to each society.

BIBLIOGRAPHIC NOTES:

¹ Clauss Offe, "Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East - Central Europe.", *Social Research*, vol. 58, no.4/1991, p. 866.

ⁱⁱ *Ibidem*, p. 867.

ⁱⁱⁱ *Ibidem*, p. 867.

^{iv} Ralph Dahrendorf, *Reflections on Europe Revolution*. Ed. Humanitas, Bucharest, 1993, p. 37.

-
- v *Ibidem*, p. 38.
- vi Vladimir Tismaneanu, *Re-invention of the Political Eastern Europe from Stalin to Havel*, Polirom, Iasi 1997, p. 212 - 213.
- vii *Ibidem*, p. 213.
- viii Zbigniew Brzezinski, *The great Failure. The Birth and the Death of Communism in the 20th Century*. Ed. Dacia, Cluj - Napoca, 1998, p. 25.
- ix Kenneth Jowitt, "The Leninist Legacy." in Iro Banac, *Eastern Europe in the 1990's..* Ithaca N.Y., Cornell University Press, 1991.
- x Claus Offe, "Main Problems of the Theory of Democracy and the uncertain Future of Practice" paper at the Conference " Normative Foundations of Political Organization. Conceptual Approaches in East and Central Europe", Bremen, 20-22 Jan. 1995, published in *Dilemma*, 1995, p. 114 - 116.
- xi Ralph Dahrendorf, quoted work, p. 52.
- xii *Ibidem*, p. 59.
- xiii *Ibidem*, p.68
- xiv Stephen Engelberg, "News Slovakia: Fears are Both New and Old", New York Times, 22 January 1993, apud. Vladimir Tismaneanu, quoted work, p.250 - 251.
- xv Vladimir Tismaneanu, quoted work, p. 239.
- xvi *Ibidem*, p. 245.
- xvii Francoise Thom, *Ends of Communism..* Polirom, Iasi, 1996, p. 158 - 159.
- xviii Roger Scruton, "Totalitarianism and the Role of Law", in E. F. Paul, *Totalitarianism at the Crossways*, London, 1990, apud. Francoise Thom, quoted work, p. 164 - 165.
- xix Francoise Thom, quoted work, p. 211.
- xx Srocny Nomer, no: 40, June 1993, apud. Francoise Thom, quoted work. p. 212.
- xxi Francoise Thom, quoted work, p. 245.
- xxii Ioan Bogdan in the talk - show " Millionaires from the Midnight ", Antena 1, 18 Feb. 1998.
- xxiii Francoise Thom. quoted work., p.243.
- xxiv *Ibidem* p. 213.
- xxv Alexis de Tocqueville, *About Democracy in America*, Humanitas, Bucharest 1995.
- xxvi Andrei Marga, *Philosophy of European Unification*, 2nd edition, Ed. Biblioteca Apostrof, Cluj - Napoca, 1997. p. 334.
- xxvii Andrei Marga, *Rationality, Communicative, Reasoning*. Ed. Dacia, Cluj, 1992.
- xxviii David Lockwood, *Soziale Integration und System Integration*. (1969). apud. Pokol Bela, *Politikai reform es modernizacio*. Clagveto, Budapest, 1989, p. 43.
- xxix A. Etzioni, *The Active Society*. New York, The Free Press.
- xxx In continuing this paragraph we'll resume 1968 some of the ideas of the excellent book of Pokol Bela, quoted work.
- xxxi Pokol Bela, quoted work.
- xxxii *Ibidem*, p. 153.
- xxxiii *Ibidem*, p. 153.
- xxxiv Alina Mungiu, *Romanii dupa 1989. Istoria unei neintelegeri*. Humanitas, Bucharest 1995, p.90-91.
- xxxv Georges Schofflin, *The condition of Post - Communism*. Cambridge, Massachusetts, USA, 1993, p.260.
- xxxvi *Ibidem*, p. 267

-
- ^{xxxvii} Andrei Marga, quoted work, p.206
- ^{xxxviii} Eugen Lovinescu, *The History of Romanian Civilization*. Ed.Stiintifica, Bucharest, 1972, p.349
- ^{xxxix} Alain de Besancon, *The Anatomy of a Spectrum*. Humanitas, Bucharest, 1992
- ^{xl} Max Weber, *Alam, politika, tudomány*. Kozgazdasagi es Jogi Konyvkiado, Budapest, 1970, p.385.
- ^{xli} Josef Darsky, "Decomunizarea in Estul Europei." *Revista 22*, an IV, no.23,17-23 Mar. 1993, p.10.
- ^{xlii} Karl von Vorys, "Use and Misuse of Development Theory." In James C. Charlesworth. *Contemporary Political Analysis*. New York, The Free Press, 1967, p.360.
- ^{xliii} Seymour M. Lipset, *Political Man*. New York, Doubleday and Co,1960, p. 64-66.
- ^{xliv} This problem has been best analyzed by Lucian W. Pye in *Aspects of Political development*. Boston, Little Brown, 1996.

IDEOLOGY IN THE POST-COMMUNIST ERA. THEORETICAL ASPECTS

SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN

REZUMAT. Ideologia în epoca post-comunistă. Aspecte teoretice. Articolul tratează în primul rând aspecte teoretice legate de conceptul de ideologie. Scopul este cel de a permite o mai bună înțelegere a acestuia și a utilizării ideologiilor în general în perioada de tranziție. Studiul de față prezintă în introducere un scurt istoric al conceptului după care caută să îl definească. În continuare tratează probleme legate de conținutul și funcțiile ideologiilor, examinând totodată criteriile pe care acestea trebuie să le satisfacă. Un important aspect practic pus în discuție este utilizarea ideologiilor și a conceptelor ideologice de către politicieni și alegători. Prin urmare o incursiune în psihologia electorală este de asemenea necesară. Ținându-se seama de toate aceste considerente, în final se vor analiza pe scurt relevanța și implicațiile marilor dezbateri referitoare la sfârșitul ideologiilor și al istoriei pentru etapa de tranziție la democrație în Europa Centrală și de Est în general, și România în particular.

Preparing a paper on the contentious subject of ideologies for an issue of the *Studia* academic journal dedicated to the topic of transition to democracy, confronts the contributor with two basic questions. First, is the topic relevant at all, is it worth writing about? Even if the big debates have petered away in other parts of the world, the topic is still argued about – most notably in the public sphere – in Central Eastern Europe, and Romania particularly. Hence, there might be something to add to it. Second, one should find some sort of a definition to work with in order to usefully import the concept and properly apply it, albeit in this case in scientific debate. Furthermore, considering that the present article appears in a former communist country two additional considerations deserve attention. There is a need to alleviate the shortage of scholarly literature dealing with such special topics as transition and ideologies together with offering guides – especially for students and the general public – that help in the task of path-finding among as well as identifying with ideologies and parties. Similarly, some comments on particular aspects of the political life in the country (i.e., short general remarks linking ideology to problems of economic policy-making)

can also be useful. Hence, this article is supposed to accomplish the latter specific tasks. However, this cannot mean the total neglect of the two fundamental questions asked at the very beginning. The ‘end of history’ argument brought to the attention of scholars by the collapse of communist regimes and the previous debates regarding the phenomenon of deideologisation, or put more firmly ‘end of ideology’, make the theoretical questions adequate and timely to be asked.

Therefore, this contribution focuses on various theoretical aspects of the notion, such as definition, content and characteristics. However, if the concept is to be deemed relevant, questions should be asked and answered about the usage of ideologies both by politicians and voters. Consequently, the paper will set out offering a short history of the concept, followed by an attempt to give a definition. The next section will be devoted to the contents and functions of ideologies, whereas the concluding one will address topical issues as the ‘end of ideology’ and ‘end of history’ theses and their implications.

Ideology—a notorious concept

The term ideology was coined by the French philosopher Antoine Destutt de Tracy. His project was to lay the foundations of a science of (pure) ideas. Being inspired by empiricist teachings—primarily Locke’s and Condillac’s—, he held that ideas can be decomposed into basic constituents of a sensory nature, other elements, i.e., metaphysical or religious ones, being superfluous. De Tracy and his followers believed that the world could be known and understood and that knowledge could underpin rational, correct decisions—ultimately action. In their view, the study of ideology was the adequate means to achieve these goals. Regarded in a social and political context, ideology could have served as a basis for the civil code and the fair and happy society.¹ Hence, the fact that this positive meaning of the word survived, even if only partially and in an altered form, does nothing else but justice to the inventor.

More often the word is used in a derogatory sense. Napoleon was the first to criticise ideology and the so-called ‘ideologues’. In fact he challenged the tenets of his republican adversaries, Destutt de Tracy and Cabanis Volney, who were militating for a secular state and against absolute rule.

¹ Cf. *The Concise Encyclopedia of Western Philosophy and Philosophers*. New edition. (1991) *sv* ‘Ideology’ by Jonathan Rée. See also Gyurgyák János ‘Politikai ideológiák’ (Political Ideologies) in Gyurgyák János (ed.) *Mi a politika? Bevezetés a politika világába* (What Is Politics? Introduction to the Realm of Politics) (Budapest: Századvég, 1994) p. 265.

Marx and Engels criticised the Young Hegelians as being ideologues, that is, basing their explanations of society not on material realities, but only on the reflections of real social life. More firmly, Marx equated ideology with false consciousness acquired by the working class, the dominated class of the bourgeois society. This state of affairs was, according to him, the result of conscious efforts of the dominant class to present its own ideas as the only ones that are rational and universally valid. As an alternative to the dominant ideology, Marx offered the proletariat his own teachings as the means to become aware of and fight against economic contradictions. Similarly, Lenin admitted that ideology originates by the dominant class, but added that any critique of ideology should be built on the interests of the dominated class. He spoke of a socialist or proletarian ideology, not only a bourgeois one. Later, most notably in the writings of the theorists belonging to the Critical School, the pejorative side of the word's meaning almost disappeared.

As we saw, Marx (and to a lesser extent Napoleon Bonaparte) stand at the origin of the concept's bad reputation. However, Marxism has been used as an official ideology in many countries for several decades and is arguably an ideology, too. Consequently, in a paradoxical interpretation of Marx it can be seen also as false consciousness or a distorted image of social reality. The fact that Communist regimes eventually collapsed not only called Marxism into question, but contributed to the notoriety of the concept as well. (This is reflected, for instance, in the title, subtitle and foreword of another edited volume that appeared recently. The editor makes a rather clear distinction between ideologies and doctrines, stating that ideology is the more general notion. In spite of these clarifications being made and the editor's confessed intent to frame Romanian realities using universal concepts, the word ideologies does not appear on the cover. It should be noted, though, that she explains why Romanian politicians and academics prefer the word 'doctrine' to 'ideology'.²)

In search of a definition

Nobody has yet come up with a single adequate definition of ideology, and this book will be no exception. This is not because workers in the field are remarkable for their low intelligence, but because the term 'ideology' has a whole range of useful meanings, not all of which are compatible with each other.³

² Alina Mungiu-Pippidi 'Prefață' (Foreword) in Alina Mungiu-Pippidi (ed.) *Doctrine politice. Concepte universale și realități românești* (Political Doctrines. Universal Concepts and Romanian Realities.) (Iași: Polirom, 1998) p. 9.

³ Terry Eagleton *Ideology* (London—New York: Verso, 1991) p. 1.

This section does not attempt at finding or arriving at *the* or *an* ‘adequate’ definition of ideology. Its sole purpose is to try to give an idea concerning what—at least some of—the contributors mean by ideology.

As noted in the previous section, the ill fame of the concept springs from the fact that Marxism—historical materialism—tried to distinguish itself from ideology claiming that it provided a scientifically founded world-view. Since then, proponents of various coherent sets of political ideas formulated in order to underpin political action and particular policies tended to consider and present their own *Weltanschauung** as the only one that was scientifically correct and, hence, promising genuine improvements in societal life. Militants usually labelled the political creeds of their opponents ‘mere ideologies’, attempting to discredit these. However, at present the notion has lost most of its negative sense. Still, some of the definitions given to the notion mirror the inherent adversarial character of politics and the necessity to use ideas, beliefs and the label ‘ideology’ itself as weapons. Harry M. Johnson takes account of the first fact in an extreme manner. He defines ideologies from a non-ideological standpoint exclusively as sets of ‘selected or distorted ideas about a social system or a class of social systems when these ideas purport to be factual, and also carry a more or less explicit evaluation of the “facts”’⁵.

A good illustration of what has been said about definitions above is Edward Shils’s remarkable attempt to treat ideologies broadly as a form of comprehensive patterns of cognitive and moral beliefs about man, society and universe and distinguish between these kinds of comprehensive patterns using appropriate criteria. Thus, these patterns of ideas and beliefs divide into five categories: ideologies, outlooks, creeds, systems of thought and programmes. Using Shils’s nine criteria, ideologies can be characterised as:

being

- (i) highly explicit,
- (ii) integrated systematically around a particular set of values,
- (iii) markedly distinct from any other patterns of cognitive and moral beliefs extant in the same society at the same time,

⁴ Needless to say, this desire of the ideologies to provide a full description of reality, a world-view, makes them inextricably linked to (political) philosophy.

⁵ Harry M. Johnson ‘Ideology and the Social System’ (*sv* ‘Ideology’) in *International Encyclopedia of the Social Sciences* (1968).

- (iv) resistant to innovations;
representing
- (v) authoritative promulgations for their adherents;
requiring
- (vi) from them affective identification,
- (vii) a rather strict consensus with regard to accepting their content,
- (viii) obligatory observance in conduct;
and embodied
- (ix) by an organisation committed to turn the patterns of belief into reality.⁶

According to this line of reasoning—which might be considered typical for the first decades after the Second World War and the Cold War era, too—systems of thought differ from ideologies in a few but basic points. Although being elaborate and internally integrated, they are neither authoritative formulations of certain norms, nor sets ideas resistant to innovations. Furthermore, they require neither a strict consensus, nor unconditional manifestation in behaviour from their supporters. Hence, systems of thought allow for debate, criticism, testing, reformulation and incorporation of new ideas. Consequently, this definition classifies certain political doctrines, usually considered to be ideologies, as systems of thought. We mean here those doctrines that subscribe to certain principles of openness; basically: liberalism, conservatism and social–democracy. Conversely, totalitarian doctrines as fascism or communism, are classified as ideologies. In other words, the definition is biased against certain systems of political ideas. This leads us back to the point where we conceded that ideology is a term loaded with ironical, negative connotations.

However, modern, empirically oriented social science prefers to be neutral, or ‘value-free’ in a Weberian sense. Evaluative judgements are separated from factual ones, definitions being factual statements. Thus, ideologies organise concepts, knowledge, values, symbols about man, society and universe into a (complete and consistent) belief system that advocates a certain arrangement regarding the social, economic and political life of a social system as well as inspires, guides, organises and justifies political action.⁷

⁶ Shils, Edward ‘The Concept and Function of Ideology’ (*sv* ‘Ideology’) in *International Encyclopedia of the Social Sciences* (1968).

⁷ Cf. *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought* (1991) *sv* ‘Ideology’ by David Kettler, and Andrew Vincent *Modern Political Ideologies* (Oxford: Blackwell Publishers, 1992) p. 16.

(Completeness and consistency. Consequences for electoral psychology)

The sense in which I use the qualifications complete and consistent require a thorough explanation. First of all, it should be clarified that I inserted the terms in the definition in order to be able to make a distinction between ideal types of ideologies defined and circumscribed in a scholarly fashion and the belief systems average citizens advocate and adhere to, regarding them as their 'own ideologies'. Hence, I will set forth with some definitional considerations and will deal with citizens' belief systems in the second part of the present subsection.

If one used the terms in a very strict sense completeness and consistency—that is, freedom from internal logical contradictions—would be inherent traits of thought systems. Otherwise, they would be merely incomplete and/or inconsistent sets of ideas. In their pure or ideal form, ideologies are such mental constructions. Policy-makers, party advisors, academics are capable of devising symbolic systems of this kind. Yet, not only they come in contact with and use ideologies, in one form or another. If it were so, ideologies might not have a *raison d'être* at all. Politicians, academics justify or reject political action often on ideological grounds and in ideological terms. Hence, ideology can mobilise the public in support of or against certain political goals. In other words, various categories of individuals having different social, economic, cultural and educational backgrounds might adhere to various ideologies. Depending on their level of political skills (or sophistication) the belief systems they internalise will, most probably, present differing degrees of completeness and consistency. Consistency here means only that the ideas internalised by a citizen—manifest in and measurable through the issue positions (s)he is likely to adopt—"hang together" in some logical way⁸. In this manner, the definition accommodates the logical inconsistency that necessarily characterises a bi- or multi-dimensional policy or ideological space.⁹

As a matter of fact, research regarding the ability of voters to think in ideological concepts and categories hardly ever produced encouraging results. Attitude survey researchers were inquiring about the presence of a belief system in people's way of thinking about social, economic and political realities. Philip Converse defined in a path-breaking study a belief system via three characteristics:

⁸ Martin Harrop & William L. Miller *Elections and Voters. A Comparative Introduction* (London: Macmillan Publishers, 1987) p. 115.

⁹ Cf. Körösi András *Pártok és pártrendszerek* (Parties and Party Systems) (Budapest: Századvég, 1993) pp. 27–29.

- the presence of a *structure* (generally an underlying ideological framework like liberalism or conservatism);
- *constraint* between individual issue positions (meaning linkage between core beliefs and specific issues and interrelationship among issues);
- *stability* over time of specific issue positions (or beliefs).¹⁰

He found almost no general ideological structure, a weak relationship among issues positions and a weak stability of beliefs over time in American public opinion.¹¹ In fact, research undertaken in the 1960s failed to paint an optimistic picture about belief systems in the public, though European countries living a political life more influenced by ideology than the US were also included in the studies.¹² However, the social transformations culminating at the end of the 1960s suggested that the situation might not be as hopeless as believed earlier. More recent scholarship demonstrated both an increase in ideological thinking (i.e. use of vocabulary and concepts) and the presence of attitude constraint and stability. It has been also argued that the gloomy picture observed in the 1950s was a mere methodological artefact attributable to the rudimentary instruments applied. As for differences between America and Europe a stronger presence of ideological thinking has been found on the old continent. The sharper ideological profile of European parties, the patterns of party organisation and inter-party competition in European party systems seem to account for these differences.¹³

As a final remark, it would be appropriate to say, that only few members of electorates in advanced industrial democracies are complete political ignorants, being uninterested in and unaware of politics. Similarly,

¹⁰ Converse paraphrased in Russel Dalton *Citizen Politics. Public Opinion and Political Parties in Advanced Western Democracies*. 2nd edition. (Chatham, NJ: Chatham House Publishers, 1996) p. 17.

¹¹ Cf. Philip Converse 'The nature of belief systems in mass publics' in David Apter (ed.) *Ideology and Discontent* (New York: The Free Press, 1964).

¹² See Angus Campbell *et al.* *The American Voter* (New York: John Wiley, 1960) and Gabriel Almond & Sidney Verba *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* (Princeton, NJ.: Princeton University Press, 1963)

¹³ See, among others, Norman Nie—Sidney Verba—John R. Petrocik *The Changing American Voter* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1976), Angus Campbell and Gregory B. Markus 'Plus ça change ... The New CPS Election Study Panel' in *American Political Science Review* (1979) vol. 73:32–49 and Richard Niemi & Anders Westholm 'Issues, Parties and Attitudinal Stability. A Comparative Study of Sweden and the United States' in *Election Studies* (1984) 3:1, 65–83.

one can seldom meet people who have fully-fledged, stabile and complete belief systems and yet the publics in those countries have a sufficient knowledge to undertake rational political action.¹⁴ In emerging democracies, like the ones in Central Eastern Europe and Romania particularly, one expects to see lower levels of political sophistication and ideological thinking, hypothesising though, that as these levels increased in other countries over time, they will increase in these countries as well.

Contents and functions of ideologies¹⁵

An ideology is defined primarily by certain core political values and principles around which it is organised. Apart from this it contains statements, evaluations and proposals concerning the political regime and its mode of operation as well as principles regarding social, economic and cultural life depending on the extent to which these areas of human interaction are politicised by a certain (pure) type of ideology, or by its concrete manifestation in a given society at a well-defined moment in time.

Thus, all major historical ideologies address six areas of concern that are in the meantime fundamental problems of contemporary political philosophy or political theory:

1. *Human nature* is arguably the origin from where all ideologies set out in organising values, beliefs, knowledge into a system and in constructing arguments about the realities that interest them. In this respect ideologies tend to ask dichotomous questions. Are people basically good or evil? Are humans originally predisposed to fraternity and cooperation, or egoism and competition define them more properly?
2. *The individual and the community*. Ideologies ask and answer the question whether the individual or a certain form of community (family, social class, ethnically defined nation, political society, abstract state) should be given primacy. That is, whose interest are going to prevail and overwrite the other element's interests? Ideologies that I prefer to call individualistic declare the interests of individuals supreme. For them communities are entities based on voluntary union and cooperation of individuals, who are under

¹⁴ Russel Dalton *op. cit.*, p. 38.

¹⁵ This section owes a lot to Gyurgyák's discussion of ideologies. The subsection presenting the core topics of ideologies follows the exposition in Gyurgyák János *op. cit.*, pp. 268–272, whereas the subsection on the functions of ideologies relies on some further points of the same study (*ibid.*, p. 272–278.)

these circumstances able to pursue their self-interest more successfully than alone. Collectivist (or communitarian) ideologies advocate the moral primacy of the collectivity or community. Consequently, the collective or common interest overwrites individual self-interest and individuals are morally obliged to pursue it even at the expense of their own personal interests. Duties towards the community acquire outstanding importance, sacrifices made in pursuit of the common good become the norm.¹⁶

3. *Political obligations and liberties.* It is important for an ideology to justify obedience to those in power or to give an argument why allegiance should be refused to rulers. More precisely, what conditions should a political regime fulfil in order to make compliance justified and necessary? And what are those circumstances that make civil disobedience acceptable or even advisable? When is coercion justified and permissible? Which should be the individual political liberties and where should one draw their limits?
4. *Equality.* It is nowadays perhaps one of the most intensely argued about issues. What kind of equality should be promoted? Formal or legal equality, political equality, economic equality, equal opportunities for all, etc.?
5. *Justice.* Political philosophy and ideologies emphasise usually either *desert* or *need*. Should the (re)distribution of material resources (wealth, income etc.), and symbolic ones (such as skills and capabilities) reflect the needs or the merits of individuals? Ideologies, as opposed to contemporary political philosophy, focus only on the distribution of material resources. Liberalism advocates meritocracy, democratic socialism expresses concerns regarding a society that functions exclusively on the basis of market principles. It proposes corrective mechanisms in order to even out the effects of contingencies like birth or social origin. Marxism, in its orthodox communist version, posited a curious principle of social (re)distribution. Individuals were expected to perform according to their *possibilities* and were rewarded in concordance with their *needs*.
6. *Power.* This is the topic that links core considerations to ideas about the functioning of the political system. Consequently, it

¹⁶ R. N. Berki (paraphrased *ibid.*, p. 268.) called these two types of ideologies *instrumental* and *transcendental*, respectively.

deals with questions like who should hold the power in a society, what are the legitimate means of acquiring power, is power unlimited? If not, how should power be limited and divided? What should be the role of the state etc.?

As an introduction to the discussion on the functions of ideologies it should be mentioned that ideologies generally call for the preservation of the political *status quo*, or the modification of the present social, economic and political arrangements either by reverting to a previously extant (ideal) state or by setting up a completely novel arrangement. (In Karl Mannheim's 'sociology of knowledge' such states or arrangements were called *ideologies* and *utopias*, respectively.) Such a prescriptive conclusion is based on description and evaluation—an important triplet of traits presented by all ideologies.

One should also ask who needs ideologies? Politicians certainly do. They formulate their programmes, partisan messages and seek political support often in and using ideological terms. As noted earlier, citizens, voters also need ideologies, because they have to understand these messages. Consequently, ideologies serve as a means of political communication and conveyors of political knowledge. Communication lays at the origins of mobilisation of support. Moreover, ideologies ought to be relatively clearly understandable for everybody. In this manner, they can help voters simplify political information. Furthermore, they can facilitate political choices by providing voters with reliable cues. Considering that ideologies usually involve an element of self-definition referring to other ideologies with which they compete and are in conflict, they serve as community-forming agents in that they define *ingroups* (us) negatively, as distinct from clearly identifiable *outgroups* (they).¹⁷

Let us remember Johnson's definition of ideology being a incomplete or partially distorted account of social reality and bear in mind the dominant ideology thesis. Hence, in an era when several ideologies compete in numerous societies for primacy, one can say that they also serve for disguising interests. It can be a fruitful 'catch-all' strategy of an (ideological) group if it managed to present its own ideas as universal and its interests as common to all groups in the given society rather than just their own. Ideologies are capable of such rationalisations.

Feudal societies have been characterised by a legitimisation formula that made resort to tradition and the divine origins of political and social order, that is legitimacy corresponded to the Weberian type of traditional

¹⁷ Cf. *ibid.* p. 263 and 275.

authority. Once the French Revolution challenged this order and dismantled traditional societies, a need for new legitimisation formulae arose. Ideology came in handily to fill the gap and performed this task—as Marx rightly observed. It is, however, questionable to what extent is ideology nowadays a sort of legitimisation formula. Regimes, even the most oppressive and closed ones, organise at least formal elections devoid of political meaning in order to legitimise the power of the ruling ones. Democracies experience meaningful elections, characterised by meaningful choices conferring legitimacy to incumbents of public offices and decisions made by them. It would, nevertheless, be faulty to disregard ideology completely as a legitimising device. Particular policies and decisions might need to be ideologically underpinned to secure popular support. This is inseparable from the programmatic function of ideology.

According to an interesting conception, ideology performs the function of mythologemes (constitutive elements of myths).¹⁸ This interpretation is valid especially for totalitarian ideologies which need to (re)mythicise a race or a class. Paradoxically, argues the defender of this view, the very need for belief systems that characterises human beings permits such an usage of ideology.

End of ideology? End of history?

It is not in my intention to try and reproduce in detail two comprehensive academic debates. I will only point to some important considerations bearing relevance to the presentations made in this issue and formulate certain comments. I advise against taking these, even if being hypothetical in character and referring to possible future events, as prophecies. Numerous scenarios referring to Central and Eastern Europe were formulated as such. Most of them proved to be erroneous. Political sciences have an ill reputation when it comes to predicting future courses of events. I do not wish to contribute to this reputation. Hence, for the most part I will only rephrase some informed guesses found in the literature.

It is generally accepted that several forms of human consciousness, or comprehensive patterns of cognitive and moral beliefs, coexist. Different historical periods are marked by the prevalence of one or another such comprehensive pattern. Post-modernism suggests that since ideologies were the product of modernisation, a process that is over—at least in Western industrial democracies—another system of cognitive and moral beliefs will soon replace ideology as the prevalent narrative. Adversaries of post-

¹⁸ *Ibid.* pp. 277–278.

modernism criticise this view as ideological in itself, concluding that such an argument proves that ideologies are alive and well.¹⁹

In what concerns, the end of history thesis, it is far from being certain that no future ideology (or system of political beliefs) will challenge liberal democracy as a set of economic, social and political arrangements. For instance, Islamic fundamentalism can rightly be considered as a challenge. Furthermore, the thesis is in itself teleological and contains, implicitly, the Marxist tenet of linear societal development.

As a comment or reflection on these debates I would like to add some considerations springing from the nature of the 'triple transition'²⁰ that countries of Central and Eastern Europe are presently undergoing. These societies—and Romania is far from being an exception—struggle with the heavy legacy of the communist regime. This means primarily an unproductive economy, a political culture that is still inchoate and can barely sustain a democratic system and a society that has not internalised yet the values of individualism and voluntary cooperation. Moreover, forced industrialisation of a formerly agrarian society failed to bring the benefits of a more natural process of modernisation, while telecommunications and globalisation engendered post-modern conditions and attitudes. In other words, society presents pre-modern, modern and post-modern traits in the same time. If ideology amounts even in the East to those constituent elements that have been enumerated in this paper—and can be summarised in a nutshell using the keywords modernisation, power, equality and justice—, it certainly has a future in Central and Eastern Europe. At least until it accomplishes the task of being one of the driving forces of modernisation. However, some would rightly argue that our societies confront other difficulties than Western democracies, e.g., the spread of violent nationalism. Hence, for ideology to be deemed relevant in our region, it has to accommodate the issues that are specific for our societies, political systems and economies.

Will and can ideology be a driving force of economic, societal and political changes in the near future? Economic and social policy can certainly be formulated in ideological terms. This can make even unpopular policy decisions understandable and acceptable, and thus ideology could play a

¹⁹ Cf. *ibid.* p. 282 and Andrew Heywood *Politics* /Macmillan Foundations/ (London: Macmillan Publishers, 1997) p. 62.

²⁰ The term is borrowed from Claus Offe 'Capitalism by Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe' in *Social Research* (Winter 1991) vol. 58:1, 865–892.

beneficial role. It could become a pillar of system legitimacy. The problem lies however in the fact that post-communist governments, if they earnestly and honestly wish to move forward with economic, social and political changes, hardly enjoy any freedom in policy-making. This is true above all for economic policy-making. It has been said that ideology can both explain and explain away political choices. The question is, what role can ideology play when there is almost nothing to choose of? Try and cloak difficult and painful policy decisions, presenting them as panaceas? The paradox involving short and long-term calculations comes into play. The proposed measures might end up being panaceas in the long run, nevertheless, they are hard to endure in the short run. Hence, I think, an ideology that could compete to be the 'dominant' one in the near future in many Central and Eastern European Countries, most notably in Romania, should necessarily be able to find a way for resolving this paradox.

BIBLIOGRAPHY

1. Dalton, Russel *Citizen Politics. Public Opinion and Political Parties in Advanced Western Democracies*. 2nd edition. (Chatham, NJ: Chatham House Publishers, 1996)
2. Eagleton, Terry *Ideology* (London—New York: Verso, 1991)
3. Gyurgyák János 'Politikai ideológiák' [Political Ideologies] in Gyurgyák János (ed.) *Mi a politika? Bevezetés a politika világába*. [What is Politics? Introduction to the Realm of Politics.] (Budapest: Századvég, 1994)
4. Harrop, Martin & Miller, William L. *Elections and Voters. A Comparative Introduction* (London: Macmillan Publishers, 1987)
5. Heywood, Andrew *Politics* /Macmillan Foundations/ (London: Macmillan Publishers, 1997)
6. Johnson, Harry M. 'Ideology and the Social System' in Shils, Edward (ed.) *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. VII (London—New York: Macmillan & The Free Press, 1968)
7. Körösenyi András *Pártok és pártrendszerek* [Parties and Party Systems] /Politika/ (Budapest: Századvég, 1993)
8. Mungiu-Pippidi, Alina 'Prefață' [Foreword] in Mungiu-Pippidi, Alina (ed.) *Doctrină politică. Concepte universale și realități românești* [Political Doctrines. Universal Concepts and Romanian Realities.] /Seria Sociologie — Științe politice (Series: Sociology—Political Science)/ (Iași: Polirom, 1998)

9. Niemi, Richard & Westholm, Anders 'Issues, Parties and Attitudinal Stability. A Comparative Study of Sweden and the United States' in *Election Studies* (1984) 3:1, 65–83.
10. Shils, Edward 'The Concept and Function of Ideology' in Shils, Edward (ed.) *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. VII (London—New York: Macmillan & The Free Press, 1968)
11. Vincent, Andrew *Modern Political Ideologies* (Oxford: Blackwell Publishers, 1992)

"NOUA CALE A IDEILOR" SI O ALTA FILOSOFIE POLITICA

KANTOR IRINA ANA

ABSTRACT. "New Way of Ideas" and a New Political Philosophy. The present study is analyzing the connections between the political theory and the philosophy of John Locke. It begins with an examination of the relation which links morals, politics and epistemology in Locke's thinking; after which it sets the analyze on the impact the general intellectual trends irradiated on Locke's own political and philosophical perspective. A further point is a focus on the epistemological framework in which Locke raised up his own "new way of ideas". The study results in considering the roots of Locke's political philosophy in the nominalist traditions. This analyze is necessary in order to demonstrate that not only the *Two Tracts on Government* were a work of political theory and political philosophy, but that this work has consistent basis in the problems of the current traditions of epistemology and philosophy. This argument is favouring the thesis that *The Two Tracts*, even though they were the outset of an ideological commitment, they did not expouse a sheer ideology, but rather they were ment to give solutions to pressing political solutions in a way that even if new, it was deeply anchorred in a philosophical herriage.

1. "Un subiect foarte îndepărtat" - Morala și politicul

Ce s-ar putea spune nou și interesant despre filosofia politica lui John Locke? Sau poate chiar vechi și interesant? Dintr-un punct de vedere formulat de analiza politică empirică de sorginte americană, subiectul pe care l-ar ridica personalitatea și opera, chiar cea politică, a englezului puritan din secolul al XVII-lea s-ar putea să nu fie deosebit de acut ca interes. Dar, evident există și alte instanțe decât cea a analizei politice empirice, oricât de palide ar putea părea la momentul actual în fața ei. În fine ar mai putea exista și posibilitatea "fotografiei uitate dar păstrate"; adică posibilitatea ca ceea ce ai crezut că știi sau ceea ce ai știut mai demult să cadă în uitare sau să se demodeze sau să piară în noianul memoriei, ori să se sublimeze în ea. Și vrând să dai de capătul unei idei iritante și noi, să descoperi brusc ceea ce lumea a îngropat sub știința ei.

Rezultatul unei astfel de încercări, dacă te încumeți la ea, este acela al unei perspective moderne asupra unei lumi apuse, fie ea chiar începutul modernității, despre care se spune că Locke l-ar fi făcut. Dar o perspectivă modernă sau contemporană, oricum o perspectivă la zi asupra operei politice

a lui John Locke presupune două tipuri de abordări elementare, minimale și necesare. Una dintre ele este redescoperirea, citirea sau recitirea lui Locke însuși, înțelegerea lui. Un lucru suficient de dificil în sine, datorită fie imensei cantități de texte și lecturi secundare care i-au înfășurat personalitatea și opera politică, distorsionându-i înțelesul și percepția, fie datorită textului original, el însuși criptic uneori, și, ca orice operă cu conotații specifice, necesitând descoperirea contextului pentru clarificarea și iluminarea operei în sine. O asemenea întreprindere și ar fi deja suficientă pentru a stârni noi lecturi și deci noi perspective. Pe de altă parte, examinarea și compararea abordărilor contemporane ale operei lui Locke constituie un alt tip de demers, nu mai puțin interesant, dar și anevoios dat fiind multitudinea și complexitatea ideilor lansate pornind de la Locke, fie de la pretextul Locke.

Într-o altă ordine a raționamentului, pentru argumentația unui analist politic contemporan, a unui ideolog ori comentator al doctrinelor politice, Locke este axiomatic și indubitabil, liberalul clasic, creatorul liberalismului clasic, în pofida diverselor contestări survenite cu precădere la finele secolului XIX, și care au fost, rând pe rând, respinse fie de ideologi, fie de politicieni, fie chiar de exegeți ai operei lockeene, Locke este cu totul și în continuare revendicat ca părintele fondator al liberalismului. Uneori într-o asemenea măsură, încât respectul și deferența ce i se acordă de la sine acum, contribuie la creșterea stratului de praf de pe textele sale, și, într-un sfârșit predictibil, contribuie la modificarea atitudinii inițiale într-una ușor îngăduitoare, proteguitoare, în fond, de la venerație la indulgență nu este un drum prea lung, mai ales când abscisele și ordonatele se schimbă.

Locke - ideologul, militantul din Primul tratat despre guvernare, pe de altă parte, nu valorează prea mult pentru ideologia liberală actuală, pentru că el nu a fost, după cum vom vedea, ideologul liberal, ci a fost avocatul sau ideologul unui partid din care el însuși nu făcea parte, dar pe care l-a slujit devotându-i-se lui Shaftesbury; familia lui a fost tory, în timp ce el a fost artizanul politicilor partidului whig. În schimb este prețuit, din când în când, în special în mediile academice și academico-politice Locke filosoful. În primul caz se trece complet cu vederea chiar activitatea politică și de administrație pe care Locke a desfășurat-o cu succes dar discret, în Anglia secolului XVII, și pentru care a fost în mod deosebit apreciat ca un valoros consilier. Faptul că Locke ideologul de atunci este irelevant pentru ideologul liberal de azi poate fi justificat prin diferite instanțe, chiar și ignoranța putând fi una din acestea. Dar este greu de trecut cu vederea pentru un ideolog, ori în cazul cel mai fericit, pentru un analist politic, distincția dintre ipostaza de ideolog a lui Locke și aceea de consilier activ al lui Shaftesbury.

Distanța variabilă care le separă este ceea ce face interesul personalității lui Locke și ceea ce face originalitatea operei sale. Dar și confuziile, impreciziile și neclaritățile sale. De unele dintre ele Locke însuși a fost conștient.

Dar paradoxul consta în aceea că filosofia politică a lui Locke este uzitată ca suport pentru o ideologie și ca ideologie liberală, în timp ce Locke ca ideolog nu a fost un liberal, iar ca filosof politic, dilemele sale nu izvorau din ideologii, ci dificultățile filosofiei sale proveneau din cu totul alte surse decât cele politice.

În al doilea caz, acela în care adică Locke este preluat ca filosof cu fervente aplecări asupra întemeierii și justificării politicului, se trece de cele mai multe ori cu vederea, biografia intelectuală, anterioară sau simultană a preocupărilor lockeene în chiar domeniul filosofiei pure. Una din dificultățile de abordare frecvent întâlnită în literatura curentă de nivel mediu este tendința dar și realitatea tratării filosofiei politice și epistemologiei lockeene ca fiind două entități distincte, separate dacă nu chiar exclusive, într-o asemenea măsură, încât aparent, am avea de a face cu tratarea a doi autori diferiți: Locke filosoful politic și Locke epistemologul. Acest tip de abordare este cu predilecție practicat atunci când, fie este vorba de diferite analize conceptuale din perspectiva științei politice contemporane, fie este vorba de ideologie (sic!). În reiterarea, spre exemplu, a unor concepte politice lansate de Locke sau dezvoltate ori nuanțate de acesta, ceea ce se scoate în evidență este fie istoria specifică a conceptului în cadrul gândirii politice lockeene, fie tipul de argumentare menit să-l construiască, fie pur și simplu o definiție a lui. Ceea ce se omite în mod curent în tratarea din perspectiva științei politice contemporane a operei de filosofie politică a lui Locke, sunt criteriile de întemeiere filosofică propriu-zisă, adică acele nivele de justificare și analiză care ar pune în evidență articulațiile subtile ale epistemologiei lockeene, ale filosofiei sale politice și ale credinței sale.

Din partea cealaltă, respectiv din direcția filosofiei pure, Locke este considerat drept un deschizător de orientări noi în filosofia europeană, o calificare care uneori ascunde deprecieri și percepții peiorative ale performanței pur filosofice a lui Locke. Dincolo de asprimea și duritatea unor reflecții de acest gen, judecarea lui Locke și din aceasta perspectiva pierde sau pur și simplu nu dorește să aibă în vedere și să considere trimiterele spre politic, implicațiile în domeniul politicului, ori chiar al moralei. Dacă, în pofida bibliotecilor care s-au scris despre Locke, dar nu pentru el, pentru înțelegerea lui, există această aprehensiune și apreciere dihotomică, lucrările și autorii care au încercat să dezvăluie și să analizeze, să evidențieze și să nuanțeze, coerența interioară a operei lui Locke în

ansamblu, abătându-se de la regula generală, sunt cele care sunt pasibile de a permite alte tipuri de cercetări, atât în domeniul filosofiei pure, cât și în cel al științelor politice, ori, nu mai puțin, întreprinderi aflate la granița dintre ele. În cele ce urmează vom încerca înfățișăm câteva din articulațiile filosofiei, respectiv, epistemologiei lockeene cu filosofia sa politică. Sau spus cu alte cuvinte, temeurile filosofiei politice la Locke, și punctele de vedere exprimate cu privire la acest subiect în a doua jumătate a secolului XX.

Pentru a înțelege cu adevărat legătura subtilă care există între filosofia lockeeană și teoria sa politică, este necesar să căutăm în noianul de informații care le aglutinează pe amândouă acele rărituri din țesătura lor care să ne permită accesul la firul sau firele, altfel greu perceptibile, care unesc solid și consistent opera lockeeană în ansamblul ei. Un astfel de moment în coeziunea operei este legat de monumentalul său *Eseu asupra intelectului omenesc*, atât în ceea ce privește contextul discuției care a născut eseul, cât și în ceea ce privește contextul interior al ideilor cuprinse în acesta și asumpțiile izvorâte din context.

În ceea ce privește istoria scrierii eseului, lucrurile sunt destul de clare, majoritatea exegeților lui Locke, specializați în analiza epistemologiei sale, recunoscând faptul că Eseul este o urmare a exercițiilor, discuțiilor, criticilor și dificultăților de ordin intelectual izorâte din repetatele întâlniri colocviale ale lui Locke cu unii din prietenii săi - dintre care James Tyrell, avocat și David Thomas, medic ulterior și alții, șase la număr în total, cum ne spune Locke însuși în Epistola către cititor din debutul Eseului. Aceste discuții, la început, cum tot Locke amintește, nu au avut drept subiect modalitatea noastră de a cunoaște. "Dacă ar fi nimerit să te supăr cu povestea acestui Eseu, ți-aș spune că cinci sau șase prieteni întâlnindu-se la mine acasă (în iarna lui 1670-1671. nota ns.) și *discutând despre un subiect foarte îndepărtat de acesta*, văzură în curînd că se poticnesc în fața dificultăților care se iveau din toate părțile. După ce ne-am sfredelit câțva timp mintea, fără să ajungem de loc mai aproape de risipirea îndoielilor care ne frământau, ne-a dat prin minte că am apucat pe un drum greșit și că *înainte de a porni în asemenea cercetare*, era necesar să verificăm propriile noastre posibilități și să vedem care sunt chestiunile cu care intelectul nostru ar fi în măsură să se ocupe".¹

"Subiectul foarte îndepărtat" de la care s-a declanșat geneza Eseului și cercetarea curentă în care Locke și prietenii săi erau deja angrenați, era acela al problematicei politicii, moralei și religiei, chestiuni care făceau substanța dezbaterilor și alinierea la diversele curente nu numai intelectuale dar și politice ale epocii. Prin ideile politice aruncate în luptă - desfășurând spectacolul controverselor care va rezulta în final, în actul neconstituțional,

din perspectivă tradițională, al alungării lui James al II-lea de la tronul Angliei și instaurarea lui Wilhelm de Orania și odată cu el a guvernării constituționale moderne - se căutau întemeieri, justificări, fundamente pentru puterea regală ca autoritate supremă, atoaate-atingătoare în stat, sau dimpotrivă, se urmăreau acele argumente care să conteste și să spulbere temeiurile autorității regale supreme.

Unde era adevărul?

În domeniul moralei, care dintre căi ar fi fost de urmat? Cea a raționalismului clasic, bazată pe convingerea că rațiunea singură poate hotărî ceea ce este cu adevărat bine? Dar atunci am fi pregătiți să acceptăm o ultimă rațiune, care ar fi ea însăși atotcuprinzătoare, deci supremă, având ca izvor "*unul*" și ca domeniu de acțiune întreg universul? Sau, poate, ar trebui să pășim pe calea lui Epicur, o urmă pe care aflăm că fiind un bine tot ceea ce produce plăcere, astfel încât judecata noastră despre bine și rău se bazează în cele din urmă pe sentimentul nostru de plăcere și durere. Dar în acest caz nu va exista niciodată și nicicând un bine, unul și același pentru toți, pentru că plăcerea este atât de diferită, infinit diferită, și va exista câte un bine pentru fiecare dintre posesorii de sentimente de plăcere și de durere. În planul practic al politicii, simetria cu dihotomia anterioară și contrapunerea de idei este evidentă, deși la vremea respectivă punctul de vedere raționalist asupra binelui ar fi avut cele mai importante antecedente, în timp ce autoritatea regală ar fi fost în continuare contestată. Ceea ce ar putea însemna, nu un decalaj morală - politică, în sensul conservării primeia, ci mai grav (sic) o renunțare în planul mentalității curente la pozițiile moralei raționaliste clasice. Pentru ca, de vreme ce în viața politică s-a acționat contrar și împotriva autorității regale nelimitate, înseamnă că punctul de vedere raționalist în morală nu mai era activ, nu mai avea forță de motivație, susținere și mobilizare.

Toate aceste elemente argumentative dobândesc însă o gravitate copleșitoare în domeniul religiei și al politicilor ecleziastice. Anglia secolului XVII a fost profund tulburată nu numai de revoluțiile politice ci și de procesul de reformare al religiei catolice. Confruntarea dintre catolicism și protestantism a fost susținută din ce în ce mai fățiș spre sfârșitul secolului, când infruntarea a avut loc între monarhii dinastiei Stuart, Carol al doilea și, pe rând Iacob al doilea și curtea regală, care erau catolici, și națiunea care era protestantă. Combinația dintre această repartizare a confesiunilor, cu bănuiala că Stuartii ar fi dorit pentru menținerea propriei regalități să supună Anglia unor interese papistașe, persecuțiile pe care protestanții le-au avut de îndurat din partea catolicismului, erau toate motive care făceau din politicile ecleziastice un domeniu lipsit de toleranță, atât din partea catolică,

cât dinspre protestantism. Entuziasmul dovedit de o parte și de alta, echivalența fondului ultim al amândorura, dovedea aspirația comună spre autoritate supremă și atotcuprinzătoare, spre dictatul unei rațiuni, spre un singur și indubitabil bine. Concurența pentru atingerea acestor valori a fost ceea ce a condus la apariția puzderiilor de secte protestante, atât în Anglia, cât și în Europa, în țările de Jos, cu precădere. Acest fapt nu a făcut ca politicile ecleziastice să fie mai ușor de condus, ori mai tolerante. Dimpotrivă, toleranța a apărut ca o alternativă și ca o contrazicere a ideii de fond, predominantă a binelui și adevărului unic. Pentru că, în sine, ideea de a tolera presupune existența a cel puțin două entități distincte și bine individualizate, cu pretenție de afirmare a identității proprii și care se acceptă reciproc. Dar, evident că într-un climat în care temperaturile și presiunile cotidiene, sunt cele ale intoleranței, există riscul ca apariția unui curent tolerant să provoace o cumulare a învinuirilor de demonism, de păgânism, de erezie, de ateism, și, în consecință, de pedepsire a acestora prin edicte convenite. Acest risc persista chiar și atunci când cei care suportau astfel de acuzații nu numai că sunt în fapt foarte departe de ele, ci, mai mult, sunt adepții religiei creștine, uneori foarte fervenți adepți și promotori ai ei. Ar fi trivială și în același timp, o periculoasă simplificare, echivalarea intoleranței cu apartenența la, și apostolatul pentru o religie, și a toleranței cu lipsa acestora. Un lucru de care extremele intolerante, indiferent de natura tradiționalistă sau reformatoare a acestora în domeniul religiei catolice, s-au alarmat rapid, a fost perceperea existenței unui curent care le pune în pericol pe ambele tocmai pentru că, păstrând credința și religia, propunea libertatea actului și a gândirii asupra actului. Libera cugetare și liberii cugetători au fost mândria intelectualității europene a luminosului secol XVII englez, cum l-a numit odată Whitehead.

În Anglia, mișcarea liber cugetătoare în teologie s-a exprimat prin Școala Platonica de la Cambridge, iar pe continent în Olanda, prin Latitudinarianism și Arminianism. Locke a fost apropiat de ambele ramuri ale mișcării liber cugetătoare, de la prima receptând influențe semnificative în filosofia sa în general, în a doua integrându-se în perioada exilului său în Olanda. Rezumând principalele enunțuri și argumente ale acelor erudiți teologi care au dezvoltat la mijlocul secolului XVII Școala Platonica de la Cambridge (cu cei mai importanți membri: Benjamin Whichote, Henry More, John Smith, Ralph Cudworth), este imposibil să nu observăm similaritățile frapante cu pozițiile lui Locke. Critica lui Hobbes, a materialismului său și, în același timp, a "ateismului" lui, simetrică cu severitatea din fața dogmatismului calvinist și cu repudierea "entuziasmului" sectelor protestante, sunt temele dezvoltate de interesul școlii, în timp ce perspectiva de abordare propusă de reprezentanții ei era una raționalistă. Căci, în timp ce admiteau că revelația

este necesară pentru a completa cunoașterea noastră, rațiunea urmează să fie în întregime crezută în propria sa sferă de operare. Nu există nici un conflict între revelație și rațiune, întrucât fiecare se mișcă și lucrează în domeniul propriu. Avantajul de a le urmări pe amândouă este acela că, una o completează pe cealaltă. Fiecare sunt suverane, dar suveranitățile lor sunt compatibile și complementare, nu disjunctive și contradictorii. În consecință nu poate exista nici o autoritate la care s-ar putea face apel dincolo de rațiune în probleme privitoare la rațiune. Desigur, același lucru este spus și despre revelație, respectiv, cunoașterea prin revelație, dar în vreme ce acest lucru era un loc comun de la părinții bisericii încoace, aceeași idee exprimată cu privire la rațiune comporta dezvoltări ulterioare care atacau corpuri importante de gândire cotidiană. Aserțiunea că nu există nici o autoritate la care s-ar putea face apel dincolo de rațiune în probleme de rațiune, conduce la o atitudine de ostilitate și de respingere a oricărui corp de doctrine, cum ar fi chiar calvinismul, care implică o revoltă împotriva rațiunii sau a vreunui apel al rațiunii la inspirație divină ori intuiție religioasă non-rațională. Ceea ce este divin în om, spun reprezentanții Școlii Platonice, este rațiunea, ea este infailibilă, de aceea ea este singura care ne face să distingem între adevăr și falsitate, ea este, după celebra frază, "Lumânarea lui Dumnezeu în noi". Această atitudine a generat în rândurile Școlii sentimentul de împotrivire la entuziasmul dogmatic calvinist, ca și acela împotriva interpretării hobbes-iene a lumii. Tocmai pentru că au realizat marea divinitate, finalitatea și absolutul rațiunii, ei nu au putut accepta și admite materialismul radical atomist și mecanic, implicat sistemului lui Hobbes. Ei erau progresiști și cunoșteau cu bucurie splendidele realizări ale "noii filosofii" în cercetarea empirică, dar erau foarte departe de a apropia o astfel de cunoaștere de o ontologie materialistă. Dimpotrivă, în chiar încrederea lor în rațiunea umană, ei au găsit un temei și o justificare pentru o concepție religioasă asupra lumii.

Unificarea încrederii în rațiune cu concepția religioasă, a fost ceea ce i-a făcut să devină toleranți și cu vederi largi în domeniul credinței, adică liberi cugetători. Această poziție însemna a recunoaște explicit că fiecare individ era o persoană liberă, posedând suficientă rațiune, pentru ca folosită adecvat, să îl poată conduce corect în viață. În consecință, fiecare individ ar trebui să fie liber în a-și rânduia propria viață în concordanță cu propria rațiune. Așadar, nici o autoritate în afara rațiunii, nici o revelație fără Dumnezeu.

Dacă cercetăm pozițiile acestei școli corelate cu instanțele anterioare de analiză, vom observa aceeași tendință de respingere a unei autorități supreme totale, ruperea autorității divine de cea lumească, precum și

disjungerea sferei lor de cuprindere. Nici o autoritate laică nu poate invoca argumente de ordin divin în justificarea ori legitimarea ei. Înlăuntrul autorității laice a puterii exercitate de aceasta, singurele temeuri, justificări ori legitimări sunt cele raționale, deși izvorul lor, rațiunea, este de origine divină, ele sunt în sine umane și lumești. Așadar, autoritatea poate fi contestată fără ca prin aceasta să-ți pierzi religia și credința în Dumnezeu. Dimpotrivă, un asemenea exercițiu al rațiunii este un exercițiu de liberă cugetare, în fine și mai ales, este un exercițiu de libertate.

Asta nu înseamnă încă faptul că, dacă fiecare își are propria raționalitate, este și individualizat în sinele acelei raționalități. Înseamnă, pur și simplu, că rațiunea este cel mai sigur și cel mai adecvat instrument cu care ne-a înzestrat Dumnezeu, spre a deosebi adevărul de neadevăr, binele de rău, și de a ne conduce viața ghidându-ne după ea. Ceea ce nu înseamnă că există ipostaze concurente ale adevărului ori binelui. Adevărul este unul, binele este unul. Școala de la Cambridge este una platoniană. Ideea de a alătura binele de plăcere și răul de durere, era la fel de îndepărtată precum ideea de a accepta raționalitatea particulară a unui act personalizat, deci a unui individ. Arătându-se încântați de descoperirile empirice ale "noii științe", reprezentanții școlii nu o vedeau mai puțin raționalistă, ci, dimpotrivă, vedeau în succesele ei succesele rațiunii, fără a putea să detecteze deocamdată contrazicerile propriilor poziții, precum și consecințele reale și multiple ale noii căi ale științei. Ceea ce Locke, însă, va vedea propunând o nouă cale pentru idei, tocmai pentru a păstra raționalismul într-un demers empiric.

Acestea erau o parte din subiectele în jurul cărora se avântau discuțiile lui Locke și ale prietenilor săi. Și ar fi numai o superficialitate și nu un reducționism, tentativa de a le prezenta drept germeii unei ideologii. Ceea ce este mai interesant este a arăta felul în care Locke însuși a modelat, reformulat și încheșat ideile epocii sale, a arăta apropierea dintre fondul cunoașterii generale și teoria politica a lui Locke. Pentru aceasta însă trebuie să depășim contextul istoric al discuției, și să urmărim contextul interior al ideilor.

2. Libera cugetare: insulară și continentală

Cum spuneam, explorând atâtea tipuri de argumentare, atâtea demonstrații, ipoteze și certitudini, de un fel sau altul, descoperind insularitatea lor, ori dimpotrivă vastitatea întinderilor lor, navigând între pozițiile desfășurate de acestea, nu arareori aflate homeric între Scylla și Caribda, Locke și amicii săi au fost nevoiți într-un final să-și pună întrebarea, care deja plutea în aer. Pentru că, dacă fiecare dintre teoriile, argumentări ori poziții aspiră la adevăr și certitudine și la recunoaștere universală, este

esențial a decide între ele. Dificultatea fundamentală care se ridică atunci era aceea sub întrebarea: cum decizi. Această întrebare adăpostea la umbra ei una și mai gravă: cum cunoaștem, care sunt puterile noastre reale de a ne apropia de adevăr. *Eseu asupra intelectului omenesc* este întreprinderea a lui Locke de a răspunde la aceste întrebări. Pentru ca răspunsul odată aflat, să putem fi în stare să decidem asupra problemelor de la care a pornit discuția, și care erau în esență, dacă putem spune așa, de natură civică și nu filosofică. El nu a căutat prim urmare, un ultim fundament filosofic care să întemeieze pozițiile sale civice, ci mai degrabă a căutat să verifice măsura în care demersul intelectului este sau nu valid. Pur și simplu dacă el are sau nu sens dintr-o perspectivă diferită și exterioară celei civic-politice: anume dintr-o perspectivă asemănătoare celei adoptate de "noua știință" pe care Locke o admira și pe care a îmbrățișat-o - perspectiva empirică. Despre ea, despre plăcerile pe care ea i le-a adus, și despre abandonul metafizicii, ne spune Locke: "Cel care vânează cu șoimul ciocârliei și vrăbii nu simte mai puțină bucurie decât cel care se repede după un vânat mai nobil, cu toate că prada lui este mult mai puțin însemnată".²

Problema noastră, și poate până la urmă și a lui Locke, - după cum pe bună dreptate au remarcat unii comentatori - este că Locke nu și-a mai dat osteneala după încheierea operei, să revină asupra problemelor care au declanșat scrierea *Eseului*, și să decidă clar și explicit asupra unui argument, unei teorii ori poziții politice, morale sau religioase. Și, în opinia noastră, motivul pentru care nu a făcut-o (cel puțin, pentru că desigur, au existat și altele legate de istoria mare, de istoria lui Locke omul, de timpul lui biologic limitat, chiar de caracterul lui) este că nu a putut decide, că nici chiar scriind *Eseul* așa cum l-a scris, nu a mers până la capătul argumentului, ceea ce l-ar fi pus în situația de a putea decide în mod valid. Aceasta, pentru că, folosind metafora lui Locke, crezând că pornește la vânătoare de ciocârliei și vrăbii s-a pomenit în fața unui vânat mult mai însemnat - pe care nu s-a îndurat să-l doboare sau nu a putut.

Ca să-i înțelegem ezitarea și abandonul, va trebui să reluăm firul ideilor care au constituit peisajul intelectual în care a crescut și s-a format Locke. Școala Platonicească de la Cambridge a dat unul din elementele esențiale ale acestuia, celălalt fiind critica raționalismului cartezian.

Richard Aaron, unul dintre cei mai atenți analiști ai vieții lui Locke și ai istoriei compunerii *Eseului asupra intelectului omenesc*, arată că Locke a avut cunoștința de Școala Platonicească din perioada pe care a petrecut-o la Oxford și că apropierea de reprezentanții ei s-a produs probabil și datorită unei predispoziții naturale a lui Locke către tipul de doctrine susținute de Școală. Dar în 1667 el îi cunoaște personal pe câțiva dintre discipolii

personali ai lui Whichcote, Mapletoft, Tillotson și Patrick, iar mai târziu a întreținut legături strânse cu unul dintre cei mai de vază reprezentanți ai Școlii, Ralph Cudworth. Aaron detectează urme clare ale acestei Școli în opera lui Locke, respectiv în Eseu și este de părere că o mare parte din cartea a patra a Eseului ar fi putut să fie scrisă de un reprezentant al Școlii de la Cambridge.³ De asemenea, argumentul din capitolul 4 și cele care urmează, tot din cartea a patra, unde se arată că Dumnezeu trebuie să fie altceva decât materie, reflectă în mod deosebit spiritul lui Cudworth. Faptul că Locke în acest pasaj a fost direct influențat de Cudworth reiese și dintr-o notă a jurnalului lui Locke din 1682.⁴ În continuare capitolele despre rațiune și revelație, precum și cel despre entuziasm, evocă aceeași linie de gândire a Școlii de la Cambridge. Dar nu numai Eseul poartă amprenta comunității de idei cu acest curent de reflecție, ci și scrisorile sale despre toleranță și mai ales *Raționalitatea creștinismului*, unde aceasta este foarte evidentă.

Locke a împărtășit concepția Școlii în ceea ce privește natura și semnificația rațiunii în viața omului, în ceea ce privește relația dintre rațiune și credință: în fine el a împărtășit opiniile ei asupra extremei importanțe a comportamentului practic în religie, asupra toleranței și entuziasmului. În toate aceste privințe, Locke a continuat tradiția de liberă cugetare, pe care Școala Platonică de la Cambridge a moștenit-o din izvoare engleze mai timpurii ale dreptului natural.

Dar, deși este corect a spune că el a fost influențat de ea, este o greșeală mare să fie privit ca aparținând acestei Școli. Diferența între Școală și Locke stă în punctele de vedere, aceleași care l-au făcut pe Locke prezent în gândirea europeană în intervalul următor de două sute de ani, în timp ce a sancționat cu quasi-uitarea lucrările Școlii. Și anume, există două diferențe majore dar care au aceeași incidență. Prima este că reprezentanții Școlii credeau în ideile înnăscute, în timp ce Locke a respins această teorie, dedicând acestei întreprinderi prima carte a Eseului său. A doua este aceea că Școala afirma existența unei lumi a obiectelor inteligibile reală, alta și în întregime diferită de lumea lucrurilor sensibile, în timp ce Locke a avut propria perspectivă asupra acestui tip de viziune. Ambele teorii însă sunt congruente și ele au dat numele atributiv Școlii, ca "platonică". Acum, dacă Locke a respins în totalitate prima teorie, el a avut o atitudine deosebită față de a doua, ceea ce indică alt tip de înțelegere, sau chiar mai mult, de concepere a acelei lumi a obiectelor inteligibile reale, care îl îndepărtează de platonismul Școlii, și care dezvăluie un impact mult mai profund al filosofiei scolastice decât ar fi admis, probabil, însuși Locke. Dar, deosebirea de abordare a acestei lumi (față de Școală) este aceea care va face diferența fundamentală, nu atât în planul ontic sau epistemic, cât prin implicațiile în

cel moral și politic. Locke vorbește uneori de o lume intelectuală, inteligibilă și povestind despre ea, susține întotdeauna, faptul că rațiunea are un tip de obiect care este permanent și etern. Dar, pentru el aceste obiecte intelectuale, care sunt ideile universale, nu sunt în existența lor reale în ele însele, ci sunt mai degrabă creația propriului nostru spirit. Locke nu le atribuie o realitate ca "esențe" sau "idei" în sensul platonice în care o făceau reprezentanții Școlii. Din această cauză, în acest foarte important punct din teoria universalista, concepția lui este diferită de cea a Școlii.

Dar această deosebire trebuie alăturată și uneia care ar tine de atitudinea personală a lui Locke față de scopul și metoda pe care le reprezintă Școala Platonice de la Cambridge. Metoda ei era una speculativă, iar înțelesul său era acela de a demonstra că metafizica și teismul erau încă posibile și chiar necesare, în ciuda schimbărilor de vederi și de opinii survenite în Renaștere. Locke dimpotrivă, era critic chiar față de apologia și apărarea pozițiilor metafizice, și față de metodele speculative. Ceea ce el dorea să construiască era un nou sistem de cunoaștere care să fie adecvat posibilităților noastre raționale, și care să poată fi supus verificării. Gândindu-se la acest nou sistem, Locke avea în vedere "noua știință" și metoda ei, care era una empirică și nu una metafizică. Acesta este spiritul în care a fost scrisă cartea a doua a Esei, intitulată Despre idei, iar el reflecta cu precizie atitudinea filosofică a lui Locke.

Pe de altă parte, este dificil de stabilit punctual, care dintre cele două ipostaze este mai revelantă pentru Locke: cea în care Locke este unitar cu Școala Platonice, și anume concepția teologică și religioasă, și toleranța, ori cea în care el pronunță îndepărtarea față de tradiția pe care Școala o reprezintă. Pentru ca, așa după cum au observat mulți dintre exegeții lui Locke, critica metafizicii este numai un pas în dezvăluirea asumpțiilor filosofice ale lui Locke: iar posibilitatea relatării acestora apare din reunirea criticii sale a metafizicii cu a sa teorie a universalilor. Ori, după cum se va vedea, semnificațiile la care conduc cele două ipostaze nu numai că sunt diferite, dar ele sunt contradictorii. Dar credem că Locke a fost conștient de acest lucru pentru că a preferat să depășească pozițiile deja mai nuanțate ale Școlii în privința toleranței religioase și ale politicilor ecleziastice, în favoarea pozițiilor unui alt curent al liber cugetătorilor, de pe continent de data aceasta, din Olanda: și anume acela al latitudinarianismului.⁵

Ideea centrală a acestui curent era aceea după care credința creștină este concentrată în câteva puncte esențiale, care până la urmă puteau fi reduse chiar la unul singur, acela după care Cristos este mântuitorul. Se argumenta convingător că dezacordul cu privire la punctele neesențiale din credința creștină, nu trebuie să-i îndepărteze pe oameni unii de alții. Mai

mult nici o politică ecleziastică nu ar trebui să ceară o conformare unanimă asupra neesențialelor. Singurul lucru pe care o politică ecleziastică bine condusă ar trebui să-l facă, era numai acela de a cere creștinilor să creadă în Cristos. Aceste idei care au marcat o întreagă generație și în Anglia⁶ - ele erau conținute de lucrarea lui Chillingworth, apărută în 1637, "Religia protestanților", au fost atât de răspândite după Restaurație, încât au produs îngrijorări în rândurile teologilor și ecleziaștilor chiar "liberali" din biserica Angliei. Ei au constatat cu neliniște, că fundamentul bisericii stătea pe o bază atât de largă, încât toți credincioșii sinceri întru Cristos, oricum ar fi interpretat Scriptura, puteau fi incluși în ea. Locke a fost absorbit de aceste idei, deoarece permiteau abordările empirice atât ale politicilor laice, cât și ale politicilor ecleziastice. Acest lucru însă nu înseamnă nici pe departe că Locke și-a slăbit credința, ori că ea a avut o însemnătate neglijabilă în întreprinderea lui filosofică în general. John Dunn, unul dintre cei mai originali exegeți ai lui Locke remarca corect faptul că "Doctrina chemării este pentru Locke un ultim tărâm al refugiului din fața propriului nominalism".⁷ Un nominalism întărit de IDEE sau de NOUA CALE A IDEILOR, pe de o parte, și de etica lui Epicur, pe de alta.

3. "Un vânat nobil" - Raționalismul

În epoca lui Descartes și umbrat de copleșitoarea lui autoritate în chiar filonul principal al creativității sale filosofice, și contrapunându-i-se, a trăit Gassendi. Importanța și influența ideilor sale asupra filosofiei engleze în general și asupra lui Locke în particular, a fost de cele mai multe ori trecută cu vederea în cel mai rău caz, neglijent tratată, în cel mai bun. Observatorii atenți ai genezei Eseului lui Locke au remarcat însă că, la timpul său, Locke nu a fost considerat mai puțin un critic al cartezianismului din partida gassendistă, decât Leibniz.⁸ De altfel similitudinea punctelor de vedere, și, mai mult decât atât, rolul și influența lui Gassendi în formularea principiilor fundamentale ale filosofiei lockeene, au fost relevate de Leibniz în deschiderea sa la "Nouveaux essais", unde pe de o parte Philaletes (purtătorul de cuvânt al lui Locke) își exprimă bucuria în fața noului sprijin venit din Anglia pentru gassendiști, iar pe de alta arată suprema influență formativă pe care a avut-o Gassendi asupra gândirii lui Locke. "Erai de partea lui Descartes și pentru opiniile celebratului autor al lui "Le recherche de la verité", și am aflat că opiniile lui Gassendi, clarificate de Bernier, sunt mai ușoare și mai naturale. Acum mă simt cu atât mai întărit de excelenta lucrare pe care a publicat-o de atunci încoace un ilustru englez. El a scris în mod evident în spiritul lui Gassendi, care este la baza celui al lui Democrit. El este

pentru vacuum și atomi; el crede că materia poate gândi, că mintea noastră este o tabula rasa și că noi nu gândim întotdeauna și el pare dispus să aprobe cele mai multe din obiecțiile pe care Gassendi i le-a adus lui Descartes. El a îmbogățit și întărit acest sistem printr-o serie de reflecții frumoase; și acum eu nu mă îndoiesc de fel că partida noastră va triumfa în fața adversarilor ei, peripateticii și cartezienii".⁹

Influențat în mare măsură de atomiștii greci și de Epicur, Gassendi a încercat să întemeieze un epicureanism capabil să explice în mod adecvat noua lume relevată de științele vremii sale. Restaurând doctrina epicureană, după care cunoașterea începe cu senzația, Gassendi a depășit faza senzaționalistă, afirmând importanța egală în greutate, pentru cunoaștere a intelectului. El a definit intelectul ca fiind o facultate imaterială și eternă. Respingând elemente esențiale ale filosofiei lui Descartes (concepția asupra materiei, asupra spațiului, ideilor înnăscute și asupra vieții animale), ca fiind colecții de speculații metafizice inadecvate și insuficiente întemeierii unei teorii, Gassendi a susținut că orice teorie trebuie să se sprijine pe observație. Singura cale de cunoaștere este atunci senzația și reflecția ei în idee. În prima parte din *Syntagma Philosophicum* și în secțiunea intitulată *Institutio logica*, atunci când examinează imaginația, Gassendi spune: "Fiecare idee care există în intelect originează în simțuri" și adaugă următoarea explicație: "Pentru că oricine se naște orb nu are idee de culoare, din moment ce este lipsit de simțul vederii, prin care se obține acea idee; oricine se naște surd nu are nici o idee de sunet, din moment ce este lipsit de simțul auzului, prin care se obține acea idee. Și dacă cineva ar fi lipsit în totalitate de simțuri (ceea ce totuși este imposibil, de vreme ce toate creaturile au simțul tactil), acela nu ar putea avea idee despre ceva ori nu și-ar putea imagina ceva. De aici și celebra zicală: Nu există nimic în intelect care să nu fi fost mai înainte în simțuri; sau din nou, intelectul sau gândirea este o tabula rasa pe care nu s-a întipărit sau nu s-a imprimat nimic. De aici, de asemenea și dificultățile pe care le întâmpină în probarea aserțiunilor, aceia care afirmă că ideile sunt în mod natural și înnăscut imprimate în intelect (ideas a natura impressas) și nu sunt dobândite prin simțuri".¹⁰

După observația lui Richard Aaron acesta este fundamentul pe care Locke își ridică primele două cărți ale Eseului asupra intelectului omenesc.¹¹

Față de Gassendi, însă, de la care și-a dezvoltat nu numai argumentația împotriva ineismului, ci și etica sa hedonistă, Locke mai aduce o redutabilă apărare a teoriei sale în fața raționalismului cartezian. Și acesta este nominalismul său pe care "noua cale a ideilor" cu argumentul său anterior contra ineist nu face decât să-l întărească. Adevărata dificultate apare însă

atunci când, examinând consecințele pe care o atare poziție epistemică le generează, Locke nu-și mai poate apăra pozițiile anterioare care sunt în ultimă instanță nu epicureene sau hedoniste, ci esențial și inevitabil raționaliste.

4. Nominalismul și noua cale a ideilor

Dar pentru clarificarea acestor probleme pe care le implică demersul lui Locke, este necesară examinarea datoriei co-genere a lui față de gândirea evului mediu și față de scolastică. Mai îndepărtată în timp, levigată sau acoperită și asimilată de preocupările majore ale anilor de maturitate, operă primă de tinerețe a lui Locke este una care nu abordează nici politicul, nici epistemicul, nici ontologicul și nici morala, religia ori toleranța. Acea operă este cu privire la dreptul natural și la legile sale. Nominalismul său este legat atât de tradiția tomistă a dreptului natural, cât și de moștenirea lui Nicolaus Cusanus, și mai ales de cea a lui William Ockham, și tradiția scoțiană a scolasticii. De asemenea, exegeții lui Locke au detectat surse mai îndepărtate ale nominalismului sau, cum ar fi empirismul grec, ori, mai recent, Francis Bacon.

Respingerea oricărei autorități, atât intelectuală cât și politică, indiferent dacă aceasta era de natură platonice ori stoică, atât de acut prezentă în Esee și poate mai temperat în Tratatul despre guvernare, este o atitudine care are la bază, probabil o educație lucrată și asimilată în spiritul liber cugetării. În timp ce autori ca Richard Aaron văd rădăcinile ei în școala scoțiană și, cu deosebire, la William Ockham, atrăgând atenția totodată asupra insuficienței atenției acordate analizei comparative a nominalismului lui Ockham și al lui Locke, precum și asupra gândirii libere de prejudecăți a lui Ockham¹², alți autori prezintă cazul oarecum mai nuanțat. Antony Black, în studierea relațiilor dintre individ și societate în evul mediu, remarca faptul că William Ockham nu ar trebui considerat așa cum au făcut-o Lagarde, Stein și Sand sau Tuck, neapărat ca "părintele teoriei drepturilor naturale" ori ca fondator al individualismului modern, numai datorită speculațiilor sale despre natura existenței.¹³ Este adevărat că Ockham a subliniat autonomia fiecărui credincios și l-a chemat pe fiecare creștin să acționeze împotriva ereziei papale. Dar, pe de altă parte, spune Black, bazându-se pe Leff, sprijinul pe care l-a acordat lui Ludwig Bayernezul l-a condus, atunci când a fost vorba despre Imperiu, să califice libertatea individului ca fiind un subiect în afara existenței. Atunci când a apărat cauza spiritualilor franciscani, continuă Black, Ockham a produs afirmații generale care au clarificat natura proprietății private, apropiindu-l de un drept

personal. ¹⁴ Înainte de cădere, scrie Ockham, proprietatea era comună, dar apoi, Dumnezeu a garantat rasei umane puterea de a-și apropia bunuri personale temporale de către o persoană, persoane sau colegii (în limbajul medieval). ¹⁵ Așadar, drepturile de proprietate existente sunt sancționate atât divin cât și uman. Consecința imediată este că proprietatea privată conține libertatea de a acționa în limitele legii, oameni având puțința de a-și exercita acest drept în limitele dreptului natural. Dar Ockham nu a produs o teorie generală a drepturilor umane și nici o teorie specială asupra naturii entităților sociale în ansamblu, așa încât este dificil de precizat măsura în care opiniile sale politice erau nemijlocit legate de logica și epistemologia sa. Chiar acest subiect este o chestiune destul de discutabilă și, în orice caz, controversată; ori atunci cu atât mai mult, nu se poate vorbi despre o teorie nominalistă a socialului la Ockham. Este însă tot atât de adevărat că nominalismul va duce mai târziu la emergența perspectivei individualiste asupra societății.

O altă instanță semnificativa atât pentru nominalismul lui Ockham și preluarea sa lockeeană, cât și pentru reflexia sa în planul teoriei politice, ori poate mai exact spus, a reflectării asupra politicului, este cea a relației comunitate - individ. Noțiunea lui Ockham despre comunitatea politică este aceea că "este constituită de întregul corp al indivizilor care o compun, fie această rasă umană în întregime - UNIVERSITAS MORTALIUM, fie acesta un oraș - UNA CIVITAS, un grup uman - UNUM COLLEGIUM, sau, mai larg, legătura între toți muritorii - CONNEXION INTER OMNES MORTALES". Acest tip de perspectivă este apropiat unei viziuni asupra lumii, în care categoria de relație - RELATIO - este numai un cuvânt care semnifică un număr de absoluturi, sau cu alte cuvinte, este o pluralitate de absoluturi, "în același fel în care un popor este o pluralitate de oameni și nici un singur om nu este un popor". ¹⁶ Astfel noțiunea de unitate a comunității devine destul de restrânsă. Într-un sens ea poate însemna o scală de ordine, atâta vreme cât prin ordine nu se înțelege altceva decât un aranjament particular de elemente sau absoluturi; dar nu se poate vorbi despre unitate decât într-un sens impropriu al termenului: "Se spune despre ceva că este unul în mod impropriu sau imprecis, ca atunci când se spune despre un regat că este unul, sau despre un popor, sau despre univers se spune că este unul". ¹⁷ Ca atare, structura societății este constituită de o rețea de aranjamente și înțelegeri ar căror scop ultim este menținerea ordinii și păcii. Poporul, definit ca un agregat de indivizi, are puterea de a stabili instituții; libertățile naturale nu trebuie suspendate și nici măcar diminuate împotriva voinței celor care le dețin. După opinia lui Gandillac, această viziune oglindește

respectul pentru cutumele și libertățile corpurilor intermediare prin care erau exprimate istoric, drepturile fundamentale ale acelor indivizi liberi și raționali, care, vorbind din punct de vedere social, sunt singurii care au o adevărată existență reală.¹⁸ Pe de altă parte, spre deosebire de Marsilio din Padua, care considera UNIVERSITAS CIVIUM ca fiind o entitate corporatistă distinctă de cetățeni individuali care o compuneau, derivându-și acest punct de vedere din izvoare juridice, Ockham a respins în mos expres conceptul de persona ficta, tocmai pentru că, pentru el, orice grup se identifica cu ființele umane care îl compun.¹⁹ Acestea sunt rațiunile teoretice pentru care în dimensiunea politică a gândirii sale, William Ockham exemplifică atât apărarea Imperiului - pe care îl concepe ca fiind corpul întreg de muritori, condus de un singur principe și care se leagă de noțiunea universală a lui Dante despre rasa umană - cât și asertarea dreptului și libertăților - jura et libertates - pentru grupuri particulare. Aceasta ar putea, în mod paradoxal, aduce laolaltă ceea ce poate fi formulat ca fiind două tendințe antagoniste ale gândirii medievale: preocuparea pentru universalitate, pe de o parte, și o profundă conștientizare a sub- grupurilor alcătuind țesătura existenței sociale umane, pe de altă parte. Și această realitate a avut o consecință importantă atunci când Ockham a definit autoritatea politică, iar această definiție spune: orice formă ar lua autoritatea politică, ea rezidă întâi și fundamental în comunitate ca întreg, fie ea civilă sau ecleziastică. Instituțiile politice, civile sau ecleziastice, îndeplinesc același rol în filosofia politică, pe care îl îndeplinesc ideile generale în filosofia speculativă; ele au ca scop, ori există, numai prin referință la multitudinea care le constituie.

Locke va dezvolta în *Tratate*, sistematic și în același timp rămuros problema comunităților civile și ecleziastice, a autorității și a individului, a relației putere - societate civilă. Fundamentul filosofic în construcția viziunii sale este dat de teoria dreptului natural și de unificarea acestuia cu ceea ce este recunoscut a fi nominalismul lui Locke. Dar, în timp ce este adevărat că Ockham nu a furnizat o teorie a dreptului natural coerentă principiului nominalist, nu este mai puțin adevărat că fără premisele nominaliste consistente, teoria modernă a dreptului natural nu ar fi avut amploarea, greutatea și rezonanța care au impus-o în formarea conștiinței europene moderne. Ori premisele nominaliste de sorginte ockhamistă se regăsesc din plin în filosofia lui Locke, atât în asumptiile teoriei politice, cât și în Eseul asupra intelectului omenesc. Deși limbajul scolastic obișnuit în tratarea scolastică a nominalismului este abandonat, fiind înlocuit cu unul direct, colocvial, clar, precis și analitic, totuși este ușor identificabilă poziția lui Locke în faimoasa, dar aici ne-numita ceartă a universalilor. Însă tocmai

pentru că este ne-numită, arată cât de profund și important afectase ea spiritul european, creștin sau laic, în încercarea de înțelegere și explicare a lumii, și cât de fundamentală pentru construcțiile de filosofie ale vremii.

Pentru că întrebarea dacă ideile minții omenești corespund unei realități deosebite de ființele individuale cărora li se aplică sau, dacă ele sunt numai "denumiri", cuvinte convenite pentru desemnarea unor clase de indivizi cu aceleași caracteristici, este exprimarea în nuce a unei probleme cardinale. Ea poate fi formulată similar, în termeni dihotomici: a considera existența globală a lumii întregi "singura existență cu adevărat, ființele individuale, nefiind decât părți ale acestui tot, ce nu se pot izola decât prin abstracție": sau a considera existența concretă a indivizilor, ca singura reală, restul fiind numai o construcție abstractă. " Astfel, gândirea europeană generează fie o problemă metafizică dezvoltată în sens realist, fie o problemă gnoseologică progresând în direcția idealismului.", remarca pertinent Romulus Vulcănescu. El precizează în continuare: "Cea dintâi orientare se poticnește de obicei de dificultățile inextricabile ale principiului individuației, adică de neputința de a răspunde coerent la întrebarea: Cum sunt posibile lucrurile individuale? A doua orientare se pierde de obicei în meandrele încercării de a întemeia o metafizică științifică, cu întrebarea tot fără răspuns, dacă pornești de la existența individuală: Ce înseamnă și cum e posibilă cunoașterea generalului?".²⁰ În această cardinală despărțire a spiritului omenească, cum o denumește dramatic Vulcănescu, poziția asumată de Locke în Eseu și în Tratat este cea a nominalismului. Dar ceea ce el a putut asuma în planul filosofiei, nu a putut asuma și în planul credinței; implicațiile pe care le conținea poziția lui, materializată în cartea a doua a Eseului, Despre Idei, au constituit baza îndelungatei discuții cu episcopul Stillingfleet, care l-a învinuit după lecturarea acelei cărți, de ateism.

În capitolul XXIII al Cărții a doua, intitulat "Despre ideile noastre complexe de substanțe" al Eseului, Locke ne spune cum se formează ideile generale pornind de la ideile simple. Argumentul lui este linear: mintea este înzestrată cu un mare număr de idei simple, aduse acolo prin simțuri, din lumea exterioară, ori, prin reflecție, din lumea interioară a minții. Constanța apariției simultane a mai multor idei împreună generează ideea existenței unui lucru anumit, care este numit cu un singur cuvânt, "deoarece, spune Locke, cuvintele sunt adaptate observațiilor obișnuite și sunt întrebuințate ca mijloc de comunicare promptă"... "Dar obișnuința generează credința și apoi certitudine:... de aici vine că noi suntem înclinați ca, pe urmă, din nebăgare de seamă vorbim despre mai multe idei simple ca despre o singură idee, considerând ca atare ceea ce în realitate este o îngrămădire de mai multe

idei; aceasta se întâmplă din cauză că, așa cum am spus, deoarece noi nu ne putem închipui cum se pot menține aceste idei prin ele însele, ne obișnuim să presupunem un oarecare "substratum" în care subzistă și din care se nasc ele și pe care de aceea îl numim substanță."²¹ Ideile generale sunt, așadar, "mănunchiuri de idei simple"; despre compunerea acestora nu putem spune decât că se întâmplă la diferite momente, în diferite momente, în diferite locuri, în varii ocazii, dar nu putem formula alte criterii de recunoaștere decât cele circumstanțiale. Noi implicăm o relație de necesitate acolo unde nu este decât una de circumstanțialitate. Mai departe, noi presupunem, datorită repetării acestui tip de relație, existența unui substrat căruia îi aparține. Iar acestuia noi îi dăm un nume prin care îl individualizăm. Așadar, "cele mai largi concepte ale noastre nu se pot întinde dincolo de ideile simple". Dar, mintea noastră poate aduna laolaltă într-o singură idee, printr-o putere și o artă proprie, lucruri foarte îndepărtate și contrarii, cum ar fi, de exemplu, aceea desemnată prin numele de "univers". Intellectul nostru poate greși sau, poate să nu greșescă construind aceste ficțiuni, aceste artefacte din ideile simple. De aceea singurul lucru pe care noi îl cunoaștem cu precizie, sunt ideile simple din care mintea alcătuiește ideile complexe.

După ce Locke ne-a arătat că nimic din ce cunoaștem, nu cunoaștem altfel decât prin ideile simple aduse în mintea noastră prin reflecția interioară sau exterioară, după ce ne-a demonstrat că, chiar și cele mai abstracte, generale, complexe idei pe care mintea noastră le produce, se originează tot în ideile simple, din care ea creează prin diferite modalități proprii acele artefacte complexe, Locke ne mai înfățișează o instanță crucială nominalismului său: propria interpretare a identității și diversității, propria citire a principiului individuației (Cartea a doua, capitolul XXVII, Despre identitate și diversitate). Într-o tradiție pur scolastică Locke abordează problema cunoașterii în legătură cu "principium individuationis". Ruptura cu această tradiție se află însă în afirmarea unui nou fel de cunoaștere, a unei noi căi a ideii, și combinarea ei cu principiul individuației. În tradiția scolastică opoziția dintre tomism și augustinism, în problema intelectului uman și a cunoașterii, poate fi rezumată astfel: în timp ce linia lui Augustin susținea o iluminare directă a intelectului uman prin ideile lui Dumnezeu, ori prin intelectul separat al lui Avicena, tomismul admitând cu ei că, Dumnezeu e izvorul ideilor, se deosebește prin felul în care imaginează modul de producere al ideilor. Toma într-o bună tradiție platonicească, afirma că ideile sunt arhetipuri ale lucrurilor și constituie rațiunea acestora. Omul creatură a lui Dumnezeu, are o lumină naturală, prin care are capacitatea de

a produce copii ale acestor "inteligibile". Prin această facultate proprie numai lui, el absteine de la a distinge din datele simțurilor. Ceea ce distinge fundamental cele două linii, și fără de care deosebirea dintre ele ar fi mai degrabă de grad și de interpretare, decât de natură, este tocmai principiul individualității. Pentru că în timp ce Augustin și urmașii lui, împreună cu filosofii arabi, inferau din faptul că, dacă înțelegerea e operația proprie a sufletului omului, cea care-l deosebește de animal, atunci omul nu dispune de un suflet substratual propriu, pentru că sufletul său înțelegător e numai un reflex, o parte dintr-un singur suflet substanțial înțelegător al lumii, ceea ce înseamnă că toți oamenii au de fapt un singur suflet, un singur intelect; Toma a susținut altceva. El a pretins pentru om o înțelegere activă, care să nu fie separată de sufletul individual al fiecăruia, ci să-i fie substanțială; ceea ce a dorit el pentru om a fost ca actul înțelegerii să nu fie o substanță separată, ci o funcție, o facultate a sufletului omenesc, legată intrinsec de ființa acestuia. În fața argumentelor augustinienilor și averroistilor, Toma va demonstra că omul are două feluri de a înțelege; un fel pasiv de a cunoaște, comun cu al animalelor, și care nu este decât puțința de a cunoaște, sau cunoașterea prin simțuri; al doilea fel de cunoaștere este cel specific, o înțelegere activă, lucrătoare, în care puterea de cunoaștere se identifică cu facultatea de a abstrage din datele simțurilor un soi de reproducere, copii ale ideilor, după expresia lui Vulcănescu " un fel de tipare lăuntrice (specie impresă) care intenționează", sau se referă la realul universal din lucrurile din afară; copii cărora, dacă li se adaugă și rostirea lăuntrică, denumirea (specie expresă), dobândim înțelegerea deplină omenească. ²² Ori acesta este un demers cognitiv, nu mai este o întâmplare, " o pățanie" cum spune Vulcănescu: "aceste operații sunt lucrări proprii ale sufletului omenesc, concepute ca formă a trupului, ca unitate a unei forme substanțiale." Aceasta este cea mai tare expresie a principiului individualității, prin care Toma a încercat să salveze și să impună unitatea și individualitatea reală a ființei concrete în fața doctrinei opuse, pentru care individualitatea nu este decât o pasageră și efemeră întâlnire a materiei individualizante a trupului cu forma generală a unui suflet impersonal.

Față de viziunea tomistă, perspectiva empirică a lui Locke asupra cunoașterii, împreună cu atomismul lui, l-au împins spre o formulare maximă a principiului individualității, ca un caz aparte al identității. Identitatea este definită prin referință la existență. Un lucru este identic dacă prin compararea propriei sale existențe, în două momente și locuri diferite, nu rezultă nici o diferență. "Ca atare, spune Locke, ceea ce a avut un singur început este unul și același lucru, iar ceea ce a avut un început diferit ca timp

și loc, nu este unul și același lucru, ci este un lucru deosebit".²⁴ Exprimând principiul individuației, de a cărui greutate în deciderea unor controverse filosofice, dar și morale sau politice, Locke era foarte conștient, el îi dă următoarea formulare: "aceasta constă, în mod evident, în existența însăși, care fixează o ființă, de orice fel ar fi ea, într-un anumit timp și într-un anumit loc ce nu pot fi comune pentru nici o altă ființă de aceeași specie".²⁵ Pentru Locke, principiul individuației este cel care distinge indivizii între ei în mod existențial, în vreme ce identitatea este o confirmare în timp și în spațiu a ceea ce este deja individualizat. Referindu-se la identitatea omului, Locke o va defini ca fiind o alcătuire corporală corespunzătoare, ce este considerată la un anumit moment și care se menține un timp în această alcătuire. Într-o contrapunere imaginară cu averroïstii, Locke ne explică faptul că, cine nu va pricepe astfel lucrurile, "cu greu va putea înțelege cum un embrion devine în timp un bătrân, sau că Set, Ismail, Socrate, Pilat, Sf. Augustin și Cezare Borgia nu sunt unul și același om". Căci dacă identitatea sufletului face ea singură ca un om să fie același, și în natura materiei nu este nimic care să împiedice ca același spirit individual să poată fi unit cu corpuri deosebite, ar fi cu puțință ca acei oameni care au trăit în epoci îndepărtate una de alta și care au avut temperamente deosebite, să fi fost unul și același om; fel de a vorbi care desigur că vine din folosirea foarte ciudată a cuvântului "om", aplicat unei idei din care sunt înlăturate corpul și forma."²⁶

Esențial însă pentru delimitarea față de tomism, este pasul următor pe care îl face Locke, pentru că el spune mai departe că identitatea corespunde ideii; la el "nu unitatea de substanță este aceea care cuprinde toate felurile de identitate" (după cuvintele sale), ci pentru a putea înțelege și judeca corect identitatea, trebuie examinată *ce idee reprezintă cuvântul căreia i se aplică ea*. Ideea aparține denumirii și tot astfel trebuie să aparțină și identitatea. Contextul identității reunit cu principiul individuației, este cel care îi oferă lui Locke oportunitatea introducerii surpriză a termenului de identitate personală. Apariția lui nu este decât o consecință firească a tot ceea ce a fost spus până acum, iar Locke, poate pentru a atenua efectul celor ce vor fi spuse de acum înainte, ori poate dintr-o irezistibilă înclinație spre umor, ne va povesti întâmplarea prințului Mauriciu de Nassau și a papagalului.²⁷ Iar după ce Locke își va fi susținut cu această parabolă ideea că nu este suficient ca o ființă care vorbește să fie declarată om, ori chiar una care raționează, ci ea va trebui să posede și o alcătuire corporală cu anume caracteristici, el va irumpe în descrierea conceptului de identitate personală. Prima trăsătură a identității personale este creionată cu un gest la fel de viguros ca acela cu care a desemnat individuația, ca pe o fixare în ființă;

pentru a ști ce înseamnă asta, trebuie să știi ce înseamnă cuvântul "personală". Iar Locke afirmă că, după părerea lui, persoana nu este altceva decât o ființă rațională înzestrată cu capacitatea de a gândi și care folosește această capacitate spre a reflecta asupra sinelui, spune el "ca fiind același lucru care gândește în momente diferite și în locuri diferite"; o ființă care, deci, își percepe identitatea în existență; lucru pe care Locke îl va denumi conștiință. Acțiunea prin care fiecare individ își desemnează persoana prin reflecție asupra propriului eu, este conștiința. Miezul, sâmburele identității personale, ceea ce face ca identitatea să fie act, iar persoana să facă dovada raționalității sale, este conștiința. Locke este foarte preocupat în a arăta că, conștiința, deși este o trăsătură general umană, nu este un atribut general, în sensul că deși ea este o înzestrare a acestei specii, nu este una și aceeași pretutindeni, oricând, și la orice individ aparținător umanității. El subsumează și restrânge conștiința la "eu", adică la o unitate, la un individ, modelându-l, formându-l, colorându-l într-un anumit fel unic și irepetabil. Ca și în cazul explicitării principiului individuației, Locke are foarte mare grijă ca să distingă între accepțiunea averroistă a identității umane, ca specie aparte, ceea ce duce inevitabil la topirea individului în rasă, și identitatea persoanei. Numai identitatea personală este singura în măsură să dea socoteală sau, dimpotrivă, să ceară socoteală. Înțelesul profund, dar clar exprimat de Locke aici, în cele din urmă, și tocmai pentru a sublinia răspunderea pe care o implică "eu-l", este acela că, pentru el, o persoană, este o persoană juridică. Dar sensul pe care Locke îl atribuie persoanei juridice este cu totul altul decât sensul conceptului de persona ficta din tradiția juridică a evului mediu. Pentru că, în vreme ce acolo termenul desemna un artificiu, o ficțiune chiar, menit să rezolve sumar cauza individului într-o entitate civilă distinctă de cei care o compuneau și prevalând în fața lor, la Locke sensul termenului este o combinație a ontologicului cu dreptul, fiind o asumție a teoriei dreptului natural. "Cuvântul persoană, ne atrage el atenția, este un termen juridic...care atribuie acțiunile și meritul corespunzător, așa că el se aplică numai agenților inteligenți, care au capacitatea de a sta în justiție și sunt susceptibili de fericire și de nenorocire. Personalitatea se întinde dincolo de existența prezentă, la ceea ce a trecut, numai cu ajutorul conștiinței, prin care persoana devine participantă la acțiunea ei trecută și răspunzătoare de ea, o recunoaște și și-o pune în sarcină pe exact același temei și pentru același motiv pentru care face acest lucru în prezent." ²⁸ Omul năzuiește spre fericire, iar fericirea este o nelipsită însoțitoare a conștiinței. Dacă conștiința nu poate pune în acord trecutul cu prezentul, deci nu poate să acordeze din interior "eu-l", omul va suferi, va fi nefericit. Acest acord

interior înseamnă fericire sau răsplată, dezacordul este nefericire și pedeapsă. Fericirea și răsplata, nefericirea și pedeapsa sunt alipite conștiinței, spune Locke, omul este răsplătit sau osândit numai dacă este conștient și responsabil de faptele sale: " potrivit cu acestea ne spune apostolul că la ziua cea mare a judecății, când fiecare va primi după faptele sale, tainele tuturor inimilor vor fi dezvăluite."²⁹

Calea nouă a ideilor, de a cărei "invenție" Locke a avut nevoie pentru a putea pune ordine în șirul întortochat al termenilor în care erau purtate discuțiile privitoare la toleranță - intoleranță, politici civile - politici ecleziastice, moralitate - religie, și-a împlinit așadar rostul. El a reușit să demonstreze că dănuirea existenței stă la baza identității, iar adevărata cunoaștere a acestui lucru este posibilă întrucât "din orice combinație ar fi alcătuită o idee complexă, ori de câte ori existența o face să fie un lucru individual sub o denumire oarecare, dănuirea aceleiași existențe o face să rămână același individ, sub aceeași denumire."³⁰ Existența este fixată în individ și în numele lui.

NOTE:

1. Locke John, *Eseu asupra intelectului omenesc*, Editura Științifică, București 1961, p.2. Sublinierile noastre
2. Locke, op. cit. p. 1
3. Aaron Richard, John Locke, *Second edition*, Oxford at the Clarendon Press, 1995, p. 24-35
4. apud Richard Aaron op. cit.
5. Reprezentanții săi cei mai de seama au fost: Episcopius, Philip van Limborch și Arminius. Apud Richard Aaron op. cit. p. 29
6. Ele erau conținute de lucrarea lui Chillingworth, apărută în 1637, cu titlul *Religia protestanților*
7. Dunn John, *The Political Thought of John Locke. A Historical Account of the Argument of the "Two Treatises of Government"*. Cambridge, London 1982.
8. Aaron notează că atribuirea aforismului "Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu" este ea însăși interesantă și instructivă, și spune că Gassendi susținea un punct de vedere pe care și Locke îl accepta, aducând ca argument pentru aceasta comentariul lui Kenry Lee la cartea a doua a Eseului. În comentariu, autorul din epocă citat Aaron face apropierea dintre Locke și Gassendi, și între cele două texte corespunzătoare, în lucrarea sa *Anti.scepticism, or Notes upon each chapter of Mr. Locke's Essay*. In op. cit. p. 34
9. Leibniz, *Nouveaux Essais sur l'entendement humain*. Paris Flammarion 1990

10. Gassendi, *Syntagma philosophicum, Institutio logica*, canonul al doilea.
11. Aaron, op. cit. p. 34
12. Aaron Richard, op. cit. p. 8
13. Black Antony, "The Individual and the Society", in *The Cambridge History of Medieval Political Thought*, ed. by J.H. Burns. Cambridge University Press 1988, p. 601.
14. Black, Antony, op. cit., p. 601
15. Lagarde, G. de, *L'idée de représentation dans les oeuvres de Guillaume Ockham*, apud *The Cambridge History of Medieval Political Thought*, p. 602
16. Ockham, Gullielmi, *Opera politica*. Ed. J.G. Sikes, R.F. Benett and H.S. Offler, Manchester University Press 1940, p. 14-15, 39-41
17. Baudry, L., *Lexique philosophique de Guillaume Ockham*. P. Lethielleux, 1958 p. 175
18. Gandillac, M. de, "Le mouvement doctrinal du XIe au XIVe siècle. Livre III: le XIVe siècle", în A. Fliche et E. Jarry, ed., *Histoire de l'église depuis les origines jusqu'à nos jours*. Vol. XIII, Bloud et Gay, 1956, p. 331-473
19. Ockham, William, *Tractatus contra Benedictum*. Ed. H.S. Offler, vol. I, 1956, p. 189
20. Vulcănescu, Romulus, "Două tipuri de filosofie medievală". În *Izvoare de filosofie, Culegere de studii și texte*. Bucovina I.E. Toroutiu, București 1942, p. 55-56
21. Locke, *Eseu asupra intelectului omenesc*, 2.23.1., p. 275
22. Vulcănescu, op. cit., p. 39
23. idem, ibidem
24. Locke, *Eseu*, 2.27.1., p. 310
25. Locke, *Eseu*, 2.27.3., p. 311
26. Locke, *Eseu*, 2.27.6., p. 314
27. Locke, *Eseu*, 2.27.8., p. 315-316
28. Locke, *Eseu*, 2.27.26., p. 329-330
29. Locke, *Eseu*, 2.27.26., p. 330
30. Locke, *Eseu*, 2.27.29., p. 332

**WHAT MAKES CITIZENS PARTICIPATE?
AN ASSESSMENT OF CONVENTIONAL POLITICAL
PARTICIPATION IN ROMANIA**

ROMANA CAREJA

ABSTRACT. In this paper a cross-national survey (Romanian Political Culture Project, 1996 - N=1175) was used to investigate the potential determinants of conventional political participation. The hypothesis proposed that the more satisfied with the regime individuals are, the more they tend to feel efficacious and consequently, they participate more. In other words, assuming that conventional participation is a means for expressing demands, the factors which might influence it were thought for. The present findings show that the strongest explanatory factors are the economic ones and individual skills, while political factors appear to have a secondary impact. It might be suggested that this rapport is typical for transition periods when individual's sense of security is altered and when material values and personal resources are more valued as the basis from which one may begin to re-define one's social status. Thus, it can be assumed that in time political factors will gain importance in defining individuals' inputs towards the political system.

When considering the best indicators of the health of a democratic system many scholars agree that mainly the best are the sense of political efficacy and the satisfaction with democracy among citizens. These two variables are usually linked to a third one, the citizens' political participation. Disagreement, discussions and arguments pro and contra intervene when these concepts have to be operationalized, when questions have to be asked and when data have to be interpreted. Although scholars have finally elaborated a few reliable and valid measures for each of them - which are nevertheless contested from time to time -, they are far away from reaching consensus with respect to the interpretation of data or the direction of causal relations between the variables. Is the sense of political efficacy the one that encourages citizens to participate or is it through participation that citizens become more aware of their role and that of the elected officials? What is the influence of the 'system support'? Does it influence the sense of political efficacy or is it a result of other processes within the system itself? Considerable amounts of evidence was produced to support all possible hypotheses.

The present paper will present and discuss the determinants of conventional political participation. The main hypothesis of the model sees political participation as the result of a general feeling of satisfaction with democracy and of a high sense of political efficacy. To this general line, a series of additional variables will be added in order to have a more complex picture. The present paper uses data collected through a national survey of Romanian citizens. The sample had 1175 individuals 18 years of age and over and was randomly selected using a three-stage design. Geographic stratification was used at the first stage; a two-dimensional stratification procedure based on historical cultural areas and type of locality was used. Finally, 80 localities and 120 sampling points from all 40 counties were investigated. Individuals were selected using Romanian Electoral Lists updated for the 1996 national election. The data were analyzed using uni-, bi- and multivariate statistical techniques. We employed SPSSWIN 7.0 as primary statistical software package. The paper is organized as follows: the first section presents and discusses the main concepts; the second one presents the results; and the third one conclusions and implications.

Concepts

Political efficacy

Craig et al. consider political efficacy as a key indicator of the overall health of the general democratic system. Behind this apparently simple consideration, there is a considerable amount of work by generations of scholars, some dating from the 1950s. Political efficacy was discussed and conceptualized in depth and was related to other variables in order to explain system stability and governmental responsiveness.¹ Initially, political efficacy was defined as “a political actor’s subjective feeling that one could bring about changes by one’s own effort”. Theory and research demonstrated that the broad concept of political efficacy has two main dimensions. On one hand, there is ‘internal political efficacy’ referring to “beliefs about one’s own competence to understand and participate effectively in politics” and on the other, there is ‘external political efficacy’

¹ See Ralph Erber and Richard R. Lau, “Political Cynicism Revisited: An Information-Processing Reconciliation of Policy-Based and Incumbency-Based Interpretations of Changes in Trust in Government” (*American Journal of Political Science* 34, 1990); Arthur Miller, “Political Issues and Trust in Government: 1964-1970” (*American Political Science Review* 68, 1974); Craig et al. “Political Efficacy and Trust: A Report on the NES pilot study items” (*Political Behavior* 12, 1990)

which “refers to beliefs about the responsiveness of governmental authorities and institutions to citizens’ demands”.²

Summarizing the findings of other researchers Hayes and Bean observe that the two dimensions are closely related but “not alternative ways of saying the same thing”. Moreover, they “relate differently to various dimensions of political activity (interest, knowledge and propensity to participate), and they have rather sharply distinct relationships with political trust and propensity towards political protest”³ as it was repeatedly demonstrated.⁴

The findings of their own comparative study on political efficacy enabled them to derive two major conclusions. First, the theoretical bi-dimensional nature of the concept is empirically supported. Thus, maintaining this distinction would increase the explanatory power of any research. Second, some socio-demographic variables may be used as reliable predictors of the feeling of political efficacy across countries. Among them, education emerges as a statistically significant determinant of external efficacy, and to a lesser extent, age appears to be a significant predictor for internal efficacy.⁵ However, the authors are aware that socio-demographic factors do not have a great explanatory power and they leave a great deal of variance unexplained.

Besides convincingly proving the bi-dimensionality of political efficacy, Hayes and Bean ‘s study suggests several directions for future research such as the extent, causes and consequences of political efficacy or the effects of the two dimension on political participation or political legitimacy. The authors strongly suggest that building models which capture the differences between internal and external efficacy in cross-country settings will both offer a complex image of the dynamic of the sense of political efficacy and constantly refine the measures and adapt them to the changing reality.

Based on the theoretical distinction presented here between internal and external efficacy and on our survey questions, the statement asking individuals to rate on a five-point scale their opinion about whether parties

² Bernadette Hayes and Clives S. Bean. “Political Efficacy: A Comparative Study of the United States, West Germany, Great Britain and Australia” (*European Journal of Political Research* 23,1993), 262.

³ Ibid.

⁴ See Craig et al, id.; Steven E. Finkel, “Reciprocal Effects of Participation and Political Efficacy: A Panel Analysis” (*American Journal of Political Science* 29, 1985); Harold Clark and Alan Acock, “National Elections and Political Attitudes: The Case of Political Efficacy” (*British Journal of Political Science* 19, 1989).

⁵ B. Hayes and C. Beans, id., 245.

are or not necessary will be considered as tapping on internal dimension while questions concerning the responsiveness of political leaders and parties as tapping on the external one. It is necessary to observe that the measures used in the RPCP survey are not similar to those commonly used in research focused on political efficacy⁶. No methodological advantage is claimed for this measure, and should the findings be compared to findings in other countries, attention must be paid to the items used to operationalize the concept.⁷

Another possible critique of the measurement used for political efficacy is that it is too simple compared with those commonly employed by other researchers. This might be true, but it can be argued that these questions are addressed to a public which only now has started to think about its role within the polity and, more important, it considers it mainly at the electoral moment or when specifically questioned about it. The underlying assumption is not that the Romanian voter is uninterested or unsophisticated. What I assume is that by asking questions like those used by Hayes there is a high probability that the average citizens do not distinguish between them and answer randomly or try to give the most suitable answer. In contrast, questions about voting, political parties and leaders are not complicated, tap the desired dimension and have the advantage that the public thinks about them not only once in four years, but also between elections. Consequently, I expect the answers to reflect citizens' real opinions.

There is another risk derived from this scarcity. Although the answers received might be correct and reflect reality, they might also not fully cover each of the two dimensions. In this case, the interpretation would be biased. In order to minimize this risk, I will consider the three questions as a battery defining a single concept – 'political efficacy'.

⁶ In order to measure both internal and external efficacy scholars generally use batteries of statements with respect to which respondents are asked to express agreement or disagreement. For example, statements like (a) The public has little control over what politicians do in office; (b) The average person can get nowhere by talking to public officials; (c) The average citizen has considerable influence on politics; (d) The average person has much to say about running local government are considered a reliable measure for internal efficacy. Statements such as (e) People like me have much to say about government; (f) The average person has a great deal of influence on government decisions; (g) The government is generally responsive to public opinion are considered a reliable measure for external efficacy. This battery of questions was used by Hayes and Bean in their study of political efficacy, "Political Efficacy: A comparative study of the United States, West Germany, Great Britain and Australia", (*European Journal of Political Research*, 23).

⁷ For details, see Annex 1.

Political participation

Although popular participation in politics does not, in itself, amount to democracy, citizens' opportunity to participate in the political process is essential for any democratic system. Political participation refers to all different ways used by individuals to maintain contact with the political sphere and range from passive participation, for example reading newspapers, to extremely intense and risky forms of participation, like engaging in terrorist actions.

It can be distinguished between ritualistic participation and participation aiming at influencing incumbents. Voting, referendum participation and attendance at rallies in communist countries belong to the first category. All these manifestations were meant to give the impression of support for the incumbents and ultimately for the regime. Alina Mungiu argues that among Romanians, especially among the poorly educated and/or the rural population voting is still a ritualistic and, to a certain extent, self-interested action.⁸ Her argument is that those people vote because their participation could be proved by the stamp put on their identity cards and that might prove useful sometime in the future for obtaining some advantages, as it was the case under the communist regime. While it is arguable that many people voted for this kind of reasons in 1996, it is not impossible that to some extent this occurred in 1990-92 (Mungiu conducted her interviews in the early nineties). However, I expect that ten years after revolution and after three general elections not counting the local ones, people understand differently the role of voting as well as their own role. In contrast to ritualistic participation, the other type mentioned previously is considered typical for democratic societies and as an example, I can mention the practice of lobbying. In fact, one could say that a political system is democratic to the extent to which it provides opportunities for this kind of participation.

Another dimension of political participation is its intensity. The fact that intensity varies from one individual to another - and also across social groups and even countries - is widely recognized, but is difficult to measure. The question of intensity can be interpreted in qualitative terms, referring mainly to the passion or the fervor that individuals express when they actually engage in one activity or another. How to measure it? Scholars use either the amount of time dedicated to political activities or the strength of their implication as a proxy of intensity. Nevertheless, it is extremely difficult to capture in numbers such dimensions and there is always the risk of not measuring what we really want because of the inadequacy of the instrument.

⁸ Alina Mungiu, *Romanii dupa 89. Istoria unei neintelegeri*, (Bucuresti: Humanitas, 1995).

The most widely used and analyzed dichotomy in the relevant literature is conventional vs. non-conventional participation. Although scholars still debate how to define non-conventional participation, they reached an overall consensus and consequently, they were able to develop some commonly agreed measures. A widespread definition states that conventional participation refers to activities that are legal in all democracies while unconventional participation may also include illegal activities. However, using legality does not provide us with a single criterion to distinguish between the two types of participation, given the fact that what is legal and what is not is defined differently across countries. Using rarity and anti-establishment connotations as criteria, Sigelman and Feldman found that the following activities may be labeled as non-conventional: signing petitions, joining boycotts, attending lawful demonstrations, refusing to pay rent or taxes, joining in wildcat strikes, occupying buildings and blocking traffic.⁹ Usually conventional participation is considered to consist of voting, working in electoral campaign, joining with others to solve local problems, reading about politics, discussing politics, convincing friends how to vote, contacting officials and politician.

Two theories that relate participation, political efficacy and, ultimately, political support. Advocates of 'participatory democracy' and its promoters developed the idea that engaging in political activities develops the individual's political skills, i.e. his or her sense of internal political efficacy. Moreover, the process tends to be circular in the sense that high levels of internal political efficacy make more likely that the individuals will participate in the future. In contrast, theorists of 'mobilization of support' see participation as a means to increase the support for the political system. Regime stability and feelings of legitimacy are enhanced by "inducing citizens to believe that government is responsive to their own needs and wishes" or by "encouraging [citizens] to believe that they are ultimately controlling the government [...] and keeping them committed to the existing system".¹⁰ The assumption that decline in feelings of external efficacy lead to decline in participation generated and is supported by great deal of empirical research focused especially on the American electorate.

Based on these theories, Steven Finkel's study tests for reciprocal causation between sense of political efficacy and political participation, and whether this relation is similar in both directions. His findings confirm that both internal and external efficacy exert positive influence on campaign

⁹ Lee Sigelman and Stanley Feldman, "Efficacy, Mistrust, and Political Mobilization. A Cross-National Analysis", (*Comparative Political Studies*, 13, 1983).

¹⁰ Both quotations are cited in Steven Finkel, "Reciprocal Effects of Participation and Political Efficacy: A Panel Analysis" (*American Journal of Political Science*, 29, 1985), 893.

participation and voting. However, referring to the reverse relationship, it is suggested that political participation reinforces significantly external political efficacy while having little or no effect on internal political efficacy, a result that holds regardless of the respondents' level of education.

What is the significance of these findings? First, I have to underline that the observed differential effects indirectly confirmed that the theoretical distinction between internal and external political efficacy exists. Second, participation does not influence one's perception of one's own political abilities, but rather one's perceptions of governmental responsiveness. Thus, the results of the study seem to support the idea advanced by the proponents of 'mobilization of support theory', namely that voting and campaign participation develop positive system-related attitudes. However, theorists of 'participatory democracy' might interpret the same findings as proof that voting and campaigning are not demanding enough to promote individual self-development. Consequently, and this would be the third point, there is a possibility that "different modes of participation may have stronger effects on these or other attitudes under different conditions of different people".¹¹

The analysis below will distinguish between conventional and non-conventional participation and will focus mainly on the first one. Moreover, given its highly institutionalized character, voting will be considered as a distinct dimension of conventional participation. As we are interested in forms of political participation different than voting, the latter will not be discussed in this paper. A battery of five indicators that refer to campaign activities and contacts with officials will describe the other dimensions. Given the fact that people hardly acknowledge participation in non-conventional activities, only petition signing and joining marches or demonstrations will be used as indicators for this variable.¹²

The measures that will be employed for conventional political participation below are congruent with those generally used by scholars. In other words, the data and findings can be meaningfully used in a comparative research.

Political support

The topic of political support attracted scholars' attention for a long time and gave them the opportunity to elaborate on the multiplicity of meanings and possible connections within the fields of sociology, psychology

¹¹ The author refers especially to more time consuming and more involving activities such as communal action or protest; however, this type of activities are expected to have effects on individual's sense of internal efficacy; see Steven Finkel, id., 909.

¹² For details concerning the measurement of conventional dimensions, see Annex 1.

and anthropology. Their efforts were directed mainly towards identifying the essential aspects of the concept and their consequences.

Almond and Verba's concept of political culture refers to a wide spectrum of attitudes towards politics and the political system, from opinions about system legitimacy to beliefs about governmental policies and the role of the individual in the political process. Citizens' participation is a dynamic process that results from the interaction between an ascendant wave of demands and a descendant wave of policy implementation. Almond and Verba argue that the individual's affect for the legitimate¹³ political institutions constitutes the basis of their participation. Consequently, they distinguish among system affect, input affect and output affect and assert that positive feelings toward the political system strengthen the legitimacy of the democratic governments and, at the same time, negative feelings are expressed only by those groups that are aware of it and monitor its activities.

Easton develops and refines the concepts used by Almond and Verba and differentiates between support for authorities, the regime and the political community. The distinction among the three levels/objects of support is significant from the perspective of political change. Unlike Almond and Verba, who limit the meaning of system affect to those feelings that assure the legitimacy of a democratic government, Easton explores their potential to alter the political status quo. When the object of dissatisfaction becomes more general – like the regime or the political community –, its political implications increase. However, “not all expressions of unfavorable orientations have the same degree of gravity for a political system. Some may be consistent with its maintenance, others may lead to fundamental change”.¹⁴ Although the theoretical distinction between the three levels seems clear, it is not sure that respondents have enough political skills to make such distinctions and answer properly to questions designed to measure their political trust or confidence. Consequently, their answers might be difficult to interpret. For example, some scholars consider that the negative answers to questions regarding support for certain institutions reflect the individuals' opinion on incumbents. In contrast, other scholars

¹³ this (pre)condition of legitimacy may restrict the sphere of the concept. One could argue that citizens have feelings towards any political regime (more or less legitimate). It is true, but it is rather difficult to estimate how much legitimacy enjoys an authoritarian regime. First, because this kind of questions cannot receive a reliable answer while that particular regime is still in place, and second, after its overthrow, the answers might be do not reflect the reality, due to several intervening factors.

¹⁴ David Easton, “A Re-assessment of the Concept of Political Support” (*British journal of Political Science* 5, 1975), 437.

believe that, at least partially, this negative answer implies a loss of confidence in political institutions. The criticism of the possible inconsistency between the theoretical distinctions and the empirical observations is especially relevant in the East European context where radical changes and the relatively short time since they have occurred have a confusing effect on citizens' image of their polity. Moreover, there was no "sufficient time for the alteration of government and opposition parties to establish clearly the difference between changes of administrations within a regime, as distinct from the changes in the regime itself".¹⁵

Easton distinguishes two types of political support, namely specific and diffuse support. The latter refers to a basic set of attitudes towards politics and political system, which is relatively stable and represents a kind of attachment transcending the present actions of the government. In contrast, the former is closer to the evaluation of government performances and the political elite's actions, and consequently, dependent upon them. With respect to the stability of a democratic polity, the relation between the two forms of support can be summarized as follows: "a democratic system requires a reservoir of diffuse support independent of immediate policy outputs (specific support) if it is to weather periods of public disaffection and dissatisfaction".¹⁶

There are a number of critiques and objections to this dichotomy introduced by Easton. Most of them come from quantitative studies, which emphasize either the difficulty operationalizing and measuring or the cognitive incapacity of respondents to distinguish between diffuse and specific support and to give the differentiated answers to questions designed to capture them.¹⁷ Nevertheless, it remains the most basic analytical distinction used for the investigation of political support.

Contrary to the widely held view that political trust can be used as a measure of system affect, Citrin claims that it is more useful as a measure of affect for the incumbent administration. Muller and Jukam's study confirms this opinion and brings some clarifications concerning the relationship between incumbent affect and aggressive political behavior, showing that

¹⁵ William Mishler and Richard Rose, "Trajectories of Fear and Hope. Support for Democracy in Post-Communist Europe" (*Comparative Political Studies*, Vol 28, No. 4, January 1996), 557.

¹⁶ Dalton, Russel. *Citizen Politics. Public Opinion in Western Democracies*, (New Jersey: Chatham House Publishers, 1996), 264.

¹⁷ See Gerhard Lowenberg, "The Influence of Parliamentary Behavior on Regime Stability" (*Comparative Politics* 3, January 1971); Cristopher Anderson and Christine Guillory, "Political Institutions and Satisfaction with Democracy: A Cross-National Analysis of Consensus and Majoritarian Systems" (*American Political Science Review*, 1997); Mishler and Rose, id.

this relationship is spurious because their covariation is simply an effect of a third variable, namely system affect.¹⁸

Toka's study is extremely useful for any analysis of the countries in Central and Eastern Europe because it offers a general cross-national view of possible determinants of satisfaction with the regime and seeks to identify those that tend to have greater explanatory power. He finds that economic prospects and experiences "are not a completely sufficient explanation for between country differences in political satisfaction". Similarly, Evans and Whitefield find that experience with the market might not have a direct effect on support for democracy, but an indirect one, via market norms which 'are packaged' together with (political) democratic norms.¹⁹ In other words, accepting democratic norms leads to the acceptance of a market economy. Another important result of Toka's analysis is that social structural variables are found to have only small impact on the level of support and that evaluations of the past communist regime appear to act as a 'moderating factor' when individuals assess the current regime.²⁰ The author theoretically assesses that if individuals refer to the communist past in order to make comparisons, then "the more negative this reference point is, the lower expectations one may have towards the present regime".²¹ This is the same as saying that post-communist regimes do not have to perform very well in order to be positively evaluated. The direct implication of this statement is that post-communist regimes relatively quickly gained a certain

¹⁸ Jack Citrin et al., "Personal and political Sources of Political Alienation" (*British Journal of Political Science* 4, September 1974), Edward Muller and Thomas Jukam, "On the Meaning of Political Support", (*American Political Science Review* 71, 1977).

¹⁹ Geoffrey Evans and Stephen Whitefield, "The Politics and Economics of Democratic Commitment: Support for Democracy in Transition Societies", (*British Journal of Political Science* 25, 1995).

²⁰ Only age and education appeared to have a statistically significant gross effect on individuals' scores on the index of political satisfaction and, overall, socio-demographic variables could explain only 2 percent of the total variance in political satisfaction. Compared with the communist regime, the current one is evaluated more positively in all countries of the region. Mishler and Rose argue that, given the negative image individuals have about their past, they exhibit "a degree of patience with the present conditions as long as they can sustain the hope of improved political and economic performance in the future" (p 557). From this premise and based on their findings, they speculate that "a decline of more than 100 points in current and future economic evaluations combined" would be required in order to reach a negative rate of approval of the current political regime. For details, see Mishler and Rose, id., and also Gabor Toka, "Who is Satisfied with Democracy?" (Andras Bozoki ed., *Democratic Legitimacy in Post-Communist Countries*, Budapest: T-Twins Publishing House, 1994).

²¹ Gabor Toka, id., 4.

degree of support from their citizens, as Evans and Whitefield appreciate.²² However, as citizens' evaluation of the current working of democracy seems to be the strongest predictor of support for the regime and as the communist past is only a secondary cause and it is subject to temporal wear, we can infer that in the long run, in order to maintain their citizens' support, the post-communist regimes will have to perform better and better in terms of democratic substance.

Following this observation and the operationalization suggested by Sigelman and Feldman in their study²³, I will use two measures of political trust, which tap two different dimensions of the concept. The first one is an index of political cynicism constructed from responses to three items. The second one is a multi-item battery that measures dissatisfaction with governmental policies in several sensitive areas.²⁴

Fuchs argues that satisfaction with democracy, as an indicator, measures successfully the generalized attitude towards the system on the legitimacy dimension. Anderson and Guillory interpret it as a measure of system support at a lower level of generalization, in the sense that it does not refer to democracy as a set of norms but to its functional aspect.²⁵ I agree with this interpretation and consequently will consider that the question "Are you satisfied with the way democracy works in our country (Romania)?" is a fair measure of system affect. Using this measure has the advantage of following closely the reasoning of the respondents, by associating the appropriateness of a system with its efficacy and effectiveness²⁶. Moreover, being a common question asked in surveys our findings will have a higher degree of comparability.

Analysis

The main model hypothesizes that political participation is a result of the individuals' satisfaction with democracy and their (external) sense of

²² Geoffrey Evans and Stephen Whitefield, "The Politics and Economics of Democratic Commitment: Support for Democracy in Transition Societies", (*British Journal of Political Science*, 25, 1995).

²³ Lee Sigelman and Stanley Feldman, "Efficacy, Mistrust, and Political Mobilization. A Cross-national Analysis", (*Comparative Political Studies*, Vol 16, No. 1, April 1983).

²⁴ For details see Annex 1.

²⁵ Christopher Anderson and Christine Guillory, id.

²⁶ "Efficacy [...] refers to the capacity of a regime to find solutions to the basic problems facing any political system (and those that become salient in any historical moment) that are perceived as more satisfactory than unsatisfactory by aware citizens" while "effectiveness (of a regime) is the capacity actually to implement the policies formulated, with the desired results". Both definitions are given by Juan Linz, *Crisis, Breakdown and Re-equilibration* (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1978), 16 and 20, respectively.

political efficacy. More precisely, individuals more satisfied with democracy tend to display above average levels of (external) political efficacy and, consequently, tend to participate more.²⁷

Satisfaction with democracy, as noted above, tends to reflect a generalized feeling towards - and an appreciation of - the working of the political system. It is expected to be influenced mainly by the evaluation of governmental activity, individuals' democratic orientations, winner/loser status and socio-economic resources.²⁸

A multiple regression analysis was conducted with satisfaction with democracy (as the dependent variable), and evaluations of government performance and expectations from government (as the independent variables). This revealed that the latter have a strong impact on satisfaction with democracy, explaining approximately 7 percent of its variance. The same regression suggested that among all evaluations of government, the appreciation of the present state of the economy has the strongest impact (beta = .22). The second strongest effect is exercised by the appreciation of the activity of the former government (beta = .08). The cross-tables (see Table 1) confirmed the existence of moderately strong positive relationships (gamma = .32 for the present state of economy and .24 for the appreciation of the former government). In other words, individuals who are satisfied with the actual state of the economy tend to be more satisfied with democracy than those dissatisfied with the economy.

Table 1.

Relations between perceptions of the overall activity of the government and satisfaction with democracy

	Present economic state	Former government	Past economic experience	New government
Satisfaction with democracy (dependent variable)	Gamma = .32 Pearson's r = .25*	Gamma = .24 Pearson's r = .14*	Gamma = .23 Pearson's r = .09*	Gamma = -.02 Pearson's r = .05

* significant at $p < .001$

²⁷ Political participation is, in the context of this model, conventional participation, as it was defined at the beginning of this chapter. For a more detailed explanation see Annex 1

²⁸ All information concerning the operationalization of variables, scales and indexes can be found in Annex 1.

The same pattern is valid for those who are more satisfied with the former government and those who think that the economy improved in the last year. In contrast, a weak and negative relationship ($\gamma = -.02$) is observable between respondents' expectations concerning the performance of the next government and satisfaction with democracy. However, who are those who are satisfied with democracy and satisfied with the performance of the previous government? Some insight into the question is offered by the distribution of those with high levels of satisfaction with democracy as a function of their occupation/convertible assets, while holding other variables constant. We found that this set of attitudes tends to be displayed by those who belong to groups with medium to low levels of expected ability to participate in a market economy and have medium to low positions in the occupational structure,²⁹ a pattern which is consistent along all the four control variables. Consequently, we can interpret that the perceptions of, and expectations from governmental activity exercise greater influence on the level of satisfaction with democracy in those groups that are highly dependent on state, were subject to the protectionist policies of the former governments. However, the same groups exhibit dissatisfaction with democracy, but the relation is not as clear as the previous one because groups with medium to high positions on Kitschelt's scheme tend to express high levels of dissatisfaction too.

Winner vs. loser status, as defined in the present analysis, is a variable with political content and we (would) expect it to have strong impact on the dependent variable. Our hypothesis is that losers tend to be more dissatisfied with democracy. The relation that we found partially supports the hypothesis: 51 percent of losers are dissatisfied and just 48 percent satisfied with democracy. However, only 41 percent of the winners are satisfied while 57 percent is dissatisfied, and consequently, the relationship is - albeit weak (Cramer's $V = .10$) - in the opposite direction than expected. Winners tend to criticize the performance of the economy and the former government, and display confidence in the newly elected politicians, who eventually will form the new government. Losers, on the other hand, tend to rank their attitudes in the middle of the scale, avoid criticizing the former government and expressing optimism concerning the new one. As Table 2 indicates, the strongest relationship is to be found between winner/loser status and expectations regarding the new government. Nevertheless, these expectations do not have any significant

²⁹ In particular, these groups are professors, artists, intellectuals, routine administrative apparatus, pensioners and other persons with fixed income, unqualified workers or workers in the heavy industry, peasants and other agricultural workers. (See Annex 2)

effect on satisfaction with democracy. The other three relations are more consistent and seem to indicate that individuals use similar criteria to evaluate the former government, the present economic situation and the economic evolution in the last year, namely the economic performance and, thus, the difference between their own expectations and the real situation.

Table 2.

Relations between winner/loser status and perceptions of the overall activity of the government

3	Present economic state	Former government	Past economic experience	New government
Winner/loser Status (independent variable)	Cramer's V = .19*	Cramer's V = .29*	Cramer's V = .17*	Cramer's V = .43*

* significant at $p < .0001$

Unfortunately, we do not possess data taken later in time in order to test the robustness of this effect of expectations from government. For the time being, given the fact that it seems not to have an effect on satisfaction with democracy, it might be seen as a short run consequence of the proximity of the election time and the post-election euphoria among the supporters of the winners. This inference and the previous observation concerning the possible criteria for judging the present situation of the country would enable us to predict that those who voted for the winning candidate and who express confidence in the new political elite might eventually change their position in response to actual governmental performance in economic terms.

We expect that the way citizens understand the functioning of the political system³⁰ influences their attitudes towards it. In particular, we expect that individuals who consider political parties as being necessary tend

³⁰ Most definitions mention the existence of more than one party as an indispensable element of a democratic regime. Moreover, they are being attributed more and more complex roles. For example, Przeworski refines the idea that democracy cannot be conceived but in terms of political parties and states that "Democracy is a system in which parties lose elections" (*Democracy and the Market*, 1991, 10). For Kitschelt political parties are *meta-institutions* because their goal is not limited, but they "have a general competence to allocate specific political topics to decision making procedures, some of which may be located outside the parliamentary arena" ("The Formation of Party Systems in Central and Eastern Europe", 1991, 1). Based on this kind of considerations we state that individuals self-placement on a scale ranging from parties are not necessary to parties are necessary represents a good measure of their understanding of the system, an indicator that we call 'democratic orientation'.

to be more satisfied with democracy. Although the findings support the hypothesis, the relationship is weak ($\gamma = .09$; Pearson's $r = .10$). A multiple regression analysis suggests that four evaluations of government activity have a strong impact on our index of democratic orientations, explaining about 11 percent of the variation of the latter. Moreover, it indicates that out of the four, expectations from the new government have the strongest impact ($\beta = .31$) and the appreciation of the performance of the past government has the weakest ($\beta = -.01$) (see Table 3).

Table 3.

Relations between democratic orientations and perceptions of the overall activity of the government

	Present economic state	Former government	Past economic experience	New government
Democratic orientations (dependent variable)	$\beta = .05$ $\gamma = .06$ Pearson's $r = .07^*$	$\beta = -.01$ $\gamma = -.007$ Pearson's $r = .70$	$\beta = .07$ $\gamma = .004$ Pearson's $r = .10^*$	$\beta = .31$ $\gamma = .435$ Pearson's $r = .31^*$

* significant at $p < .01$ level

* significant at $p < .0002$ level

Table 4.

Effects of resources on satisfaction with democracy and democratic orientations

independent \ dependent	Biological status (age, gender)	Education and income	Employment status and position in the occupational structure
Satisfaction with democracy	$R = .08$ β (age) = .08 β (gender) = .03	$R = .10$ β (education) = .05 β (income) = -.08	$R = .05b$ β (empl.) = .03 β (position) = .04
Democratic orientations	$R = .18$ β (age) = .18 β (gender) = .03	$R = .12$ β (education) = -.06 β (income) = -.09	$R = .13$ β (empl.) = .04 β (position) = .12

A set of regressions was conducted in order to assess the impact of individual resources on satisfaction with democracy and democratic orientations (see Table 4). As easily can be observed, the relationships found are weak. Individual resources seem to have greater effect on individuals democratic orientations (in particular, on their opinion about the usefulness of parties) than on their level of satisfaction with democracy. In both cases, age is one of the variables that have great impact. To age we can add education ($\beta = .05$) for satisfaction with democracy, and position in the occupational structure for democratic orientations ($\beta = .12$). The cross-

tables that relate age and education (independent variables) and satisfaction with democracy (dependent variable) indicate that individuals with high levels of education tend to be more satisfied with democracy than those with low levels of education ($\gamma = .06$) and the young tend to be more satisfied than old people ($\eta = .11$). Although both relationships develop in the expected direction, they are weak. With respect to the effect of age on democratic orientations, although most people from each age group consider that parties are necessary, the pattern is clearer in the case of young ($\eta = .19$)³¹.

Although most citizens agree with the necessity of political parties regardless of their occupational position, those who belong to groups with low to medium positions tend to agree to a lesser extent. A similar pattern can be observed in the relationship between occupational position and satisfaction with democracy. Groups with poor resources and low status tend to be less satisfied with democracy.

To summarize the findings up to this point, it appears that variables with political content, such as winner/loser status or democratic orientations, do not have a significant effect on individuals' satisfaction with democracy. The economic variables used, namely one's perceptions of governmental performance and the state of the economy have a remarkable impact both on democratic orientation and on satisfaction with democracy. This suggests that economic evaluations can be successfully employed to account for citizens' political attitudes.

Nevertheless, it cannot be concluded that these are the only explanatory factors. Toka suggests that there are some other circumstances that might contribute to the formation of an attitude towards the current political regime. He lists fears concerning the dismantling of the social safety net, memories of the past, perceptions of changes in the status attainment process, economic policy attitudes and nonmaterial gains and losses.³²

³¹ 67% of young (between 18 and 30) say parties are necessary and 1.9% say they are not necessary while 52% of old people (over 60) say parties are necessary and 10% say they are not necessary.

³² Gabor Toka, "Who Is Satisfied with Democracy?" (Democratic Legitimacy in Post-Communist societies, Andras Bozoki ed., Budapest: T-Twins Publishing House, 1994).

⁷ Majority of Romanians are consistent in appreciating that issues of prices, unemployment, corruption, ethnic relations and individual freedom are important and very important for Romania nowadays. However, comparatively, corruption and individual freedoms are considered very important by a smaller number of individuals. Our question refers to how satisfied respondents are with the way the state/government dealt with problems related to these issues. They were asked to place their response on a five-point scale, where 1 indicated that they were very satisfied.

Unfortunately, the data available do not allow to check the effect of all these factors on Romanians' attitudes towards the system. However, this is a direction for research which needs further exploitation.

At this point, a short discussion of the relationship between satisfaction with democracy and economic satisfaction would provide a more detailed picture of the determinants of the system affect. Several previous studies concentrated on explaining variation in levels of popular support for democracy by emphasizing economic variables. At the basis of this branch of research, there is the assumption that positive economic experiences affect individual's support for the political system. Furthermore, market structures are expected to promote the emergence of middle-class groups that are considered to support democracy. In addition, "successful market transition should meet popular expectations of rising living standards - standards that are considered to underpin mass support for democratic regimes".³³ As transition to market economy is not a smooth one, it is rational to assume that individuals' perceptions of the economic performance change dramatically, and, by consequence, their attitudes towards democracy follow suit. The following section will seek for empirical evidence to support this proposition.

The data provided by the Eastern Eurobarometers indicate an oscillating evolution of the percentage of Romanians not at all satisfied with the development of democracy between 1991 and 1995. The percentage of respondents completely dissatisfied with democracy obtained through RPCP survey (1996) was added to this set of data.

Percentage of Romanian respondents not at all satisfied with the development of democracy

1991	1992	1993	1994	1995	1996
8.3	26.5	15.9	19.8	11.1	17.0

Source: Sten Berglund and Frank Aarebrot, The Political History of Eastern Europe in the 20th Century, p. 123

The evolution of macroeconomic indicators until 1993 showed a negative trend.³⁴ This was not without consequences for the evaluation of market economy: 56 percent of Romanians answer negatively to the question of how do they feel about the actual experience of the market. In

³³ Geoffrey Evans and Stephen Whitefield, id., 486.

³⁴ Romania experienced a fall in GDP of 41.2 percent, the unemployment raised to 8 percent, and the cumulative fall in real wages is of 19.8 percent. See G. Evans and S. Whitefield, id.

the same period the percentage of dissatisfied with democracy saw a dramatic jump in 1992 and then decreased to 16 percent, which was still twice as high as in 1991. It is important to observe that the results in 1992, by far the most negative for the whole period under study, are partly the consequence of the revolt of the miners at the end of 1991, which resulted in a period of political instability. Up to this point, it seems that economic evolution, individual economic experience and expressed dissatisfaction with democracy are related.

For the next two years (1993-1995) no explicit data were found concerning the economic indicators. However, Freedom House ratings indicate a positive economic trend for Romania. Despite this, economy ranking for Romania is still in the second half of the scale (4.63 on a 7-point scale).³⁵ It is no wonder that, although in the same period surveys showed a decrease in the percentage of dissatisfied, this decrease was not remarkable. Nevertheless, there was an observable tendency for expressed dissatisfaction with democracy to follow the economic evolution. Between 1995 and 1996 all macroindicators, except unemployment exhibit significant falls.³⁶ This evolution is dramatically reflected by both variables that interest us in the present discussion. At the end of 1996, 60 percent of Romanians perceived the economic situation as bad or very bad and 17 percent were completely dissatisfied with democracy.³⁷

From data presented here, although they are uneven and from different sources, one can indeed observe that the expressed satisfaction with democracy follows relatively closely the economic evolution and the market experience of individuals. Thus, the moderate-strong correlation observed between satisfaction with democracy and perception of the current economic situation is not a coincidence, but it is the expression of a real trend manifest throughout the whole period starting with 1990.

Political efficacy is the second main variable of our model. It refers both to the sense of internal and external political efficacy as they were defined at the beginning of this chapter. I expect it to be influenced by

³⁵ Adrian Karatnycky, "Political and Economic Reform in east Central Europe and the New Independent States: A Progress Report", (A. Karatnycky, Alexander Motyl and Boris Shor eds., *Nations in Transit. Civil Society, Democracy and Markets in east Central Europe and the Newly Independent States*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1997)

³⁶ The figures are provided by a rapport issued by the European Union and can be consulted at <http://europa.eu.int/comm/dg02/document/>. Between 1995 and 1996 GDP at constant prices fell from 7.1 to 4.1, agricultural production from 4.9 to 1.8, industrial production from 8.9 to 8.5, consumer price index moved from 32.3 to 38.8 and the gross foreign debt from 5.5 to 7.1 billion USD.

³⁷ Data from PRCP survey (1996)

satisfaction with democracy, democratic orientations, winner/loser status and appreciation of government activity.

An examination of the frequency distribution shows that 46 percent of respondents consider themselves highly, and another 38 percent medium efficacious. Only 13 percent deemed themselves low in efficacy. We advance the hypothesis that individuals who are highly satisfied with democracy tend to feel more efficacious. A positive but low correlation ($\gamma = .16$, Pearson's $r = .13$) was found between satisfaction with democracy and political efficacy giving only minimal support for the hypothesis. This weak relation suggests that the high efficacy level expressed by almost half of our sample must be due to some other factors than system affect.

A multiple regression using the four items concerning the evaluation of government as independent variables indicates that they are able to explain about 4 percent of the variation in the sense of efficacy. The beta values suggest that expectations from the future government have the most powerful effect ($\beta = .15$), while appreciation of the former has the weakest effect. The same pattern can be observed when of the indicators for government activity are related to both internal and external political efficacy. Again, the high values of gamma obtained for relations that imply prospects about the future government might be the result of certain optimism caused by the complete change in government after the 1996 elections. The fact that more citizens feel that their vote matters than as many think that politicians and parties are aware of their needs, even when they have in mind the new political elite, supports the idea that optimism is usually tempered by the perception of actual governmental performance.

As the perceptions of the present economic situation were found to have a large impact on satisfaction with democracy, we can expect them to influence also individuals' sense of internal and external efficacy. Indeed, on the one hand, those who have a positive image of the current state of the economy tend to think that the political elite is responsive to their demands and also that voting matters for bringing about changes. On the other hand, however, individuals unsatisfied with the economic performance are relatively uniformly spread across the categories of external political efficacy, which means that, overall, this group cannot be characterized in terms of its perception of institutional responsiveness. In contrast, when asked whether voting matters, the majority of those dissatisfied answer affirmatively. We can conclude that Romanians think that voting matters, i.e. they feel efficacious, regardless of their level of satisfaction with the present state of economy, but only those who are satisfied consider the political elite aware of their needs and demands.

Winner/loser status has a weak effect on political efficacy³⁸ (Cramer's $V = .12$). Among winners, the majority of respondents tend to consider themselves highly efficacious, while 36 percent report a medium level and only 9 percent a low level. A somewhat greater number of losers display a low level of efficacy (16 percent).

I expect that the individuals who think that political parties are necessary feel more efficacious. The value of .48 for gamma confirms the direction of the hypothesized relation and indicates that the observed relationship is strong. The correlation coefficient also has a high value (Pearson's $r = .33$), which means that the relation between the variables tends to be linear and that individuals' democratic orientations account for about 10 percent of the variation in political efficacy. The pattern is maintained when we analyze the relation separately for internal and external efficacy (for both gamma $= .40$). Nevertheless, the correlation is much higher between democratic orientations and external political efficacy (Pearson's $r = .30$) than between the former and internal political efficacy (Pearson's $r = .19$). In other words, perceptions of responsiveness of institutions and leaders are more closely related to the individuals' democratic orientations than their sense of having any influence on government. Moreover, this difference suggests that there might be an intervening factor (or factors) that accounts for the weakness of the correlation between internal political efficacy and democratic orientations.

Table 5 displays the results for this relationship while controlling for several possible intervening factors. In the case of winner/loser status, as one can observe, the two groups differ markedly. In the case of winners the relation is much stronger and tends to be linear, while in the case of losers, the association is more diffuse and defies the linear character of the general relationship. In other words, compared with losers, winners exhibit an increased tendency to associate the conviction of the necessity of parties with high levels of internal political efficacy. However, the winner/loser dichotomy appears not to be the only one responsible for the difference between the two dimensions of political efficacy.

The other figures in Table 5 are measures of association for the same relationship, when controlling for different elements of individual status.

³⁸ By 'political efficacy' to refer to a generalized feeling about one's own abilities of influencing government and about the responsiveness of institutions and political elite. When relevant, internal and external efficacy are discussed separately. In this case, we will name specifically the dimension to which we refer to.

Table 5

Relation between democratic orientations and internal political efficacy controlled for winner/loser status, gender, employment status, education and age

Democratic orientations - dependent variable	Internal political efficacy - independent variable				
	Winners		Losers		
	Gamma = .37 Pearson's r = .19 P < .0000		Gamma = .27 Pearson's r = .09 P < .08		
	Male		Female		
	Gamma = .30 Pearson's r = .06 P < .14		Gamma = .42 Pearson's r = .24 P < .0000		
	Employed		Unemployed		
	Gamma = .25 Pearson's r = .03 P < .38		Gamma = .43 Pearson's r = .22 P < .0000		
	Low education	Average education	High education		
	Gamma = .39 Pearson's r = .21 P < .0001	Gamma = .33 Pearson's r = .09 P < .01	Gamma = .11 Pearson's r = -.56 P < .57		
	age				
18-30 years	31-40 years	41-50 years	51-60 years	over 60	
Gamma = .32 Pearson's r = .01 P < .80	Gamma = .39 Pearson's r = .19 P < .005	Gamma = .30 Pearson's r = .19 P < .19	Gamma = .31 Pearson's r = .19 P < .15	Gamma = .50 Pearson's r = .3 P < .0000	

The gamma coefficients indicate a strong relationship, but for some of the control groups, the low value of Pearson's r indicates that the relationship tends not to be linear. It is interesting to observe that these groups are to a certain extent privileged in the Romanian society: males, highly educated, employed, young and middle age. For these groups, the relationship between political efficacy and democratic orientations appears to be more complex (i.e. non-linear) and might depend on other variables than those we already discussed.

To sum up, Romanians seem to be aware of the fact that their vote is an important step for bringing about changes within the system and they are rather critical when asked to evaluate the responsiveness of institutions.

This contrast may be due to the fact that after three general elections and a public discourse heavily oriented toward the role of citizens within the polity, citizens begin to consider themselves participants, and not only subjects of the political system. However, there is evidence that the sense of political efficacy, and especially internal political efficacy, has a complex set of determinants, which were not discussed here, but might constitute a subject for further research.

The third main dependent variable is conventional political participation³⁹. It was hypothesized that the main influence on it is exerted by a sense of political efficacy. Other variables that are expected to have a significant impact on conventional participation are winner/loser status, individual resources and perceptions of government activity.

Observing the frequency distribution for conventional participation it is obvious that the majority of Romanians prefer not to engage in other conventional political activities than voting⁴⁰. The frequency distribution for each item that belongs to the conventional participation index can be consulted in order to have a more accurate view of the activities that people engage in. The percentages⁴¹ indicate that the 'most preferred' conventional activities are those that imply more personalized contacts, while those that suppose contact with institutions or their representatives are largely avoided.

The first relevant hypothesis states that individuals who consider themselves efficacious tend to engage more in conventional activities than the less efficacious. The association between sense of efficacy and participation provides some moderate support for the hypothesis ($\gamma = .25$). Individuals who consider themselves more efficacious are spread across all categories of the participation scale, while those with low level of efficacy tend to cluster in the 'no participation' or 'participation only in one activity' categories. The relationship tends to be linear (Pearson's $r = .15$), and accounts for about 3 percent of the variation in political participation. This fact suggests that there are some factors that disturb the linearity (i.e. the clarity) of the relationship and there might be other variables that have a clearer impact on conventional participation than efficacy.

³⁹ The reader is reminded that in this context we consider as conventional participation as set of activities which excludes voting because of its highly institutionalized character.

⁴⁰ The exact figures are the following: 46.4% do not engage in any activity, 32.3% engage in one, 11.8% in two, 5.8% in three, 2.1% in four and .7% in five. The difference between the first category and the last one is remarkable.

⁴¹ The percentages for each item are as follows (the percentage of those who **do not** undertake that activity is shown first, followed by the percentage of those who undertake it): campaigning 93.8 and 6.2; contact local leaders 79.3 and 20.7; contact MPs in the last 12 months 93.1 and 6.9; convince friends how to vote 60.6 and 39.4; contact with newspapers or other mass media 87.2 and 12.8.

As perceptions of the overall governmental activity proved to be powerful explanatory variables for satisfaction with democracy and political efficacy, their effect on engagement in conventional participation is worth testing. It can be hypothesized that those who are more satisfied with the general activity of the government and the economic situation tend to engage less in conventional activities. The standardized regression coefficients suggest that among all the four indicators appreciation of the former government have the greatest impact, and this result is consistent with the attitude displayed by those who are optimistic about the future government. Citizens dissatisfied with the performance of the former government tend to engage in more actions that are political, while those who are satisfied tend not to participate. Similarly, those who expect the new government to perform badly, tend to withdraw from conventional political activities, while those who express confidence in the new elite tend to undertake more than one conventional activity. One necessary remark is that all the observed relations are extremely weak and thus we cannot advance but weak support for our hypotheses. However, the four indicators are responsible for about 4 percent of the variation of conventional participation across the nation.

Since conventional political participation, as conceptualized in the present paper, refers to citizens' contact with the political elite and active participation in electoral campaigns, we expect that individuals' attitudes towards political parties to have a significant effect on their participation. Indeed, those who say that parties are not necessary participate less than those who consider parties as a necessary element for the functioning of the political system. The relation is moderate and is replicated with the same strength when controlled for winner/loser status. As winner/loser status does not have a significant impact on participation and does not alter other relationships, it supports our first assessment about its small importance for the formation of political attitudes of Romanians. In other words, Romanians do not judge their position in terms of winner/losers (as defined here), but they prefer to define themselves as a function of their economic status.

With respect to individual resources, we can characterize their relations with political participation as weak, although they have the expected directions. Thus, as individuals grow older they tend to engage in fewer political activities. Those with higher levels of income tend to be more active. As the number of activities increases, the percentage of men among participants also increases. Women tend to withdraw from participatory actions, and so do the unemployed. Among all these variables, education has the strongest association with conventional participation. Although the result is not surprising, it is not obvious why the less educated participate

less. As institutions are the main target of citizens' actions, we expect individuals' behavior to be related to trust in institutions and in their fellow citizens. An index of political cynicism⁴² will be used as the dependent variable and to explore how the less educated tend to consider the political sphere.

Regardless of their level of education, citizens tend to display low levels of cynicism. However, the less educated tend to be more cynical than the better educated: 11 percent of them have the highest level of cynicism, compared with only 2 percent among the most educated. When controlling for the level of cynicism, the partial education – participation relations remain unchanged. Individuals with high levels of cynicism tend to participate less than less cynical individuals. Thus, cynicism towards the political sphere may be one of the reasons why the less educated tend to participate less.

Another reason might be dissatisfaction with certain policies that might affect less educated directly. Less educated individuals tend to occupy positions that are more exposed to the harsh conditions of transition. They may be especially sensitive to policies concerning prices and unemployment. Indeed, although generally our respondents tend to criticize the way the government deals with important social problems, less educated individuals manifest a stronger disposition to express dissatisfaction with governmental approaches. It can be also noted that less satisfied individuals tend to participate less. It can be concluded that the data confirm the expectations that the less educated to participate less partly because of the lesser satisfaction with governmental policies.

To sum up, our findings regarding the determinants of conventional participation, we found evidence that individuals who tend to be positively oriented towards the political system, i.e. those who feel efficacious, who are satisfied with the present government, who are confident in the new elected elite or who are less cynical, tend to participate more in conventional activities than those who are negatively oriented towards the polity. Moreover, those who belong to groups traditionally considered more resourceful groups also, tend to participate more. It might be the case that women, unemployed, the less educated or the old have other priorities that might be linked to their 'survival' in the period of transition, given the fact that they are very vulnerable categories.

Conclusion

The present paper explored and discussed some of the determinants of conventional political participation in Romania after 1989. The main hypothesis posited a model that saw political participation as the result of a general feeling

⁴² For details see Annex 1.

of satisfaction with democracy and of a high sense of political efficacy. Additional variables like perceptions of the overall activity of the government, winner vs. loser status, democratic orientations, achieved or ascribed status were introduced in order to detail the picture. Overall, the hypothesized relationships between the main variables of the model were confirmed. Nevertheless, the strength of these relationships is unexpectedly weak. This appears to be compensated by the force with which economic variables affect the individuals' attitudes towards the political system, their sense of efficacy and, consequently, their disposition to engage in participatory behavior. The expressed satisfaction with democracy seems to be the result of a comparative assessment of the present regime as opposed to the communist one, while the expressed dissatisfaction seems to be the result of considering the current regime in terms of its performance. Taking into account that losers and some privileged groups behave differently than expected with respect to their sense of internal political efficacy, we may suppose that it is affected by factors that might not have a political nature.

Based on the findings, two basic conclusions seem warranted.

First, conventional political participation is only to a small extent the result of satisfaction with democracy and political efficacy. Nevertheless, using other variables, a number of categories most likely to engage in more (greater number of) conventional political activities were. These are individuals dissatisfied with the past government, those who are confident in the new one and those interested in political matters. Their participation was interpreted as a reflection of the fact that individuals begin to consider their relation with the state from the perspective of the involved citizen. In this context, citizens' actions are channels of communication of a special kind. On the one hand, they are opened by institutions and have a strong legal basis and on the other, they are used exclusively to transmit the influx of needs and demands upward, from the population towards the political sphere.

Second, in the case of conventional behavior the existing literature - based on studies of Western democracies - emphasizes the major role of political determinants like satisfaction with democracy, winner vs. loser status or political efficacy. However, the present findings show that the strongest explanatory factors are the economic ones and individual skills, while political factors appear to have a secondary impact. It might be suggested that this rapport is typical for transition periods when individual' sense of security is altered and when material values and personal resources are more valued as the basis from which one may begin to re-define one's social status. Thus, it can be assumed that in time political factors will gain importance in defining individuals' inputs towards the political system.

ANNEX 1.

Conventional political participation is measured with a battery of five items. The yes-no answers are given numeric values (0 for no, 1 for yes) and then summed up. The result is a scale ranging from 0 to 5, where 0 means that no other activities besides voting are undertaken by the respondent, and 5 means that the respondent participates in all types of conventional activities. The single item questions are:

1. Have you ever telephoned or sent a letter to a newspaper, radio station or television station?
2. Have you ever prepared or distributed materials for a party or a candidate during an electoral campaign?
3. Have you ever gone to see, telephoned or written to a person of influence within the community/your locality?
4. During the last 12 months, have you had any contact with a Member of Parliament?
5. During the election campaign, did you ever try to show people why they should vote for one of the parties or candidates?

Political efficacy is measured with a battery of three questions. Respondents were asked to place their answers on a five-point scale and for each of them, the mean was calculated. The new values were re-coded to obtain a five-point scale, where 1 means that individuals feel efficacious and 5 means that they do not. The original items were:

1. To what extent do you agree with the statement that political parties in Romania care about what people think?
2. To what extent do you agree with the statement that the members of the Parliament know what common people think?
3. Do you think that voting is important in order to bring about changes?

The two first questions may be considered as tapping the external political efficacy dimension, while the last one is a measure for internal political efficacy. The index for external political efficacy is constructed similarly to the index of political efficacy.

Individuals' **democratic orientations** were measured by their responses to a question which ask respondents to rank themselves on a five-point scale in function of their attitudes about the necessity of political parties for the functioning of the political system. 1 means that 'parties are necessary' and 5 means that 'parties are not necessary'.

Winner/loser status refer to the respondents' position after the results of the 1996 elections. 'Winner' means that they voted for the winning candidate, while 'loser' means that they voted either for a candidate who lost. As the vote in presidential elections is more strongly correlated with variables like governmental activities or satisfaction with democracy than vote in parliamentary elections (Chamber of Deputies), the former was used as a criterion for determining the winner/loser status. Winner/loser status is a dichotomous variable which takes the value 1 for winner and 0 for loser.

Resources refer to those variables used to characterize the socio-economic status of the respondent. First, we use age and gender to define the biological status; second, education and income are resources of acquired status; third, in order to offer a more detailed explanation, we use employment status (employed/ not employed) and Kitschelt's (1990) classification of social groups with their different capabilities to participate in the market economy and their social position.

Using these two main dimensions, Kitschelt arranged socio-professional groups in a bi-dimensional space. For example, pensioners and other persons with fixed income are considered a group with low level of abilities to participate in the market economy and low position in the occupational structure. (for details see the figure in Annex 2) On the opposite side the group with the highest levels on both dimensions, in other words the most adaptable one, is formed by free professionals, entrepreneurs, tradesmen, small businessmen, medical doctors. In the present analysis, each respondent's profession was placed in one of the Kitschelt's groups, and discussed in function of the two dimensions.

Political cynicism is an index composed from three questions. The answers for each of them are measured on a five-point scale, where 1 means complete agreement and 5 means complete disagreement. In order to obtain a single measure for the level of political cynicism, we summed up the answers of each individual and then divided them by 3. We re-codified the scale obtained and produced a final five-point scale for political cynicism, where 1 indicates the lowest and 5 the highest level of cynicism.

The original three items were:

1. Do you think that elections are conducted fairly?
2. Do you think that it matters who is in power?
3. When asked about their opinion, do you believe that people in Romania usually say what they think about politics?

In order to determine respondent's **level of satisfaction with governmental policies**, each individual was asked to give a place him- or herself on a five-point scale, where 1 meant the highest and 5 the lowest satisfaction with respect to the way in which the state addressed the following issues: prices, unemployment, ethnic relations, corruption and individual freedoms. For each respondent the mean was calculated, and then re-coded in order to obtain a five-point scale (of satisfaction).

In order to measure the **ability of individuals to use properly basic ideological concepts** like left and right, they were asked to place on a ten-point scale the most important seven Romanian parties (the list was given). On this scale 0 meant extreme left and 10 meant extreme right. Out of these answers, a mean placement was calculated for each party. Subsequently, individuals' answers were given new values, namely 1 if the answer was close to the mean for the party and 0 if it fell far away. Finally, one respondent's answers (concerning the whole list of parties) were summed up. Thus, the final scores ranged from 0 to 7, where 0 meant that the respondent was unable to place correctly none of the parties, while 7 meant that all parties in the list were placed correctly on a left/right axis.

Cognitive political involvement was measured with a battery of three questions. Each of them was measured on a four-point scale, where 1 meant deep involvement and 4 no involvement at all. The mean was calculated for each respondent and re-coded in order to obtain a four-point scale. The initial three items were:

1. In general, how much are you interested in politics?
2. How often do you discuss about politics with your family, friends or colleagues?
3. How often is your opinion concerning politics is requested by your friend or relatives?

REFERENCES

Articles

- Anderson, Christopher and Christine Guillory. "Political Institutions and Satisfaction with Democracy: A Cross-National Analysis of Consensus and Majoritarian Systems" in *American Political Science Review*, 1997.
- Citrin, Jack et al. "Personal and political Sources of Political Alienation" in *British Journal of Political Science* 4, September 1974.
- Clark, Harold and Alan Acock. "National Elections and Political Attitudes: The Case of Political Efficacy" in *British Journal of Political Science* 19, 1989.
- Craig et al. "Political Efficacy and Trust: A Report on the NES pilot study items" in *Political Behavior* 12, 1990.
- Easton, David. "A Re-assessment of the Concept of Political Support" in *British journal of Political Science* 5, 1975.
- Erber, Ralph and Richard R. Lau. "Political Cynicism Revisited: An Information-Processing Reconciliation of Policy-Based and Incumbency-Based Interpretations of Changes in Trust in Government" in *American Journal of Political Science* 34, 1990.
- Evans, Geoffrey and Stephen Whitefield. "The Politics and Economics of Democratic Commitment: Support for Democracy in Transition Societies" in *British Journal of Political Science* 25, 1995.
- Finkel, Steven E. "Reciprocal Effects of Participation and Political Efficacy: A Panel Analysis" in *American Journal of Political Science* 29, 1985.
- Hayes, Bernadette and Clives S. Bean. "Political Efficacy: A Comparative Study of the United States, West Germany, Great Britain and Australia" in *European Journal of Political Research* 23, 1993.
- Kitschelt, Herbert. "The Formation of Party Systems in East Central Europe" Working Papers on Transition from State Socialism. Mario Einaudi Center For International Studies, Cornell University, 1991.
- Linz, Juan. *Crisis, Breakdown and Re-equilibration*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1978.
- Linz, Juan J. "Transitions to Democracy" in *The Washington Quarterly*, Summer 1990.
- Lowenberg, Gerhard. "The Influence of Parliamentary Behavior on Regime Stability" in *Comparative Politics* 3, January 1971.
- Miller, Arthur. "Political Issues and Trust in Government: 1964-1970" in *American Political Science Review* 68, 1974.
- Mishler, William and Richard Rose. "Trajectories of Fear and Hope. Support for Democracy in Post-Communist Europe" in *Comparative Political Studies* 28, No. 4, January 1996.
- Muller, Edward and Thomas Jukam. "On the Meaning of Political Support" in *American Political Science Review* 71, 1977.
- Offe, Claus. "Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition In East Central Europe" *Social Research* 58, Winter 1991.
- Toka, Gabor. "Who Is Satisfied with Democracy?" in Andras Bozoki, ed. *Democratic Legitimacy in Post-Communist Societies*. Budapest: T-Twins Publishing House, 1994.

Books

- Almond, Gabriel and Sidney Verba. *The Civic Culture*. Princeton: Princeton University Press, 1963
- Apter, David ed. *Ideology and Discontent*. New York: Free Press, 1964
- Barnes, Samuel and al. *Political action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills, California: Sage Publications, 1979
- Campbell, A., P. Converse et al. *The American Voter*. New York: John Wiley and Sons, 1960
- Cohen, Jean and Andrew Arato. *Civil Society and Political Theory*. Cambridge: MIT Press, 1992
- Dalton, Russel. *Citizen Politics. Public Opinion in Western Democracies*. New Jersey: Chatham House Publishers, 1996
- Gurr, Ted Robert. *Politimetrics. An Introduction to Quantitative Macropolitics*. New Jersey: Prentice Hall, Inc, 1972
- Healey, Joseph F. *Statistics: A Tool for Social Research*. Wadsworth Publishing Company, 1996
- Inglehart, Ronald. *Culture Shift in Advanced Industrial Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Johnoson, Janet Buttolph and Richard A. Joslyn. *Political Science Research Methods*. New Delhi: Prentice-Hall of India, Private Limited, 1989.
- Marsh, A. *Protest and Political Consciousness*. Beverly Hills, CA: Sage, 1977.
- Mungiu, Alina. *Romanii dupa 89. Istoria unei neintelegeri*. Bucuresti: Humanitas, 1995.
- O'Donnell, Guillermo, Philippe C. Schmitter and Laurence Whitehead. *Transitions from authoritarian rule. Comparative perspectives*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1986.
- . *Transitions from authoritarian rule. Tentative conclusions about uncertain democracies*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1986.
- Prezeworski, Adam. *Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Verba, Sidney, N.H. Nie and J. On-Kim. *Participation and Political Equality: A Seven Nation Comparison*. New York: Cambridge University Press, 1978.

ARANJAMENTE INSTITUȚIONALE: REINVENTAREA PARTICIPĂRII. PROBLEMA REFORMEI LOCULUI DE MUNCĂ

COSMIN MARIAN

ABSTRACT. Institutional Design: Reinventing Participation. Policy of Work Place Reform. The recent emergence of a civic renewal movement as well as the heightened scholars' interest in questions of social capital and community problem solving needs to be understood in social context. As part of a broader effort to renew the foundations of democracy, social theorists have focused increasing attention on civil society, social capital and deliberative democracy. In this essay, I examine some of these issues in the context of participatory democratic innovation as a process of social learning and capacity building in the 1990s in Romania. In particular, I will focus on the problem of changing the working place conditions and the impact of this change on the peoples' cooperative behaviour.

Introducere

Cei care studiază problemele democrației moderne sunt astăzi de acord asupra faptului ca este nevoie de noi inițiative civice care să ducă la refacerea încrederii oamenilor în instituții și în propriile capacități civice. Astăzi "este clar că aceste inițiative trebuie să implice cetățenii obișnuiți în moduri pe care anterior nu am fost capabili să le abordăm" (Thomson, Berry, Portney, 1994). În același timp este nevoie de noi abordări ale fenomenelor participative, în primul rând o analiză mai amănunțită a conceptului de participare civică și a conceptelor cu care acesta este asociat - capital social, încredere, etc - și a situațiilor în care se poate vorbi de participare civică: organizarea locului de muncă sau rețele electronice de comunicații care fac posibil schimbul de informații între indivizi (Putnam, 1995).

Lucrarea de față se referă doar la un aspect particular al acestei problematice, și anume, transformările procesului muncii și efectele acestora asupra unor comportamente individuale: interesul față de problemele care apar la locul de muncă, cooperarea și comunicarea cu colegii de muncă. Aceste transformări sunt diverse și au un mare impact în structurarea vieții celor implicați (muncitori și patroni deopotrivă), iar punerea lor în practică înseamnă adeseori a "merge" împotriva practicilor formate de-a lungul unei lungi perioade în care procesele economice au fost coordonate centralizat.

Procesul de privatizare inițiat în România în 1990 a făcut posibilă apariția unor noi modalități de implicare a indivizilor cu efecte asupra comportamentelor lor civice. Procesul de privatizare a dus la bulversarea vechilor tipare ale relației muncitor - patron. Astfel, în unele cazuri muncitorii s-au văzut puși în situația de a deține părți din capitalul unei societăți economice și chiar de a participa la procesul de luare a deciziilor, la rândul lor, managerii, s-au văzut obligați să-și structureze deciziile ținând cont și de opiniile celor care lucrează. Restructurarea industrială și schimbările tehnologice începute în 1990 au dus la o contestare a formelor rigide și lineare de organizare a muncii. Elementele unei noi abordări a formei de desfășurare a muncii îmbracă o mare varietate de forme: colaborarea dintre muncitori și patron la luarea deciziilor, împărțirea voluntară a unei munci între două sau mai multe persoane, reducerea/suplimentarea voluntară a orelor de muncă și ajustarea periodică a acestui echilibru în interiorul unui grup de indivizi, schimbarea voluntară a programului de muncă între muncitori astfel încât un individ poate dispune de mai mult timp liber în timpul unei zile, săptămâni sau luni, etc.

Cooperarea și comunicarea pot constitui un important predictor al modalităților de identificare a problemelor și de punere în practică a soluțiilor găsite (vezi Putnam, 1993, Fukuyama 1995, Swank 1996). Cooperarea, coordonarea și comunicarea reduc costul tranzacțiilor și reduc intensitatea conflictelor. Posibilitatea dată indivizilor de a alege modul de desfășurare al unei activități este de așteptat ca în unele situații să consolideze încrederea acestora în propriile capacități de a rezolva problemele apărute.

Pe de altă parte trebuie ținut cont de faptul că cei care își desfășoară activitatea în firme private se confruntă și cu o serie de piedici în ceea ce privește cooperarea între ei. Astfel, în firmele private dispar sindicatele care au un rol important în asigurarea cooperării între indivizi, în coordonarea acțiunilor acestora și în reprezentarea intereselor. Oamenilor li se cere o performanță mai ridicată și în consecință lucrează mai mult, iar timpul pe care îl au la dispoziție pentru a discuta diferite probleme este mai restrâns.

Tranziția de la o economie controlată de stat la o economie de piață, constituie mediul prielnic de studiu al cauzelor și efectelor transformării locului de muncă, dar și asupra modului în care aceasta transformare afectează comportamentul celor implicați. Ca și țară care experimentează schimbări rapide ale multor tipuri de instituții, România prezintă anumite avantaje în studierea modului de transformare a vechilor practici și instituții și în studierea influențelor pe care aranjamentele instituționale le au asupra comportamentelor individuale.

Implicarea individulă în problemele care apar la locul de muncă poate constitui o premisă importantă a unei implicări individuale mai largi - participarea politică.

Un nou potential ?

În 1958 Edward Banfield a publicat "The Moral Basis of a Backward Society", un studiu care pune în evidență subdezvoltarea unui sat din sudul Italiei a cărui sărăcie și înapoiere era explicată în mare parte prin inabilitatea locuitorilor de a acționa împreună pentru binele lor comun. Banfield a numit etosul prevalent în acest sat "familism amoral": tendința de a maximiza avantajele pe termen scurt ale familiei nucleare, pornind de la asumția că toți ceilalți vor face la fel.

În 1993 Robert Putnam readuce în atenție rolul jucat de factorii culturali în determinarea performanțelor instituționale. Pe baza unui argument teoretic bine elaborat și sprijinindu-se pe date cu privire la activitatea guvernelor regionale din cele douăzeci de regiuni ale Italiei, date culese de-a lungul mai multor ani, Putnam arăta că acele comunități în care există un stoc mare de capital social - definit ca încredere, cooperare, norme informale - au guverne a căror performanță este mai mare decât comunitățile în care acest stoc este scăzut. Cu alte cuvinte, pentru Putnam, eficiența unui regim democratic depinde în mod critic de mediul social în care acesta există.

Teoria "exogena" a performanței democratice, denumită și "republicanism civic" afirmă că "virtutea civică" a cetățenilor structurează performanța potențială a guvernelor. Pentru Putnam, virtutea civică este un ansamblu de caracteristici care contribuie la buna desfășurare a vieții într-o comunitate. Un cetățean care are un stoc ridicat al virtuții civice este interesat în afacerile publice, este legat de comunitatea în care trăiește prin participarea în diferite asociații civice, este o persoană care prin participarea în astfel de activități învață să fie tolerant și încrezător în cei care au opinii diferite de ale sale.

Ce impact are capitalul social asupra performanței guvernului? Care sunt mecanismele prin care acest impact este transmis? Putnam sugerează două canale prin care efectele capitalului social se manifestă. În prima situație, întrucât cetățenii care au "virtute civică" sunt angajați în activitatea comunităților lor, au o mare eficiență în a acționa pentru a obține o guvernare bună.

Pe de altă parte, criticii acestei abordări au considerat că studiul lui Putnam sugerează mai degrabă faptul că factorii culturali, cu rădăcini adânci în viața unei comunități, pot limita performanța guvernelor indiferent de aranjamentele instituționale pe care aceste guverne le adoptă.

Durabilitatea valorilor culturii politice - una dintre asumțiile principale ale studiului lui Putnam - este contestată de Robert W Jackman și Ross A. Miller (1996) care consideră că diferitele componente ale culturii politice - satisfacția politică, încrederea interpersonală, sprijinul pentru ordinea politică existentă, etc - sunt influențate în mod semnificativ de factori care acționează pentru scurte perioade de timp, cum ar fi șomajul și creșterea economică. Mai mult, cei doi afirmă că nu există nici un indice care să sugereze existența unor valori culturale de masă și nici un element evident care să sugereze o influență sistematică a factorilor culturali asupra performanțelor politice și economice: în cazul Italiei, corelațiile strânse care există între factorii culturali și performanța instituțională nu reflectă o relație cauzală ci mai degrabă sunt rezultatul unei analize desfășurate în ceea ce s-ar putea numi “condiții particulare”, rezultatele fiind cu totul altele atunci când variabilele folosite de Putnam sunt analizate fiecare separat.

Transformarea procesului muncii

Ideea acordării unei importanțe mai mari relațiilor existente între indivizi la locul de muncă și a efectului pe care aceste relații le au asupra procesului muncii și asupra comportamentului individual nu este nouă. Astfel la “Conferința internațională cu privire la participarea muncitorilor la luarea deciziilor” (International Conference on Workers' Participation in Management) desfășurată la Viena în 1958 a fost adusă în discuție problema reorganizării procesului muncii pornind de la o bază democratică, centrată pe colaborare cum era deja cazul “codeterminării” în Germania sau cazul “auto-managementului” iugoslav. Reorganizarea astfel concepută era considerată posibilă datorită progresului tehnologic (Trist and Bamforth, 1951) și dezirabilă mai ales în mediile organizaționale turbulente (Williams, 1982).

În anii '70 și '80, studii cu privire la modul de luare a deciziilor de grup au pus în evidență faptul că procesul democratic la acest nivel este superior în ceea ce privește o mare varietate de aspecte ale activității grupului, grupurile având o mare capacitatea de a își autoregla propria activitate.(Williams 1982, Trist 1983, Emery and Thorsrud 1976).

Mai recent (Putnam 1993), capitalul social și rețelele sociale dense sunt văzute ca un ingredient important al acestui proces. Capitalul social și rețelele sociale adesea bazate pe relațiile de familie sau pe relații etnice , cum este cazul comunităților de emigranți asiatici din America, consolidează încrederea interpersonală și accelerează procesul de transmitere a informațiilor și al inovațiilor.

Capitalul social este de asemenea important în transformările din mult mai puțin exoticele economii occidentale. Studiile efectuate asupra unor districte industriale considerate foarte eficiente au pus în evidență existența unor legături de colaborare între muncitori și micii antreprenori. "Asemenea concentrări de capital social, departe de a fi anacronisme paleo-industriale, alimentează industriile ultra-moderne de la high tech-urile din Silicon Valley până la industria modei Benetton." (Putnam, 1993a).

Secretul eficienței, considera Putnam (1993) este o "calitate" pe care Machiavelli a denumit-o "virtu civile" (virtute civilă) - o tendință înăscută de forma asociații la nivel micro care crează terenul fertil pentru dezvoltarea economică și politică, chiar dacă aceste asociații nu au ele însele un caracter economic sau politic.

Virtutea civică în același timp exprimă și determină încrederea și cooperarea între indivizi, iar aceste două calități (încredere și cooperare) - pe care Putnam le denumește "capital social" - fac ca și alte componente ale sistemului economic sau politic să funcționeze bine.

Noi abordări ale participării.

În cele ce urmează voi prezenta concluziile la care s-a ajuns plecând de la date¹ înregistrate în orașul Cluj-Napoca o serie de aspecte cu privire la implicarea oamenilor în problemele cu care se confruntă la locul de muncă și mă voi referi în special la cine sunt cei care se implică în aceste probleme, cum comunică cei implicați între ei, care sunt caracteristicile celor care se implică, care este consecința implicării asupra indivizilor. Voi încerca de asemenea să surprind implicarea indivizilor care lucrează în firme de stat și private în diferite modalități de participare politică.

Nu toată lumea se implică în problemele care apar la locul de muncă, nu toți discută aceste probleme cu colegii de muncă. Participarea necesită resurse și timp. Noile forme de cooperare la locul de muncă necesită cheltuieli mari de timp și energie din partea indivizilor. Chiar și în sistemele caracterizate de un nivel ridicat de participare majoritatea decide să nu se

¹ Datele analizate provin de la 950 de interviuri realizate în perioada 11-18 decembrie 1998 de LABORATORUL DE ANALIZA POLITICA al *Facultății de Științe Politice și Administrație Publică* din Universitatea "Babes-Bolyai". Cercetarea a avut loc pe un eșantion reprezentativ pentru populația adultă neinstituționalizată a orașului Cluj-Napoca. Eșantionul este aleator; interviurile au fost realizate la domiciliul subiecților. Marja de eroare este $\pm 3,2\%$ (pentru $p = 0,95$).

Studiul a fost finanțat din resursele proprii ale *Laboratorului de analiză politică factuală* și de către *International Research and Exchanges Board* (IREX), din Statele Unite.

implice (Thomson, Berry, Portney, 1994). Nu toți indivizii sunt dispuși să se implice, iar cei care se implică o vor face în grade diferite.

Datele analizate ne arată că 43.5% dintre respondenți cer des părerea altor colegi cu privire la problemele care apar la locul de muncă, iar 31.2% fac doar uneori același lucru. În același timp 57.3% dintre cei intervievați afirmă că sunt întrebați des, iar 25.7% doar uneori, de către alți colegi în legătură cu opiniile lor referitoare la problemele care apar la locul de muncă. Cei care își desfășoară activitatea în firme de stat sunt mai implicați în problemele legate de locul de muncă, 63.4% dintre aceștia cer des părerea colegilor de muncă cu privire la aceste probleme în comparație cu doar 16% dintre cei care lucrează într-o firmă privată de la înființare și 16.9% dintre cei care lucrează într-o firmă privată în urma privatizării.

În toate formele de participare politică analizate - contactarea unui post de radio sau de televiziune sau a unui ziar, semnarea unui apel sau petiții, participarea la un protest legal, marș sau demonstrație, participarea la pregătirea și distribuirea materialelor în campania electorală unui candidat sau a unui partid, contactarea unui consilier local sau parlamentar - cei care lucrează într-o instituție de stat sunt mai activi decât cei care lucrează în întreprinderi private de la înființare și cei care lucrează într-o firmă privată, în urma privatizării. Astfel, 54.5% dintre primii au telefonat unui ziar, post de radio sau de televiziune, în comparație cu 27.3% dintre cei care lucrează într-o firmă privată de la înființare sau 14.3% dintre cei care lucrează într-o firmă privată, în urma privatizării. În același timp, 55.4% dintre cei care lucrează într-o instituție de stat au participat la campania electorală a unui candidat sau partid, doar 28.6% dintre cei care lucrează într-o firmă privată de la înființare au făcut același lucru și doar 16.1% dintre cei care lucrează într-o firmă privată, în urma privatizării. Excepție face contactarea unui oficial (consilier local sau parlamentar) unde cei care lucrează în firme private în urma privatizării sunt mai activi (18.6%) decât cei care lucrează în firme private de la înființare (15.1%)

Rezultatele obținute sunt opuse celor așteptate: cei care lucrează în instituții de stat fiind mult mai activi politic și în același timp având contacte mult mai bune cu colegii de muncă (în sensul discutării problemelor care apar la locul de muncă).

Trebuie observat însă că discutarea problemelor care apar la locul de muncă este poate forma cea mai puțin intensă și în același timp cea mai la îndemână de colaborare între indivizii care își desfășoară activitatea în aceeași instituție. Costurile acestei "colaborări" fiind reduse. Dezbaterile care se desfășoară spontan sau nu la locul de muncă nu duc în mod automat la inițierea unei cooperări între indivizi, sau la adâncirea cooperării existente.

Majoritatea poate utiliza aceste discuții pentru a “trece peste” părerile altora. Pe de altă parte discuțiile permit punerea în evidență a acordurilor sau dezacordurilor existente în legătură cu problemele care apar. Se crează astfel premisa unei dezbateri deschise între cei implicați și a unei cooperări ulterioare, dar trebuie ținut seama de faptul că dezbaterile nu sunt de ajuns.

Informația trebuie să circule liber în interiorul unei comunități.

Un individ activ, implicat depinde de informația la care are acces. Pentru a coopera cu ceilalți este nevoie de informații referitoare la ce cred ceilalți despre problemele comune. Participarea la dezbaterile care au loc în interiorul unei instituții dau posibilitate celor implicați să cunoască problemele comune.

În firmele private circulația informație se desfășoară preponderent într-un singur sens iar cei participativi preferă să nu participe deoarece nu pot să influențeze deciziile care se iau acolo. În instituțiile de stat cei care au oameni în subordine se interesează mai des de problemele celor din subordine decât cei care au oameni în subordine în instituțiile private. Astfel 62.4% dintre cei care au oameni în subordine în firmele de stat cer des părerea altor colegi despre diferitele probleme care apar la locul de muncă, în firmele private de la înființare 55.4% fac același lucru, iar în firmele private în urma privatizării 35.1%. Cu alte cuvinte în firmele private cei care dețin funcții de conducere se interesează mai puțin de problemele celor din subordine, decât cei din firmele de stat.

Acest lucru este demonstrat și de faptul că în instituțiile de stat dintre cei care sunt întrebați des cu privire la propria opinie referitoare la problemele care apar la locul de muncă 40% cer la rândul lor această părere la cei din jur și în același timp au oameni în subordine. În întreprinderile private de la înființare și în cele private în urma privatizării, doar 2,9% respectiv 3.8% dintre cei care sunt întrebați cu privire la propria opinie referitoare la problemele care apar la locul de muncă întrebă la rândul lor pe ceilalți despre aceleași probleme și au oameni în subordine la locul de muncă.

Pe de altă parte se poate ca în întreprinderile private oamenii să ceară mai puțin opinia liderilor formali (cei care au în subordine oameni) și să discute problemele care le au între ei. În timp ce în instituțiile de stat cei care au oameni în subordine joacă un rol mai important, fiind mai des implicați în dezbaterile care se referă la problemele locului de muncă.

Cine participa?

Dacă cei care aleg să se implice nu reprezintă majoritatea unei populații atunci este important să știm cât de bine reprezintă aceștia caracteristicile majorității. Studiile de până acum au pus în evidență faptul că

cei cu un nivel de educație ridicat și cei cu un venit mai mare este mult mai probabil să se implice în diferite activități decât cei care au un nivel de educație mai scăzut sau un venit mai mic.

Rezultatele pe care le-am obținut în cazul implicării la locul de muncă sunt într-o anumită măsură diferite de cele afirmate mai sus. Cei mai activi sunt cei care au un venit aproximativ egal cu venitul mediu înregistrat în economia românească. Implicarea scade pe măsura creșterii sau scăderii venitului, cei cu venituri ridicate fiind însă mai activi decât cei cu venituri mici. În cazul educației, relația este cea așteptată, cei cu un nivel de educație ridicat fiind mult mai implicați în dialogurile care se referă la problemele ce apar la locul de muncă decât cei cu un nivel de educație mai scăzut.

Implicarea oamenilor la locul de muncă se diferențiază în funcție de poziția pe care o ocupă. Muncitorii calificați și specialiștii, sau cadrele cu studii superioare, au contacte mai dese decât celelalte categorii de angajați ai unei firme; astfel dintre cei care le sunt des cerute părerile cu privire la problemele care apar la locul de muncă 29% sunt muncitorii calificați, iar 35,7% sunt cadre cu studii superioare. În același timp funcționarii, tehnicienii și patronii (managerii) reprezintă doar 7%, 7,8% și respectiv 6,1% dintre cei cărora li se cere părerea des. Muncitorii calificați și specialiștii sunt cei care cer cel mai des părerea celorlalți cu privire la problemele locului de muncă. Astfel, în funcție de ocupație, dintre cei care cer des părerea 24,7% sunt muncitorii calificați și 41,3% o sunt specialiștii. Funcționarii, tehnicienii și patronii (managerii) reprezintă 8,4%, 6,1% și respectiv 4,5% dintre cei care cer părerea altora.

Cu alte cuvinte, cu cât o persoană este mai puțin implicată în procesul de producție (funcționari, patroni, etc) cu atât este mai puțin implicată în colaborarea cu colegii de muncă, implicare măsurată prin frecvența cu care discută probleme ale spațiului muncii cu colegii. Categoriile profesionale implicate direct în procesul muncii (muncitorii calificați, specialiștii) sunt mai implicate și în colaborarea și coordonarea activităților la locul de muncă.

Nu există diferențe între implicarea muncitorilor la locul de muncă în întreprinderile de stat și în cele private, în urma privatizării. Astfel 32% dintre muncitori din firmele de stat cer des părerea altora cu privire la problemele locului de muncă, iar 30,3% dintre muncitorii care își desfășoară activitatea în firme private, în urma privatizării fac același lucru. În firmele private de la înființare doar 23,4% dintre muncitori cer des părerea colegilor. În cazul funcționarilor, aceștia sunt mai activi în firmele de stat - 68% dintre ei cer des părerea colegilor de muncă, și mai puțin activi în firmele private de la înființare și în cele private în urma privatizării, unde 35% respectiv 15,4% dintre ei cer des părerea altor colegi.

Ocupația se constituie într-un predictor important al participării în anumite activități politice. Specialiștii și cadrele cu pregătire superioară sunt mult mai active decât muncitorii sau funcționarii în ceea ce privește semnarea unui apel sau petiție, participarea la un protest legal, marș sau demonstrație, participarea la campaniile electorale și contactarea unui oficial. Diferența între muncitori și cadrele cu pregătire superioară dispare doar în cazul contactării unui ziar, post de radio sau de televiziune (vezi tabelul 1). Cadrele cu pregătire superioară reprezintă 27.5% dintre cei care semnează un apel sau o petiție, 24.9% dintre cei care participă la mașuri și demonstrații, 20.7% dintre cei care participă la campaniile electorale și 21.5% dintre cei care contactează un oficial pentru a-și rezolva o problemă.

Așa cum rezultă din cele analizate până acum, muncitorii și cadrele cu pregătire superioară, spre deosebire de funcționari și alte categorii ocupaționale, sunt mult mai activi la locul de muncă în discutarea cu ceilalți a problemelor care apar. În același timp cadrele cu studii superioare sunt mai active decât muncitorii și funcționarii în activități de natură politică, diferența dintre specialiști și muncitori dispărând doar în cazul contactării mass-media.

Experiența joacă un rol important în colaborarea indivizilor la locul de muncă: cei cărora li se cere des părerea în legatură cu problemele locului de muncă au o vechime la locul de muncă în medie cu 2 ani mai mare decât cei cărora li se cere opinia uneori și cu 4 ani decât cei cărora li se cere opinia mai rar sau uneori. În același timp, cei care cer des sau uneori părerea altora au o vechime la locul de muncă în medie cu 2 ani mai mare decât cei care cer părerea colegilor mai rar sau deloc.

Tabel 1.

Relația între ocupație și diferite forme de participare în activități politice.

Forma de participare	Ocupație		
	Muncitor	Funcționar	Specialist
Contactarea mass-media	11.1%	3.7%	12.3%
Semnarea unui apel, petiție	13.2%	2.5%	27.5%
Participarea la marș, miting	14.6%	2.3%	24.9%
Participarea la campanie electorală	12.6%	1.8%	20.7%
Contactarea unui oficial	10.1%	4.7%	21.5%

Implicarea la locul de muncă este asociată cu o serie de diferențe în comportamentul individual. Participarea dă posibilitate oamenilor să înțeleagă mai bine mediul în care trăiesc și își desfășoară activitatea și să conștientizeze așteptările pe care alții le au din partea lor.

Datele analizate au pus în evidență faptul că 73.2% dintre cei care cer des sau uneori părerea altor colegi despre problemele care apar la locul de muncă consideră că ar fi probabil să li se mărească salariul în situația în care ar munci mai mult. În aceeași situație 73.3% consideră că ar fi probabil să fie avansați, iar 77% consideră că ar fi probabil să fie mai bine apreciați de către colegi. În opoziție, cei care manifesta lipsă de interes față de comunicarea cu colegii muncă au o percepție diferită a consecințelor unui interes mai redus față de muncă, astfel: dintre cei care cer rar părerea colegilor, 30.9% consideră că dacă ar lucra mai mult ar fi probabil să li se mărească salariu, 21% consideră că ar fi probabil să fie avansați, 39.9% consideră că vor fi mai apreciați de colegi. Cu alte cuvinte participarea îi face pe oameni conștienți de avantajele și dezavantajele care decurg din diferențele comportamente pe care le adoptă și de răspunsul celor din jur la aceste comportamente.

Schimbarea locului de muncă se constituie într-un proces de resocializare complex. În încercarea de a pune în evidență acest proces am luat în considerare relația dintre implicarea oamenilor în dialogurile referitoare la problemele locului de muncă și schimbarea locului de muncă de către indivizi. Dintre cei care cer des părerea colegilor cu privire la problemele locului de muncă 69.5% au lucrat anterior într-o firmă de stat dar și acum lucrează într-o firmă de stat, 16.6% au lucrat într-o firmă de stat, dar acum lucrează într-o firmă privată de la înființare, iar 11.4% au lucrat într-o de stat și acum lucrează într-o firmă privată, în urma privatizării.

Concluzii

Studiul aranjamentelor instituționale care pot genera noi forme de participare civică este încă la începuturile sale.

Aranjamentele instituționale nu duc la schimbări bruște ale comportamentelor individuale. Așa cum s-a văzut în cele analizate, datele au fost culese la câțiva ani de la debutul procesului de privatizare în masă, iar comportamentele indivizilor afectați de acest proces nu s-a schimbat în sensul așteptat, mai mult cei care lucrează în firme private în multe situații nu au o capacitate mai mare de a comunica sau de a coopera între ei decât cei care lucrează în firme de stat.

Dacă vedem problema aranjamentelor instituționale - procesul de privatizare a fost un asemenea aranjament - din perspectiva oportunităților legale data oamenilor de a participa și de a se implica în rezolvarea diferitelor

probleme cu care se confruntă în viața de zi cu zi paharul este pe jumătate plin. Pe de altă parte, din perspectiva implicațiilor practice, a modului în care este încurajată participarea și cooperarea între indivizi și a capacității indivizilor de a își schimba comportamentele potrivit necesităților noilor instituții paharul este pe jumătate gol. Care dintre aceste perspective o alegem este o problemă de analiză teoretică.

Există încă o serie mare de întrebări la care urmează să se răspundă atunci când se pune problema aranjamentelor instituționale și în primul rând întrebarea care are importanță din este dacă oamenii cooperează între ei pentru rezolvarea problemelor comune din “spirit civic” sau sunt determinați să acționeze de interese personale egoiste - întrebare la care trebuie să se răspundă de la caz la caz.

BIBLIOGRAFIE

1. Duane Swank, “Culture, Institutions, and Economic Growth: Theory, Recent Evidence and the Role of Communitarian Politics”, *American Journal of Political Science* 40 (August): 660-79.
2. Eric Trist and Ken Bamforth, “Some Social and Psychological Consequences of the Longwall Method of Coal Getting”, *Human Relations* 4 (1951).
3. Eric Trist et al., *Organizational Choice: the Loss, Rediscovery and Transformation of a Work Tradition* (London: Tavistock, 1963).
4. Francis Fukuyama, *Trust: Social Virtues and the Creation of Prosperity*, (New York: Free Press, 1995).
5. Fred Emery and Einar Thorsrud, *Democracy at Work* (Leiden, Martinus Nijhoff, 1976).
6. Fred Emery, *The Emergence of a New Paradigm of Work* (Canberra: Centre for Continuing Education, Australian National University, 1978).
7. Jeffrey Berry, and Kent Portney. 1995. *Kernels of Democracy*, Civic Practices Network: (World Wide Web).
8. Robert D. Putnam, "Bowling Alone: America's Declining Social Capital", *Journal of Democracy* (January 1995).
9. Robert D. Putnam, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, (Princeton: Princeton University Press, 1993)
10. Robert D. Putnam, *The Prosperous Community: Social Capital and Public Life*, (American Prospect 13, 1993a)
11. Robert Jackman and Ross Miller, “A Renaissance of Political Culture?”, *American Journal of Political Science* 40, (August): 697-716.
12. Trevor Williams, *Learning to Manage Our Futures: The Participative Redesign of Societies in Turbulent Transition* (New York: Wiley, 1982).

ATRIBUIREA MANDATELOR PARLAMENTARE PENTRU ORGANIZAȚIILE CETĂȚENILOR APARTINÂND MINORITĂȚILOR NAȚIONALE CARE NU AU OBȚINUT ÎN ALEGERI CEL PUȚIN UN MANDAT DE DEPUTAT SAU DE SENATOR

EMIL BOC

ABSTRACT. Specific Issues of National Minorities Representation in Romanian Parliament. According with the Romanian Constitution, the national minorities which do not obtain a parliamentary mandate in the elections, they may get one if they obtain at least 5 % out of the medium number of votes necessary for the elections a deputy. The article is concerned with legal procedure of the elections and with practical examples from the 1996 and 2000 elections. In the end we summit some proposals of "lege ferenda" in order to improve the elections law.

Ca o consecință a aplicării principiului discriminării pozitive în raport cu minoritățile naționale, Constituția României, în art. 59 alin.2, precizează faptul că "*Organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale, care nu întrunesc în alegeri numărul de voturi pentru a fi reprezentate în Parlament au dreptul la câte un loc deputat, în condițiile legii electorale. Cetățenii unei minorități naționale pot fi reprezentați numai de o singură organizație*". În prelungirea textului constituțional, art. 4 din Legea electorală menționează că "*Organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale, legal constituite, care nu au obținut în alegeri cel puțin un mandat de deputat sau de senator, au dreptul, împreună, potrivit art. 59 alin. 2 din Constituție, la un mandat de deputat, dacă au obținut, pe întreaga țară, un număr de voturi egal cu cel puțin 5 % din numărul mediu de voturi valabil exprimate pe țară pentru alegerea unui deputat*". Aceste organizații ale cetățenilor aparținând minorităților naționale care participă în alegeri sunt echivalente juridic, în ceea ce privește operațiunile electorale, cu partidele politice.

¹ În alegerile parlamentare din noiembrie 2000 numărul mediu de voturi valabil exprimate pe țară pentru alegerea unui deputat a fost de 25.464 iar numărul minim de voturi necesar pentru desemnarea unui deputat al unei minorități naționale care nu a obținut de drept un mandat parlamentar este de 1.273.

Nu pot beneficia de prevederile menționate mai sus acele organizații ale minorităților naționale care au participat în alegeri pe o listă comună cu un partid politic sau pe listă comună cu alte organizații ale minorităților naționale și pe liste exclusiv proprii.

Chiar dacă în alegeri participă mai multe organizații ale aceleiași minorități naționale, cetățenii respectivei minorități naționale - sub rezerva neobținerii de drept a unui mandat - pot fi reprezentați la nivel parlamentar doar de către o singură organizație (art.59 alin.2 din Constituție).

În sensul prevederilor de mai sus, Biroul Electoral Central a respins prin Hotărârea nr. 76 din 4 decembrie 2000 contestația depusă de Uniunea Cehilor din România împotriva Uniunii Democratice a Slovacilor și Cehilor din România, căreia i s-a atribuit un mandat de deputat în baza prevederilor legii electorale. În fapt, la alegerile parlamentare din 26 noiembrie 2000 au participat două organizații legal constituite aparținând minorității cehilor din România: Uniunea Democratică a Slovacilor și Cehilor din România, organizație înființată în februarie 1990, și Uniunea Cehilor din România, înființată în octombrie 2000. În mod legal, Biroul Electoral Central a atribuit mandatul de deputat Uniunii Democratice a Slovacilor și Cehilor din România care a obținut 5.686 de voturi față de numai 1.539 de voturi obținute de Uniunea Cehilor din România.

Prin excepție de la regula generală potrivit căreia o persoană poate candida pentru un mandat parlamentar, fie de deputat fie de senator, doar într-o singură circumscripție electorală, organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale pot opta să depună aceeași listă de candidați pentru Camera Deputaților în mai multe circumscripții electorale².

Atribuirea mandatelor parlamentare pentru organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale care nu obțin de drept un mandat de deputat sau de senator se realizează doar într-o singură etapă, la nivel național, de către Biroul Electoral Central.

Biroul Electoral Central totalizează, pe țară, voturile valabil exprimate pentru listele organizațiilor cetățenilor aparținând minorităților naționale care, deși au participat la alegeri, nu au obținut nici un mandat de deputat sau de senator.

Atribuirea mandatului de deputat, potrivit art. 68 lit. g, se face în favoarea primului candidat de pe lista organizației îndreptățite la un mandat (adică a obținut minim 5 % din numărul mediu de voturi pe țară pentru

² Această prevedere a fost introdusă în legea electorală prin Ordonanța de Urgență a Guvernului României nr. 165 din 10 octombrie 2000 publicată în Monitorul Oficial nr. 514 din 19 octombrie 2000.

alegerea unui deputat) care a întrunit cel mai mare număr de voturi. În cazul în care listele organizației au obținut un număr egal de voturi, desemnarea se face prin tragere la sorți.

Față de aceste prevederi legale invocate se ridică următoarea întrebare: mandatul de deputat va fi acordat primului candidat de pe lista organizației avându-se în vedere circumscripția electorală în care organizația a obținut cele mai multe voturi sau primului candidat de pe lista care a obținut cele mai multe voturi prin însumarea acestora din toate circumscripțiile electorale unde a fost depusă aceeași listă potrivit art. 5 alin. 8 din Legea 68/1992 modificată prin Ordonanța de Urgență nr. 165/2000 ?

Pornind de la această întrebare, în urma alegerilor parlamentare din 26 noiembrie 2000 au existat mai multe contestații cu privire la modalitatea de atribuire a mandatelor parlamentare pentru organizațiile minorităților naționale care nu au obținut de drept un mandat de deputat sau de senator.

Candidata Uniunii Bulgare din Banat - România, Ana Ștefănescu, a contestat atribuirea de către Biroul Electoral Central a mandatului de deputat în favoarea d-lui Petru Mirciov, candidat pe listele aceleiași organizații. În esență, d-na Ana Ștefănescu a susținut că, în condițiile în care a depus aceeași listă de candidați (listă ce cuprindea un singur nume, Ana Ștefănescu) în 10 circumscripții electorale și a obținut pentru listă un număr de 8.513 voturi însumate, i se cuvine dânsului mandatul de deputat și nu d-lui Petru Mirciov care a depus 4 liste diferite ale aceleiași organizații în 15 circumscripții electorale întrunind în total pe liste un număr de 5.682 voturi, cu 2813 mai puține decât listele candidatei Ana Ștefănescu. De menționat faptul că lista d-lui Petru Mirciov a obținut cel mai mare număr de voturi într-o singură circumscripție electorală, respectiv 2.152 de voturi în circumscripția electorală 37 față de 1936 de voturi obținute de către lista d-ei Ana Ștefănescu în circumscripția electorală nr. 11.

De asemenea, candidatul din partea Comunității Italiene din România, dl. Mircea Grosaru a contestat Hotărârea Biroului Electoral Central de atribuire a mandatului de deputat convenit minorității italiene din România doamnei Ileana Stana - Ionescu. În fapt, contestatorul a depus aceeași listă, ce conținea un singur candidat (Mircea Grosaru), în 19 județe și a obținut, în total, un număr de 5.775 de voturi, cu mult mai mult față de cele 2.943 de voturi obținute de candidata Ileana Stana Ionescu în Municipiul București.

În susținerile lor, contestatorii au invocat prevederile art.68 alin.1 lit. g din Legea 68/1992 care menționează faptul că atribuirea mandatului de deputat revine primului candidat de pe lista organizației care a întrunit cel

mai mare număr de voturi. În respingerea contestațiilor, Biroul Electoral Central a invocat următoarele argumente³:

- potrivit art. 4 alin.2 din Legea 68/1992 modificată și completată, organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale care participă la alegeri sunt echivalente juridic, în ce privește operațiunile electorale cu partidele politice;
- la centralizarea voturilor și repartizarea mandatelor se are în vedere, potrivit art. 66 din lege, organizația minorității naționale care a obținut numărul cel mai mare de voturi și respectiv lista organizației îndreptățite cu respectarea ordinei înscrise pe listă, criteriul candidaturii individuale nefiind prevăzut de lege;
- posibilitatea acordată minorităților naționale, prin Ordonanța de Urgență nr 165/2000, de a depune aceeași listă de candidați pentru Camera Deputaților în mai multe circumscripții electorale nu aduce atingere principiului desfășurării mandatelor repartizate pe circumscripții electorale, rațiunea acestei reglementări fiind de a determina, în această situație, organizația minorității etnice cu cel mai mare număr de voturi, iar nu de a se deturna de la principiul reprezentativității teritoriale în alegeri.

În esență, Biroul Electoral Central, prevalându-se de prevederea legală potrivit organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale care participă la alegeri sunt echivalente juridic, în ce privește operațiunile electorale cu partidele politice, a apreciat că la atribuirea mandatelor trebuie avută în vedere lista de candidați a minorității și circumscripția electorală cu numărul cel mai mare de voturi și nu numărul de voturi însumate pe persoanele care au candidat.

Hotărârea Biroului Electoral Central⁴, deși pare a fi acoperită de textul Legii 68/1992 cu modificările ulterioare, este criticabilă din cel puțin următoarele puncte de vedere:

- mandatul parlamentar, potrivit Constituției României, are un caracter reprezentativ. Prin urmare, esența democrației reprezentative și a mandatului parlamentar este **reprezentarea** bazată pe voturile obținute cu ocazia alegerilor. Sub aspectul logicii democratice, cu greu se poate justifica atribuirea unui mandat parlamentar unei liste/persoane care a obținut în alegeri un număr de voturi inferior altei liste/persoane;

³ A se vedea, în special, Hotărârea Biroului Electoral Central nr. 69 din 2.12.2000 și Hotărârea B.E.C.nr.74 din 4.12.2000.

⁴ De menționat faptul ca Hotărârea Biroului Electoral Central a fost adoptată cu 10 voturi pentru și unul împotriva (reprezentanta PNL, Georgeta Ionescu, opinie separată).

- organizațiile cetățenilor minorităților naționale, potrivit art. 4 alin.8 din Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 165/2000, pot opta să depună, prin derogare de la prevederile art. 5 alin.3, 6 și 7 din legea electorală, aceeași listă de candidați pentru Camera Deputaților în mai multe circumscripții electorale. Atribuirea mandatului parlamentar convenit organizației cetățenilor aparținând minorităților naționale se face, potrivit art. 68 alin 1 lit.g din legea electorală, în favoarea primului candidat de pe lista organizației îndreptățite la un mandat de deputat, care a întrunit cel mai mare număr de voturi. Pornind de la prevederile legale menționate, apreciem că numărul de voturi obținut se stabilește prin însumarea voturilor obținute de către lista (inclusiv aceeași listă) depusă în mai multe circumscripții electorale, iar atribuirea mandatului se face în favoarea acestei liste, respectiv primului candidat de pe lista respectivă. În aceste condiții se ridică întrebarea a cărei circumscripții electorale îi va fi acordat mandatul de deputat având în vedere faptul că legea electorală impune repartizarea mandatelor pe circumscripții electorale ? Mandatul parlamentar, în opinia noastră, va fi repartizat acelei circumscripții electorale în care lista minorității naționale îndreptățite la un mandat a obținut cele mai multe voturi. În acest sens, ca propunere de *lege ferenda*, susținem necesitatea instituirii unei norme derogatorii exprese la art. 66 din legea electorală în virtutea căruia mandatele de deputat se acordă pe circumscripții electorale, de către birourile electorale de circumscripție.

Validarea mandatelor parlamentare obținute de către organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale în condițiile menționate mai sus se face de către Camera Deputaților, la propunerea Comisiei de validare a acestei Camere. Invalidarea unui mandat parlamentar se poate face în două situații:

1. se constată că alegerea s-a făcut cu încălcarea legii
2. se constată că alegerea s-a făcut prin fraudă electorală

Invalidarea mandatului ca urmare a încălcării legii poate viza motive ce țin de caracterul legal de constituire al organizațiilor cetățenilor aparținând minorităților naționale, de neîndeplinirea condițiilor de eligibilitate, de atribuirea nelegală a mandatului de deputat precum și din încălcarea oricărui altor prevederi legale.

Cadrul legal de constituire al organizațiilor cetățenilor aparținând unei minorități naționale l-a constituit Legea nr. 21/1924 și, recent, îl constituie Ordonanța Guvernului nr. 26/2000 cu privire la asociații și fundații. Sub aspectul condițiilor de eligibilitate, o persoană ce candidează pe listele organizațiilor cetățenilor aparținând unei minorități naționale trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

- să dețină numai cetățenia română și domiciliul în țară
- să dispună de exercițiul drepturilor electorale⁵
- să dispună de dreptul de a se asocia în partide politice
- să fi împlinit vârsta de cel puțin 23 de ani, până în ziua alegerilor inclusiv.

O problemă ridicată de practica politică a fost aceea de ști dacă o persoană poate candida pe listele organizației unei minorități naționale fără a aparține minorității respective. Constant, Comisia de validare a Camerei Deputaților, invocând prevederile Convenției - Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale ratificată de Parlamentul României prin Legea 33/1995, a apreciat că orice persoană poate sa-și declare apartenența la o minoritate fără nici un obstacol și, prin urmare, declararea apartenenței la o minoritate nu poate avea consecințe asupra reprezentării acelei minorități în Parlament, în condițiile art. 59 alin.2 din Constituție, și nici asupra exercitării dreptului de a fi ales⁶.

⁵ Potrivit Constituției, nu beneficiază de dreptul la vot debilizii și alienații mintal puși sub interdicție precum și persoanele condamnate, prin hotărâre penală definitivă, la pierderea drepturilor electorale. Persoanele condamnate penal, dar fără a - i fi aplicată și pedeapsa complementară a interzicerii drepturilor electorale, este eligibilă pentru un mandat parlamentar, sub rezerva îndeplinirii și a celorlalte cerințe legale.

Sub acest aspect este criticabilă decizia Comisiei de Validare a Camerei Deputaților prin care a validat, în 1996, mandatul de deputat al dlui Radu Mazăre. În fapt, în contestația depusă de domnia Pribeagu Silviu Cristian și Onica Dimitrie se arată că dl. Radu Mazăre a fost condamnat prin sentința penală definitivă nr. 134/1995 la 7 luni închisoare cu executare și la interzicerea exercitării drepturilor electorale. Susținând faptul că dl. Mazăre Radu nu a început executarea pedepsei datorită unor amânări succesive dispuse de Parchetul General și cum interzicerea drepturilor electorale este legată în exclusivitate de perioada de privare de libertate, Comisia de validare a respins contestația motivând prin faptul că în perioada depunerii candidaturilor dl. Radu Mazăre se afla în libertate și nu opera interzicerea drepturilor electorale. În realitate, textul constituțional, art.34alin.2, nu face nici o diferențiere între persoanele condamnate printr-o hotărâre judecătorească la pierderea drepturilor electorale în funcție de începerea sau neînceperea executării pedepsei. Mai mult decât atât, aplicarea pedepsei complementare a interzicerii exercitării drepturilor electorale este legată de pericolul social al faptei săvârșite și nu de existența unor demersuri postcondamnatorii (de exemplu, amânări succesive) cu privire la executarea propriu zisă a pedepsei închisorii.

⁶ În urma alegerilor din 1996 Uniunea Bulgară din Banat a contestat atribuirea unui mandat de deputat dlui Florea Simion, candidatul al Comunității "BRATSVO" a bulgarilor din România, pe motiv că acesta nu este minoritar de naționalitate bulgară. Comisia de validare a Camerei Deputaților, invocând prevederile art.3 din Convenția - Cadru privind protecția minorităților naționale, a respins contestația depusă de Uniunea Bulgară din Banat.

În urma alegerilor parlamentare din noiembrie 2000 au fost înregistrate la Comisia de validare două contestații care au avut drept obiect solicitarea de invalidare a mandatelor de deputat ale unor organizații aparținând minorităților naționale față de care s-a susținut ca ... nu există minoritățile naționale respective.

În prima contestație, Uniunea Ucrainenilor din România a solicitat invalidarea mandatului de deputat atribuit de către Biroul Electoral Central Uniunii Culturale a Rutenilor. În esență, Uniunea Ucrainenilor a susținut faptul că rutenii din România nu reprezintă o minoritate națională aparte de cea ucraineană. Cuvintele rutean și ucrainean au același înțeles, ambele desemnând “o persoană care face parte din populația de bază a Ucrainei sau este originară de acolo”. Termenul de rutean pentru “ucrainean”, se arată în contestație, a fost des folosit în România în perioada antebelică. După cel de-al doilea război mondial el a fost abandonat în folosul celui ucrainean.

În a doua contestație, Ambasada Republicii Macedonia a solicitat invalidarea mandatului de deputat atribuit Asociației Macedonienilor Slavi din România. În România, se arată în contestație, trăiesc cetățeni români de origine etnică macedoneană care ca și comunitate s-a format în ultima sută de ani prin emigrare din Macedonia. Se estimează că astăzi în România sunt câteva mii de macedonieni, cetățeni români, ce trăiesc în diferite părți ale României și nu sunt organizați într-o asociație. În final, Ambasada Republicii Macedonia apreciază că Asociația Macedonienilor Slavi din România nu are nici o legătură cu etnicii macedonieni și că este inadmisibil ca pentru etnicii macedonieni să se folosească definiția de “macedonieni slavi”.

Față de cele două contestații s-a ridicat problema dacă o comisie de validare poate invalida mandatele respective pentru faptul că nu există minoritățile naționale respective având în vedere faptul că Biroul Electoral Central a respins, în cazul Uniunii Rutenilor, aceeași contestație depusă de Uniunea Ucrainenilor? Potrivit reglementărilor legale un mandat parlamentar poate fi invalidat doar în caz de fraudă electorală sau de încălcare a legii. La prima vedere nu ne aflăm în prezența nici unei cauze de invalidare întrucât ambele organizații au fost legal constituite, iar fraudă electorală nu a fost constatată prin sentință judecătorească. Totuși, în opinia noastră, apreciem că în cazul de față ar trebui avute în vedere și prevederile Legii 33/1995 cu privire la ratificarea Convenției - Cadru pentru protecția minorităților naționale. Potrivit art. 5 din legea 33/1995, elementele esențiale ale identității unei minorități naționale sunt limba, religia, tradițiile și patrimoniul cultural. Sunt oare indeplinite oare aceste cerințe minimale în cazul rutenilor și macedonienilor slavi? Comisia de validare, în aprecierea noastră, putea solicita și verifica întrunirea elementelor esențiale ale identității unei

minorități naționale. Semnificativ este faptul că la recensământul populației din 1992, potrivit principiului liberei declarații, în numărul total de 65.764 de ucraineni au fost cuprinse și 292 de persoane care s-au declarat ruteni, iar în cazul macedonienilor slavi nici o persoană nu și-a declarat apartenența la minoritatea respectivă⁷. În aceste condiții se ridică întrebarea : pe cine reprezintă în Parlament reprezentantul Asociației Macedonienilor Slavi ?

Față de aceste considerente se impune cu necesitate modificarea legii electorale în privința numărului minim de voturi necesar pentru atribuirea unui mandat parlamentar minorităților naționale care nu obțin de drept un mandat de deputat sau senator.

⁷ Aceste date cu privire la recensământul populației au fost oferite de Institutul Național de Statistică și Studii Economice.

PERSPECTIVĂ COMPARATIVĂ ASUPRA CONSILIULUI SUPERIOR AL MAGISTRATURII

CYNTHIA CARMEN CURT*

ABSTRACT. Comparative Perspective on Superior Council of Justice. The independence of the Judiciary is one of the basic principles of all democratic states, according to the Constitutional principle of separations of powers. The Superior Council of Justice is an institution created to guarantee the independence of the Judiciary. Here, we present some of the European models in order to conclude whether the Romanian Superior Council of Justice succeeds to gather all the main features that can assure a real independence of the Judiciary.

Puterea judecătorească este chemată să înfăptuiască actul de justiție și să tranșeze litigiile survenite între subiectele de drept. Pentru a putea realiza aceste deziderate este necesar, într-un stat de drept, ca ea să fie independentă față de celelalte puteri ale statului. Independența justiției constituie un principiu de bază al tuturor democrațiilor lumii, neputându-se vorbi despre o reală separație a puterilor în stat fără garantarea independenței justiției. Asigurarea independenței justiției se traduce prin garantarea atât a independenței magistraților, cât și a independenței instituțiilor care exercită puterea judecătorească.

Principiile imparțialității și independenței justiției au făcut obiectul reglementărilor adoptate atât pe plan național, cât și pe plan internațional. Astfel, chiar art. 6 din *Convenția cu privire la drepturile omului și la libertățile fundamentale* prevede că: "orice persoană are dreptul la o judecată echitabilă, publică și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către un tribunal imparțial și independent, stabilit prin lege". Organizația Națiunilor Unite a adoptat în 1985 "*Principiile fundamentale ale independenței sistemului judiciar*", unde se prevede că independența puterii judecătorești este garantată de către stat și enunțată în constituții și în legislațiile naționale. Obligația de a respecta această independență revine tuturor instituțiilor guvernamentale sau neguvernamentale. Magistrații hotărăsc imparțial în cauzele cu care au fost sesizați, ținând cont de fapte și în conformitate cu legea, fără restricții și

* Preparator universitar, Facultatea de Științe politice, UBB, Cluj-Napoca

fără a face obiectul influențelor, incitării, presiunilor, amenințărilor și intervențiilor nepotrivite, directe ori indirecte, fie din partea uneia dintre părți, fie dintr-un alt motiv.

În *Declarația Universală cu privire la independența justiției* adoptată în unanimitate la sesiunea plenară finală a Conferinței mondiale cu privire la independența justiției, Montreal, 10 iunie 1983 au fost stabilite obiectivele și funcțiile magistraturii: administrarea imparțială a raporturilor de drept dintre cetățeni și dintre cetățeni și stat; promovarea, în limitele proprii ale puterii judiciare, a recunoașterii și respectului drepturilor oamenilor; asigurarea păcii între popoare. Puterea judecătorească este independentă de puterea executivă și de cea legislativă, se prevede tot aici.

În *Charta europeană cu privire la statutul judecătorilor*, adoptată de participanții la reuniunea multilaterală cu privire la statutul judecătorilor în Europa, organizată de Consiliul Europei în perioada 8-10 iulie 1998 sunt consacrate aceleași principii prezentate anterior.

Potrivit Constituției României din 1991 și Legii 92 din 4 aprilie 1992 privind organizarea judecătorească, autoritatea judecătorească se compune din instanțele judecătorești, Ministerul Public și Consiliul Superior al Magistraturii. Independența justiției constituie “garanția libertății individului și a protecției lui în fața puterii”¹, de aceea Constituția României, în art. 123 al.2 și Legea 92/1992 în art. 3 consacră independența judecătorilor și supunerea lor numai față de lege. Între garanțiile constituționale ale independenței justiției se enumeră și inamovibilitatea judecătorilor; astfel, art. 124 al.1 din Constituție prevede că judecătorii numiți de Președintele României sunt inamovibili, potrivit legii. Promovarea, transferarea și sancționarea judecătorilor pot fi dispuse numai de Consiliul Superior al Magistraturii, în condițiile legii. Prin textul constituțional este instituit un organism nou în sistemul autorității judecătorești, și anume Consiliul Superior al Magistraturii, în scopul de a sustrage justiția influențelor politicianiste², pentru ca magistrații să nu fie dependenți de executiv. În cele ce urmează vor fi prezentate principalele trăsături ale acestei instituții într-o manieră comparativă, în România și alte state europene, pentru a putea detecta natura acestui organism, la noi, și a putea concluziona dacă modelul românesc contribuie în mod real la garantarea independenței justiției.

În România, o instituție similară a fost înființată în 1964 prin Legea pentru organizare judecătorească și funcționa pe lângă Ministerul Justiției,

¹ Deleanu I., *Instituții și proceduri constituționale*, Servo-Sat, Arad, 2000, p. 507

² Drăganu T., *Drept constituțional și instituții politice, tratat elementar*, vol. I, București, Lumina-Lex, 2000, p. 343

fiind practic un organ consultativ al ministrului justiției³; ministrul justiției era președintele Consiliului Superior al Magistraturii. Datorită dependenței incontestabile a Consiliului Superior al Magistraturii de puterea executivă, modelul din 1924 nu putea fi preluat de Constituția din 1991.

Inspirat de modalitatea de organizare a instituțiilor similare din Spania și Franța⁴, Consiliul Superior al Magistraturii, așa cum a fost el articulat prin Constituția din 1991, apare ca un organ interpus între puterea executivă și cea judecătorească⁵.

Art. 123 din Constituția României prevede că justiția se înfăptuiește în numele legii și judecătorii sunt independenți și nu se supun decât legii, funcția de judecător fiind incompatibilă cu orice altă funcție publică sau privată, cu excepția funcțiilor pedagogice din învățământul superior. Magistratii nu pot să aparțină partidelor politice, se prevede în art. 37 al Constituției. În acest context, Consiliul Superior al Magistraturii este chemat să asigure în mod eficient independența puterii judecătorești, fără a fi, însă, un organ de administrare a justiției. Așa cum se prevede în art. 132-133 din Constituție, în Legea nr.92/1992 pentru organizarea judecătorească, precum și în Regulamentul de funcționare al Consiliului Superior al Magistraturii, republicat în 8 decembrie 1995, Consiliul Superior al Magistraturii este compus din magistrați aleși de către Parlament, având atribuții în legătură cu numirea în funcție a judecătorilor și procurorilor, avansarea, transferul și încetarea raporturilor de muncă ale judecătorilor, precum și rolul de consiliu de disciplină al judecătorilor.

În componența Consiliului Superior al Magistraturii intră 15 magistrați, aleși pe o perioadă de 4 ani de Camera Deputaților și Senat, în sesiune comună, astfel: 4 judecători ai Curții Supreme de Justiție, 3 procurori ai Parchetului General, 6 judecători de la curțile de apel, 2 procurori ai Parchetului de pe lângă Curtea de Apel București. Unul dintre membrii Consiliului trebuie să fie magistrat militar.

Competența Consiliului Superior al Magistraturii este stabilită prin textele Constituției și Legii 92/1992 și vizează îndeplinirea următoarelor atribuții: propune Președintelui României numirea în funcție a judecătorilor și a procurorilor, cu excepția celor stagiați; dispune cu privire la promovarea, transferarea, suspendarea și încetarea din funcția de judecător; validează examenele de capacitate ale magistraților; îndeplinește rolul de

³ Conchinescu N., *Organizarea puterii judecătorești în România*, București, Lumina-Lex, 1997, p. 133

⁴ Conchinescu N., *op. cit.*, p. 133

⁵ Ciobanu V.M., *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*, vol. I, București, Național, 1999, p. 57

consiliu de disciplină al judecătorilor; dă avize, la solicitarea ministrului justiției, în probleme privind administrarea justiției. Prin îndeplinirea acestor atribuții Consiliul Superior al Magistraturii devine un garant al independenței puterii judecătorești prin faptul că membrii Consiliului aparțin puterii judecătorești. De la numirea până la eliberarea din funcție, magistrații apar ca fiind controlați în mod direct de puterea judecătorească, scoși de sub influența puterii executive.

Consiliul Superior al Magistraturii are dreptul să ceară Ministerului Justiției, instanțelor judecătorești și parchetelor relații sau acte referitoare la activitatea profesională și la conduita magistraților.

Lucrările Consiliului au loc în prezența a cel puțin două treimi din numărul membrilor săi.

Hotărârile se adoptă cu majoritatea voturilor membrilor Consiliului. Conducerea lucrărilor este atribuită prin lege ministrului justiției (fără drept de vot), atunci când consiliul exercită atribuțiile menționate mai sus, referitoare la propunerea Președintelui României a numirii în funcție a judecătorilor și a procurorilor, cu excepția celor stagiați, dispunerea cu privire la promovarea, transferarea, suspendarea și încetarea din funcția de judecător, validarea examenelor de capacitate ale magistraților, și președintelui Curții Supreme de Justiție, când îndeplinește rolul de consiliu de disciplină.

Activitatea Consiliului Superior al Magistraturii se desfășoară în sesiuni deschise, de regulă bilunare. Consiliul adoptă hotărâri și dă avize cu votul majorității membrilor săi. El poate hotărî ca votul să fie secret.

La adoptarea hotărârilor de către Consiliu, ministrul justiției nu are drept de vot.

Convocarea Consiliului Superior al Magistraturii și comunicarea ordinii de zi se fac, după caz, de ministrul justiției, de Președintele Curții Supreme de Justiție sau de către președintele de ședință în exercițiu (principiul rotației). Consiliul poate fi convocat și la inițiativa a cel puțin o treime dintre membrii săi.

În cazul în care acționează în calitate de consiliu de disciplină, Consiliul Superior al Magistraturii își desfășoară activitatea la sediul Curții Supreme de Justiție.

Belgia - Consiliul Superior al Justiției⁶

Consiliul este compus din 44 de membri împărțiți în două colegii, unul de limbă franceză și unul de limbă flamandă, fiecare având 11 magistrați și 11 persoane care nu sunt magistrați.

⁶ *Legea privind Consiliul Superior al Justiției - Belgia, 1993, Consiliul European*

Magistrații sunt aleși, prin scrutin direct și secret, dintre magistrații de carieră în activitate, de către un colegiu electoral de limbă franceză și un colegiu electoral de limbă flamandă, compus din magistrați de carieră.

Persoanele care nu sunt magistrați sunt numite de către Senat, cu o majoritate de două treimi din numărul voturilor date.

Membrii Consiliului au un mandat de patru ani, care poate fi reînnoit.

Un membru al colegiului de limbă franceză și un membru al colegiului de limba flamandă asigură prin rotație, timp de un an, președinția Consiliului.

Adunarea generală redactează un raport anual, bazat pe o analiză și o evaluare a informațiilor disponibile în legătură cu funcționarea generală a ordinii judiciare.

Ministrul de justiție ori reprezentantul său poate participa la ședințele Adunării, fie la invitația Consiliului, fie din proprie inițiativă.

Consiliul superior are următoarele atribuții: prezintă candidații în vederea numirii ca judecător de pace, judecător la tribunale, consilier la curți și la Curtea de Casație ori ca funcționari ai ministerului public; prezintă candidații în vederea desemnării în funcție a prim-președintelui Curții de Casație, a prim-președintelui curților și a tribunalelor, precum și a șefilor de servicii din ministerul public; organizează examene, concursuri de admitere în stagiul judiciar pentru judecători ori pentru funcționarii din ministerul public; redactează profilurile generale pentru desemnarea șefilor de servicii; redactează avize și propuneri privind funcționarea generală și organizarea ordinii judiciare; asigură supravegherea generală și promovarea utilizării mecanismelor de control intern; are în exclusivitate toate competențele disciplinare și penale; primește și urmărește plângerile aduse împotriva funcționării defectuoase a ordinii judiciare; deschide anchete cu privire la funcționarea ordinii judiciare.

Danemarca - Curtea specială de revizuire

În materie disciplinară, Curtea este formată dintr-un judecător de la Curtea Supremă, un judecător de la tribunalul regional și un judecător de la tribunalul de district. În alte cazuri, ea este completată și cu un avocat și un profesor de drept.

Membrii curții sunt numiți pentru o perioadă de zece ani.

Hotărârile date de către Curte în materie disciplinară pot face obiectul unui recurs în fața Curții Supreme.

Curtea este investită cu putere disciplinară cu privire la magistrați. Ea este sesizată de către procurorul general cu plângeri care vin de la persoane fizice ori de la ministrul de justiție. Curtea poate pronunța o mustrare, o amendă ori, în cazuri grave, suspendarea din funcție a judecătorului găsit vinovat.

Curtea hotărăște și asupra cererilor de revizuire a proceselor penale, din cauză că au fost strânse noi probe favorabile condamnatului. Curtea examinează și cererile prin care se solicită decăderea din drepturi a avocatului apărător.

Franța - Consiliul Superior al Magistraturii⁷

Judecătorii beneficiază, prin Constituție, de un statut care le garantează independența și inamovibilitatea. Pentru asigurarea independenței și inamovibilității acestora a fost înființat Consiliul Superior al Magistraturii, care este compus din magistrați și personalități din afara sistemului judiciar. Printre atribuțiile Consiliului este și aceea de a da avize pentru numirea magistraților de la instanțe (determinante) și avize pentru numirea magistraților de la parchete (consultative). Are atribuții de consiliu de disciplină al magistraților, procedurile disciplinare fiind completate cu garanții particulare ce asigură independența și inamovibilitatea magistraților.

După reforma Constituției din 1993, Consiliul Superior al Magistraturii garantează carierele tuturor magistraților.

Consiliul este alcătuit din două secții:

- una competentă pentru magistrații de la instanțe (sunt judecătorii care instrumentează dosarele și pronunță hotărârile);
- o alta, competentă pentru magistrații din parchete (sunt procurorii Republicii; rolul lor este de a obține informații, de a pune sub acuzare și de a propune o pedeapsă care să fie aplicată).

În ceea ce privește compunerea Consiliului Superior al Magistraturii, acesta are următoarea structură: șeful statului este președintele Consiliului Superior; Păstrătorul Sigiliului este vicepreședinte de drept.

Secția competentă pentru magistrații de instanță este formată din: Președintele Republicii, Păstrătorul Sigiliului, cinci magistrați de instanță aleși, un magistrat de la Parchet ales, un consilier de stat numit de Consiliul de Stat, trei personalități desemnate de către Președintele Republicii, Senat și Adunarea Națională. Cele trei personalități nu pot face parte din Parlament și nici din sistemul judiciar.

Secția competentă pentru magistrații de la Parchet este formată din: Președintele Republicii, Păstrătorul Sigiliului, cinci magistrați aleși de la Parchet, un magistrat ales de la instanță, un consilier de stat numit de către Consiliul de Stat, trei personalități desemnate de către Președintele Republicii, Senat și Adunarea Națională, care nu pot aparține nici Parlamentului și nici nu pot face parte din sistemul juridic.

⁷ *L'organisation judiciaire en France - le statut du magistrat*

Competențele Consiliului Superior sunt exercitate de către cele două secții. Secția pentru magistrații de la instanțe: propune numirea magistraților de la instanțe pentru Curtea de Casație, pentru postul de președinte al curților de apel și pentru postul de președinte de la Tribunalul de Primă Instanță; își dă avizul pentru alte numiri; judecă, precum un consiliu de disciplină, pe magistrații de la instanțe. Secția pentru magistrații de la parchet are următoarele competențe: își dă avizul pentru numirea acestor magistrați, cu excepția celor care sunt numiți de către Consiliul de Stat (procurorul general de pe lângă Curtea de Casație); își dă avizul pentru sancțiunile disciplinare.

Consiliul Superior este competent în ceea ce privește procedura disciplinară pentru ambele tipuri de magistrați, la care se adaugă funcționarii administrației centrale a ministerului de justiție.

Consiliul de disciplină are aceleași atribuții și cu privire la consilierii și avocații generali de la Curtea de Casație.

Germania – Consiliul Superior al Magistraților din Federal*

Consiliul superior al magistraților din Federație este instanța specială din cadrul Curții federale de justiție, competentă să decidă în probleme disciplinare și în anumite probleme care au legătură cu independența judecătorilor ori privind particularitățile funcției de magistrat. Consiliul de disciplină al magistraților este singura instanță competentă să-i judece pe judecătorii aflați în serviciul Federației și are rol de instanță de casație – cu o excepție menționată în paragraful 3 al art. 79 din Statut – pentru judecătorii landurilor.

Datorită particularităților construcției federale, sistemul judiciar este organizat la două nivele: la nivelul landurilor și la nivelul Federației. La ambele nivele funcționează consilii de disciplină ale magistraților, cu competențe diferite.

Consiliul de disciplină al magistraților la nivelul Federației este constituit dintr-o instanță specială din cadrul Curții federale de justiție, pentru judecătorii aflați în serviciul Federației.

Consiliul de disciplină dezbate și hotărăște în prezența unui președinte, a doi asesori permanenți, din cadrul Curții federale de justiție și a doi asesori temporari, judecători titulari la instanța unde este judecat magistratul.

Consiliul de disciplină are competențe de secție penală în ce privește procedura disciplinară și, în cazul procedurilor de transfer ori de verificare, are competențe de secție civilă, conform Legii germane privind organizarea judiciară.

* *Legea privind statutul magistraților, Germania, 1993*

În ceea ce privește competența Consiliului de disciplină, acesta ia hotărâri definitive în următoarele domenii: în materie disciplinară, pentru judecătorii în activitate, dar și pentru judecătorii aflați la pensie; în problemele de transfer în interesul administrării justiției; în legătură cu judecătorii titulari ori stagiați pentru nulitatea, retragerea unei numiri, eliberarea din funcție.

Consiliul de disciplină al magistraților aflați în serviciul Federației are competența de a casa deciziile date de către consiliile de disciplină ale magistraților din landuri.

Consiliile de disciplină ale magistraților de la nivelul landurilor sunt competente să ia hotărâri împotriva judecătorilor din landuri.

Consiliul hotărăște în prezența președintelui și a asesorilor, dintre care o jumătate sunt permanenți, iar cealaltă jumătate temporari. Toți membrii trebuie să fie judecători numiți pe viață. Membrii temporari trebuie să aparțină sistemului judiciar.

Membrii consiliului sunt desemnați de către Biroul tribunalului unde se organizează consiliul.

Consiliul are competența de a hotărî în următoarele domenii: în materie disciplinară, avându-i în vedere atât pe judecătorii în activitate, cât și pe judecătorii aflați la pensie; în probleme de transfer în interesul administrării justiției; pentru judecătorii titulari ori cei stagiați, în ceea ce privește nulitatea, retragerea unei numiri, eliberarea din funcție, pensionarea pentru incapacitatea de a-și mai îndeplini funcțiile.

Grecia

Judecătorii, ca toți ceilalți funcționari, au o triplă responsabilitate: penală, civilă și disciplinară. Responsabilitatea penală a judecătorilor este prevăzută în dreptul penal comun. În materie civilă, responsabilitatea pentru actele ori omisiunile condamnabile comise în timpul exercitării funcțiilor lor sunt de competența unui tribunal special creat, care să cunoască acțiunile intentate împotriva justiției și, care se compune din judecători de rang superior și profesori de drept, în timp ce în materie disciplinară sunt înființate consiliile ori Consiliul suprem de disciplină, în funcție de caz, care sunt competente să sancționeze pe judecători. Mai precis, este vorba de magistrații care au rang de până la judecător la Curtea supremă ori de procuror adjunct de district de la Curtea supremă ori magistrații de rang echivalent de la alte instanțe, pentru care funcțiile disciplinare sunt exercitate de către consilii compuse de judecători aleși prin tragere la sorți. Pentru magistrații de rang superior, cum ar fi de judecător la Curtea

Supremă ori de procuror adjunct de district de pe lângă Curtea Supremă, este competent Consiliul suprem de disciplină. Acesta este compus din președintele Consiliului de Stat, care prezidează, doi vicepreședinți ori consilieri privați de Stat, doi vicepreședinți ori judecători de la Curtea Supremă, doi vicepreședinți ori consilieri de la direcția de trezorerie și conturi și doi profesori de drept de la facultățile de drept din țară. Membrii Consiliului sunt aleși prin tragere la sorți și trebuie să aibă cel puțin trei ani vechime în postul pe care-l ocupă, înainte de momentul alegerii. Când un membru al unei curți supreme, un procuror de district ori un comisar este judecat, membrii consiliului aleși de la acea instanță nu pot participa la dezbateri. Când acțiunea este intentată împotriva unui membru al Consiliului de Stat, cel care conduce ședința este președintele Curții Supreme. În primul caz, Consiliul este sesizat de către judecătorii de rang superior, numiți special pentru acest lucru, și de către ministrul de justiție, care se bucură de o prerogativă specială, iar în cel de-al doilea caz, Consiliul nu poate fi sesizat decât de ministrul de justiție.

Italia - Consiliul Superior al Magistraturii

Consiliul Superior al Magistraturii din Italia are atribuții atât în ceea ce privește magistrații de la Parchet cât și cei de la instanțe.

Președintele Republicii este președintele de drept al Consiliului, dar atribuțiile sale sunt executate de către vicepreședintele ales dintre membrii Consiliului desemnați de către Parlament.

Pe lângă Președintele Republicii mai sunt și alți membri de drept: primul președinte și procurorul general al Curții de Casație. Ceilalți 30 de membri sunt aleși din rândul magistraților (două treimi) și de către Parlament, dintre profesorii de drept și avocații care au cel puțin cincisprezece ani vechime în profesia lor (o treime). Douăzeci de membri sunt magistrați aleși din rândurile magistraților de instanță și de la parchete, fără a se ține cont de gradele sau de categoriile profesionale ale acestora. Două locuri sunt ocupate de către magistrații de la Curtea de Casație, care sunt aleși de către un colegiu național, care cuprinde totalitatea magistraților.

Ceilalți reprezentanți ai magistraților sunt aleși prin scrutin, de pe liste și reprezintă proporțional cele patru colegii ale magistraților, care corespund împărțirii teritoriale italiene în patru circumscripții.

Ceilalți zece membri ai Consiliului sunt aleși de către Parlament (de cele două Camere reunite), prin scrutin secret și cu o majoritate de trei cincimi din numărul parlamentarilor.

Membrii aleși ai Consiliului Superior al Magistraturii au un mandat pe o perioadă de patru ani, care nu este reeligibil imediat. Funcția lor este incompatibilă cu mandatul parlamentar și cu funcția de consilier regional.

Consiliul Superior al Magistraturii are atribuții administrative în legătură cu carierele magistraților și hotărăște în materie de recrutare, numire, promovare, transferul acestora, în conformitate cu reglementările existente în Constituția Italiei. Consiliul are putere de decizie și nu numai de propunere. Organizarea și funcționarea serviciilor privind justiția revine în parte în competența ministrului justiției, în conformitate cu prevederile constituționale.

Secția disciplinară, compusă din nouă membri aleși dintre membrii Consiliului Superior al Magistraturii (șase sunt magistrați și trei sunt profesori de drept sau avocați) și prezidată de către vicepreședintele Consiliului, hotărăște în materie disciplinară în legătură cu toți magistrații.

Ministrul de justiție are inițiativa începerii urmărilor disciplinare. Sancțiunile disciplinare sunt luate în urma unei proceduri cu caracter jurisdicțional și pot fi atacate cu recurs în casare în fața Curții de Casație.

Printre competențele administrative se regăsesc și atribuții de interpretare a legii, Consiliul emite “rezoluții de principiu” cu un rol important în materia normelor de reglementare.

Republica Moldova - Consiliul Superior al Magistraturii*

Consiliul superior al magistraturii din Republica Moldova este format din unsprezece membri, magistrați de drept: ministrul justiției, președintele Curții Supreme de Justiție, președintele Curții de Apel, președintele tribunalului economic, procurorul general, trei magistrați aleși prin scrutin secret de către colegiile reunite ale Curții supreme de justiție și trei persoane alese de către Parlament, dintre profesorii titulari de drept.

Președinția Consiliului se asigură prin rotație de către fiecare membru.

Competențele Consiliului Superior al Magistraturii sunt: face propuneri Președintelui Republicii ori Parlamentului în vederea numirii, transferului, promovării ori concedierii judecătorilor, președinților și vicepreședinților instanțelor judecătorești; dispune transferul judecătorilor la instanțe de același nivel, cât și suspendarea din funcție în cazurile prevăzute de lege; soluționează problema demisiei judecătorilor, inclusiv a sistării ei, în condițiile legii; asigură inviolabilitatea judecătorilor; aprobă programe de pregătire a candidaților pentru funcția de judecător; validează

* *Legea Republicii Moldova cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii, Consiliul Europei, 1996*

deciziile colegiilor de calificare și de disciplină; examinează contestațiile împotriva deciziilor colegiilor de calificare și de disciplină; prezintă Parlamentului în vederea aprobării propunerii în legătură cu sediul, cu circumscripțiile instanțelor judecătorești și numărul lor, de asemenea în legătură cu numărul judecătorilor la tribunalul de primă instanță, la tribunalul de a doua instanță, la Curtea de Apel și la Curtea Supremă de Justiție; prezintă Parlamentului în vederea aprobării bugetul necesar unei bune funcționări a instanțelor de judecată; solicită instanțelor de judecată, Ministerului de justiție și altor instituții și organizații, informații și documente necesare pentru exercitarea atribuțiilor lor.

Durata mandatului de membru al Consiliului Superior al Magistraturii este de 5 ani, numai pentru membrii aleși.

În cazul în care Procurorul general solicită tragerea la răspundere penală, reținerea, arestarea sau aducerea cu forța a unui judecător, Consiliul poate adopta, în temeiul principiului inviolabilității judecătorului, o hotărâre prin care își va da acordul sau va refuza acceptul. La această ședință Procurorul general nu poate participa la deliberare.

Polonia - Consiliul Național al Magistraturii

Consiliul Superior al Magistraturii este format din: președintele Curții Supreme, ministrul de justiție, președintele Înaltei Curți administrative și o personalitate numită de către Președintele Republicii; cincisprezece membri aleși dintre judecătorii Curții Supreme ai tribunalelor de drept comun, ai tribunalelor administrative și ai tribunalelor militare; patru membri aleși de către *Sejm* dintre membrii supleanți și doi membri aleși de către Senat dintre senatori.

Mandatul membrilor Consiliului este de patru ani.

Consiliul are sediul în Varșovia și examinează candidaturile prezentate pentru posturile de judecători la Curtea Supremă, la Înalta Curte Administrativă, pentru tribunalele de drept comun și tribunalele militare și supune Președintelui Republicii propunerile de numire. În același timp, Consiliul se pronunță asupra propunerilor de transfer al judecătorilor; își dă avizul asupra codului deontologic al judecătorilor; își spune punctul de vedere asupra unui proiect de modificare a legii privind tribunalul de drept comun; ia cunoștință de proiectele de lege privind tribunalele; dă avizul pentru programele de formare a stagiatorilor și pentru conținutul examenelor pe care trebuie să le susțină viitorii judecători.

Consiliul poate sesiza tribunalul constituțional în legătură cu constituționalitatea dispozițiilor legale privind independența magistraturii.

Spania - Consiliul General al Puterii Judecătorești

Consiliul General al Puterii Judecătorești din Spania este compus din președintele Tribunalului Suprem – în calitate de președinte al Consiliului – și din 20 de membri, numiți de rege pe o perioadă de 5 ani, la propunerea celor două camere ale Parlamentului, dintre care 8 avocați și alți juriști cu înaltă competență profesională și 12 magistrați. Consiliul Superior al Puterii Judecătorești are largi competențe în propunerea de numire în funcție a președintelui Tribunalului Suprem și a membrilor Tribunalului Constituțional, în avizarea propunerii făcute de ministrul justiției pentru numirea în funcție a magistraților Tribunalului Suprem și a altor magistrați, în inspecția tribunalelor și judecătoriilor, în pregătirea profesională, în regimul disciplinar, în avansarea judecătorilor și altele.

În urma prezentării modelelor din câteva state europene s-ar putea concluziona că, în linii generale, Consiliul Superior al Magistraturii instituit prin prevederile Constituției României din 1991 și articulat prin textul Legii 92/1992 se înscrie în rândul organismelor similare prezentate aici, chemate să asigure o reală independență a justiției. Consiliul Superior al Magistraturii a fost conceput ca un organism constituit în întregime din magistrați aleși de Parlament, având atribuții în legătură cu numirea în funcție a judecătorilor și procurorilor, avansarea, transferul și încetarea raporturilor de muncă ale judecătorilor, precum și rolul de consiliu de disciplină al judecătorilor. Prin exercitarea acestor atribuții Consiliul Superior al Magistraturii se constituie într-un garant al independenței puterii judecătorești. Așadar, atât prin componența sa, cât și prin competențele pe care le are, Consiliul Superior al Magistraturii asigură premisele scoaterii magistraților de sub influența a Executivului.

Câteva neconcordanțe, însă, mai pot fi detectate, așa cum judicios s-a semnalat în literatura de specialitate¹⁰ atunci când s-a afirmat că unele prerogative ale Ministrului Justiției, ca membru al Guvernului, pot aduce încă Justiția în sfera de influență a puterii executive. Astfel, conform art.88 din Constituție Ministrul Justiției, membru al Guvernului, face recomandări Consiliului Superior al Magistraturii în vederea numirii în funcție, a promovării, transferării, suspendării și încetării din funcție a judecătorilor, recomandări în lipsa cărora acestea nu pot avea loc. O astfel de prevedere legală împieteză asupra asigurării independenței justiției și supunerii acesteia numai față de lege.

¹⁰ Boc E., *Separarea puterilor în stat*, Cluj-Napoca, presa Universitară Clujeană, 2000, p. 305-306

BIBLIOGRAFIE

1. Boc E., *Separarea puterilor în stat*, Cluj-Napoca, presa Universitară Clujeană, 2000
2. Ciobanu V.M., *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*, vol. I, București, Național, 1999
3. Conchinescu N., *Organizarea puterii judecătorești în România*, București, Lumina-Lex, 1997
4. Deleanu I., *Instituții și proceduri constituționale*, Servo-Sat, Arad, 2000
5. Drăganu T., *Drept constituțional și instituții politice, tratat elementar*, vol. I, București, Lumina-Lex, 2000
6. *Charta europeană privind statutul magistraților*, Consiliul Europei, 1998
7. *Declarația universală privind independența justiției*, Montreal, 1983
8. *Principii fundamentale referitoare la independența magistraturii*, ONU, 1985
9. *Legea privind Consiliul Superior al Justiției*, Belgia, 1993, Consiliul Europei
10. *Legea Republicii Moldova cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii*, 1996, Consiliul Europei
11. *Legea privind statutul magistraților*, Germania, 1993, Consiliul Europei